

**Peygamber
ve
İşçi Sınıfı**

Chris HARMAN

www.antikapitalist.net

Önsöz

"İslami fundementalizm", "politik İslam", "İslami hareket"; bu tanımlamalar 11 Eylül 2001'de DTÖ'nün bir intihar saldırısıyla yok edilmesi ve G.W. Bush'un Afganistan'ın bombalanmasıyla başlayan "terörizme karşı savaşı" başlatmasından bu yana aynı olguyu tarif etmek üzere kullanılan ve büyük ilgi odağı oldular.

Yüzlerce gazete, dergi ve kitapta konu hakkında milyonlarca söz yazıldı.

Ne var ki bu sözlerin çok azı konuya açıklık getirmede faydalı oldu. Dünya nüfusunun neredeyse beşte birinin mensup olduğu din olarak İslam ile sınırlı sayıda taraftarı olan politik grupların tanımlanması arasında yaygın bir kafa karışıklığı söz konusu. Nasıl ki Katoliklik batı Avrupa sosyal demokrat partileri veya Protestanlık Ian Paisley'nin partisi ile özdeşleştirilemeyecekse din olarak İslam da İslami politik gruplarla aynı kefeye koyulamaz.

Konu hakkındaki tartışmalar genellikle politik grupların "fanatikler", "deliler" ve "deli mollalar" tarafından yönetildiği ve bunların da "şeytani" olduğu yönünde. Yine tartışmalarda "faşist" kelimesi sıkça kullanılıyor. Bu durum, Bush'un Cumhuriyetçi sağ, ABD Kongresi'ndeki Demokratik Parti ile Avrupa'nın sosyal demokrat partileri "medeniyeti savunmak için" savaşta birleşmelerinin bahanesi oldu.

Bu görüşü destekleyenler sadece hükümetler değil. Sol muhalifler bile benzeri görüşler savunuyor. "Faşist" tanımlaması ABD'nin daha önceki askeri maceralarına karşı çıkan Christopher Hitchens'ın, Afganistan'da çocukların bombalarının altında gömülmesini mazur göstermesine zemin hazırladı. Ancak kafa karışıklığı Hitchens'ın gezdiği New York salonlarının çok ötesine geçiyor.

Sol veya liberal yayınlara bir göz atınca İslam'ın barbarlığı ve mantık-

sızlığı ile İslam'a dayan politik grupların "Ortaçağ faşizmi"nden bahsedildiğini görürüz. Örneğin küreselleşmenin yarattığı yıkıma karşı tanınmış bir aktivist olan Susan George, İslam'ı küresel kapitalizmden daha tehlikeli bulmaktadır; George, dünyayı ele geçirmeye çalışan megalomanyakların yönettiği "faşist fundemantalistler"den bahsediyor. Böylesi bir yaklaşımla G.W. Bush'un Afganistan'a saldırısına karşı çıkmak konusunda kafasının karışık olduğunu açıkladı.

Hakaretlerle dolu bir dil, büyük bir politik olguyla baş etmeye çalıştığımız zaman uygun değildir. Kullanılan kelimeler bir açıklamada bulunmak zorundadır.

Bir olguyu anlamak illa onu desteklemek anlamını taşımaz. Bir insanın neden kanser olduğunu anlamak onun çektiği acıyı ve ölümünü mazur görmek anlamına gelmez. Arap yarımadasından bir grup gencin kendileriyle birlikte 3.000 kişiyi neden öldürdüklerini anlamak onları desteklemek anlamına gelmez. Müslüman erkeklerin, kadınları neden türban takmaya zorladıkları ve Müslüman kadınların da neden bunu desteklediklerini anlamak, kadının kurtuluşu mücadelesinden vazgeçmek anlamına gelmez.

Bu broşür International Socialism (Uluslararası Sosyalizm) dergisinde 1994'te ilk kez yayımladığında bu olguyu anlamamıza katkı sağlamayı hedefliyordu. Broşürün temel tartışmaları 11 Eylül sonrası ve "terörizme karşı savaş"ın sürdüğü bir ortamda daha da önemli bir hale geldi.

İslami hareket, K. Afrika'dan Bengal kıyılarına kadar uzanan bölgede yaşayan yüz milyonlarca insanın hayatı üzerinde emperyalizmin etkilerini görmeden anlaşılabilir. Bengal'in 1757'de Britanya tarafından fethiyle Mısır'ın 1798'de Napolyon tarafından işgalinden bu yana batılı güçler askeri güçlerini kullanarak bölgeye egemenliklerini dayattılar. Son derece kanlı sonuçlar yaratan askeri işgaller o zamandan bu yana sürmektedir.

Savaş ve işgalin sonuçları devam ediyor. Irak'a uygulanan yaptırımlar nedeniyle 500 binden fazla çocuk öldü. Arap yarımadasının petrol zenginliğinin neredeyse hepsi batılı ÇUŞların elinde. Bu şirketler zenginliğin küçük bir kısmını dar bir yerel elite paylaşıyor, ama toplumun çoğu yoksulluk içinde yaşıyor. İMF ve DB, Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde hâlâ ekonomik programlarını dikte ediyor. Hepsinin ötesinde Britanya

desteğiyle kurulan İsrail devleti, Filistin halkı üzerinde bir diktatörlük oluşturdu ve sürekli insanların evlerine ve topraklarına el koyuyor.

Batı emperyalizminin elinden acı çeken tek bölge Ortadoğu değil. Sahara-altı Afrika, Orta Amerika ve Güneydoğu Asya benzeri sorunlar yaşıyor. Ne var ki Ortadoğu'nun halkı ve egemenleri bin yılı aşkın bir süreden beri Müslüman inanç ve ortak bir kültürel mirasa sahip oldukları için gelişmeleri emperyalist yağmacılık yerine bir Hristiyanlık-Müslümanlık çatışması olarak göstermek mümkün oldu.

Dolayısıyla İslami hareket emperyalist yıkıma karşı bir tepkidir. Ancak bu tepki emperyalizme karşı mücadele için öne atılmak yerine kapitalizm öncesi sınıflı toplumun en gerici yönlerini kucaklayan bir hal alabiliyor.

İslam'ın içindeki büyük farklılıklar İslami hareketin dini dili ve muhaliflerini şeytanlaştırma politikaları tarafından perdeleniyor. Güney Lübnan'daki İsrail işgaline karşı mücadeleden yükselen bir İslami örgütlenme Pakistan'da askeri istihbarat ile onlarca yıl çalışan bir başka örgütlenmeden çok farklı bir politik rol oynar.

1980'lerde ve 90'larda İslami hareketin yükselişinin nedenleri de genellikle üstü örtülüyor.

Üçüncü dünyadaki orta sınıf, köyü ve işçiler açısından emperyalizme alternatif olarak eskiden ulusalcılığa ve SSCB etkisindeki komünizm olarak görülüyordu. Ancak 1980'lere gelindiğinde ulusalcı yönetimler, dünya sistemiyle çoğunlukla uzlaştı. Sovyetler Birliği de yıkıldı. İslami hareket batının İslam'a uzak değerlerini kucaklayan, yolsuz yerel yönetimleri suçlayarak yanlış giden şeyler için bir açıklama oluşturdu ve politik arenada oluşan boşluğu doldurmayı başardı. Daha yaşlı ve muhafazakâr sosyal gruplar, yönetimleri reforme etmeye çalışırken halk üzerine de daha sıkı davranış kodları dayatmaya çalıştı. Daha genç ve radikal unsurlar ise devlete ve onları destekleyen emperyalist güçlere karşı savaş bayrağı açtılar.

Bu çalışmada tartıştığım üzere radikal gruplar çoğunlukla başarısız oldu. Mücadele ettikleri devleti yıkamadılar. Makale yazıldığında Cezayir'de FİS, düzenle uzlaştı; Sudan İslami hareketinin lideri Turabi hapsedildi, Mısır'daki İslami gruplar da devlet tarafından bastırıldı.

11 Eylül saldırısını gerçekleştirdiği iddia edilen El-Kaide, bu yenilgi-

lerin ürünüdür. El-Kaide, baskı sonucu sürgün edilen küçük grupların bir koalisyonudur. Bin Ladin, milyoner olarak sahip olduğu kaynaklar ve uluslararası düzeyde bu grupları toparlama enerjisi gösteren ve bunlara Afganistan'da bir coğrafi üs yaratan birisi olarak öne çıktı.

DTM'ye yapılan saldırı on yılı aşkın bir süre yaşanan yenilginin doğal bir sonucudur. Gücün değil çaresizliğin bir göstergesiydi. ABD'nin Vietnam, Libya, Panama, Irak, Sırbistan ve Afganistan gibi ülkeleri hedef aldığı zaman kullandığı korkunç yöntemleri taklit etme çabasıydı. Sivil ölümler bu nedenle çok yüksek oldu. Ne var ki bu, ABD'nin gücünü azaltan bir etki yaratmadı. ABD bu saldırıyı bahane ederek dünyanın en yoksul ülkelerinden birisini bombaladı ve böylece ekonomik veya stratejik hedeflerine engel olmaya çalışanları cezalandırma kapasitesini gösterdi.

Birçok ülkede savaşa karşı önemli mücadeleler ortaya çıktı. Fakat başka bir dizi yerde savaş karşıtı hareketin inşasına öncülük etmesi gerekenler, İslami hareketi anlayamadıkları için felç oldular. Susan George'un yaptığı gibi İslami hareketi emperyalizmden daha büyük bir sorun olarak gördüler. Bu dar görüşlülük ABD kapitalizminin kendi gücünü Pentagon ve NATO veya İMF ve DTÖ aracılığıyla dünyanın yoksullarına dayatmasına istemeyerek de olsa katkı sundu. Aynı şekilde İslami hareketin, uluslararası düzeyde solun bölge haklarının emperyalizm ve yerel diktatörlerden çektiği acılarla ilgilenmediğini tartışma fırsatı da sundu. Batıda ve üçüncü dünyada sosyalistlerin, sendikacıların ve birçok farklı kesimlerin savaşa karşı çıkışlarının televizyon görüntüleri İslami hareketin Hıristiyanların Haçlı Seferi yürüttüğü iddiasını zayıflatır. İslami hareketi ortaya çıkaran memnuniyetsizlik varlığını sürdürüyor. Çaresizlik 11 Eylül türü saldırıların tekrarlanmasına da yol açabilir. Emperyalizm de bu saldırıları kendi gücünü artırmak için bahane olarak kullanacaktır.

Bu kısır döngü ancak solun dünya çapında sömürü ve baskılara karşı mücadeleye liderlik edebileceğini kanıtlanmasıyla kırılabilir. Ancak sol, asıl düşmanın kim olduğu ve İslami hareket sorununun bununla ilişkisinin ne olduğu konusunda net olmadan bunu gerçekleştiremez.

Broşür 1994'te yazıldı. Güncel dille yazılan bazı şeyler artık geçmişte kaldı. Ancak temel tartışma makalenin yayımlandığı ilk günkü kadar önemlidir.

Chris Harman; Londra; 2002

1. Peygamber ve işçi sınıfı

Ortadoğu ve müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki siyaset özellikle 1978-79'da gerçekleşen İran Devrimi'nden sonra büyük ölçüde İslamcı hareketlerce belirlenmiştir. Batı'da *İslami fundamentalizm*, *İslamcılık*, *ümmetçilik*, *siyasal İslam* ve *İslami uyanış* gibi çeşitli isimlerle tanımlanan bu hareketler, toplumun Muhammed peygamberin orijinal öğretisine geri dönülerek “yenileneceğini savunmaktadırlar. İktidarda oldukları İran ve Sudan'da, devlete karşı amansız bir mücadele verdikleri Mısır, Cezayir ve Tacikistan'da, rakip islami hareketlerin Sovyet yanlısı hükümetin çöküşünden beri birbirleriyle savaştıkları Afganistan'da, islamcılar mücadelecü tavırlarıyla FKÖ'nün Filistin direnişi üstündeki eski egemenliğini tehdit ettiği işgal altındaki Batı Şeria'da, muhalefetin önemli bir kısmını oluşturdukları Pakistan'da ve son olarak Refah Partisi'nin başta İstanbul, Ankara olmak üzere pek çok kentte belediye başkanlığını ele geçirdikleri Türkiye'de önemli güçler haline geldiler.

Bu hareketlerin yükselişi, liberal aydınlar üzerinde büyük bir şok etkisi yarattı. 1950'ler ile 60'ların anti-sömürgeci mücadelelerinin zaferi üzeri-ne gelen *modernizasyonun* kaçınılmaz olarak daha aydınlık ve daha az baskıcı toplumlara yolaçağına inananlar arasında bir panik dalgası yarattı.¹

Bekledikleri bu türden bir dönüşüm yerine, kadınları kapanmaya zorlayan, özgür düşüncüyü yok etmek için teröre başvuran ve buyruklarına karşı gelenleri en barbarca yöntemlerle cezalandırmakla tehdit eden güçlerin büyümesine tanıklık ettiler. Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde liberaller devletin İslamcı partilere karşı verdiği savaşta geçmişte kendilerine de baskı yapmış, hapsedilmiş olan devletle aynı safta yer almaktadırlar.

Fakat İslamcılığın yükselişiyle kafası karışanlar yalnızca liberaller değildi. Sol da aynı akıbeti paylaştı. Sol, bu anlaşılması güç görünen, toplumun en yoksul bazı kesimleri arasında popülerleşen ve geleneksel

gerici güçlerce desteklenen bu akıma karşı nasıl bir tavır alınması gerektiğini bilemiyordu. Sonuçta sol içinde iki zıt yaklaşım ortaya çıktı.

Birincisi İslamcılığı gericiliğin hortlaması, faşizmin bir biçimi olarak gören yaklaşımdır. Örneğin İran devriminden hemen sonra o dönemde solcu olan üniversite eğitim görevlisi Fred Halliday, İran rejimini “*Faşist yüzlü İslam*” olarak değerlendirdi.² İran solunun büyük bir kısmı 1981-82 yıllarında Humeyni rejiminin tamamen oturmasından sonra bu yaklaşımı benimsemişti. Aynı yaklaşım bugün Mısır ve Cezayir’de de solun önemli bir kesimince benimsenmektedir. Örneğin Cezayir’deki devrimci Marksist bir grup olan *Cezayir Komünist Hareketi* (MCA), İslamcı *FİS*’in ilkeleri, ideolojisi ve siyasal eylemleri açısından “*Fransa’daki Ulusal Cephe’ye benzediğini*” ve “*faşist bir akım*” olduğunu savunmaktadır.³

Böyle bir analiz kolayca, ne pahasına olursa olsun faşistleri durdurmak için siyasal ittifaklar kurma şeklinde pratik bir sonuca yol açmaktadır. Halliday, bu anlayışın bir sonucu olarak, İran solunun 1979-81 döneminde “*Humeyni’nin gerici düşünce ve politikalarına*” karşı “*liberal burjuvazi*” ile ittifak yapmamasını bir hata olarak değerlendirmektedir.⁴ Mısır’da stalinist geleneğin etkisi altındaki sol bugün İslamcılara karşı mücadelede devleti desteklemektedir.

Bunun zıddı olan yaklaşım ise İslamcılığı ezilenlerin “ilerici”, “anti-empyalist” hareketi olarak değerlendirmektedir. 1979 devriminin ilk döneminde İran solunun büyük bir bölümü bu yaklaşımı benimsemişti. Sovyetlerden etkilenen *Tudeh Partisi*, sol İslamcı *Halkın Mücahitleri* ve *Halkın Fedaileri* gerilla örgütünün çoğunluğu Humeyni’nin arkasındaki güçleri “ilerici küçük burjuvazi” olarak nitelendiriyordu. Bu yaklaşımın sonucu, Humeyni’nin neredeyse eleştirel bile olmayan bir desteği hak ettiğiydi.⁵ İran devriminden çeyrek yüzyıl önce Mısırlı komünistler de kısa bir süre *Müslüman Kardeşler*’e karşı aynı tutumu alarak Nasır’ın “*faşist diktatörlüğüne ve onun İngiliz-Amerikan destekçilerine karşı ortak mücadele etme*” çağrısı yapmışlardı.⁶

Ben her iki yaklaşımın da yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu yaklaşımlar ya modern İslamcılığın sınıf karakterini yanlış analiz ediyorlar ya da onun sermaye, devlet ve emperyalizmle olan ilişkisini yerli yerine oturtamıyorlar.

2. İslam, din ve ideoloji

Kafa karışıklığı, çoğunlukla dinin gücü konusundaki bir karmaşa ile başlamaktadır. Dindar insanlar, dini iyi veya kötü kendi başına tarihsel bir güç olarak görürler. Burjuva laik ve özgürlükçü aydınların çoğu da dini böyle görürler. Onlara göre, dini kurumların ve çağdışı düşüncelerin etkisine karşı mücadele etmek insanlığın kurtuluşuna giden yolun kendisidir.

Dini kurum ve düşünceler tarihin akışında çok belirgin bir rol oynamalarına rağmen, bu belirginlik maddi gerçeklerden bağımsız değildir. Dini kurumlar ile bunların rahip ve öğretmenleri belirli bir toplum içinde ortaya çıkar ve bu toplumla karşılıklı bir etkileşime girerler. Örneğin dünyanın en önde gelen dini kurumlarından Roma Katolik Kilisesi, antik çağın son evresinde ortaya çıkmış ve kendisini ilk olarak feodal topluma uyarlayarak bin yıl yaşamıştır, daha sonra feodalizmin yerini alan kapitalist topluma büyük bir çabayla uyum sağlamış ve süreç içinde öğretisinin içeriğini büyük ölçüde değiştirmiştir. İnsanlar içinde buldukları maddi koşullara, diğer insanlarla olan ilişkilerine ve içinde buldukları çatışmalara uygun olarak, inandıkları dini düşünceleri daima farklı şekilde yorumlama yeteneğine sahip olmuşlardır. Tarih hemen hemen aynı dini inançlara sahip olduklarını söyleyen insanların, büyük toplumsal çatışmalarda kendilerini karşıt taraflarda bulmalarının örnekleriyle doludur. Örneğin feodalizmin 16 ve 17. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran büyük krizi sırasında yaşanan sosyal çalkantılarda *Luther*, *Calvin*, *Munzer* ve pek çok diğer “dini” lider, İncil metinlerini yeniden yorumlayarak yandaşlarına yeni bir dünya görüşü sunduklarında olan buydu.

İslamın bu yönden diğer dinlerden hiç bir farkı yok. İslam, yedinci yüzyıl Arabistan kentlerinde, esas olarak kabile temeline dayalı tüccar bir topluluk arasında ortaya çıktı. Ardı ardına ortaya çıkan ve İslam öğretisini benimseyen bazı büyük imparatorlukların başarılarıyla yaygınlaştı. Günümüzde ise hem çeşitli kapitalist devletlerin (Suudi Arabistan, Sudan, Pakistan, İran, vb.) resmi ideolojisi hem de pek çok muhalefet hareketinin esin kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir.

Farklı sınıfsal çıkarlara kendisini uyarlama yeteneği sayesinde böylelikle farklı toplumlarda yaşamaya devam edebildi. Camilerini inşa etmek ve imamlarını istihdam etmek için gerekli finansmanı sırasıyla

Arabistan'ın tüccarlarından, bürokratlardan, büyük imparatorluklardaki toprak sahipleri ile tüccarlardan ve modern kapitalizmin sanayicilerinden elde etti. Fakat aynı zamanda yoksullara ve ezilenlere teselli vadeden mesajları ile kitlelerin de sadakatini kazandı. Mesajlarında ezilenlere bir ölçüde koruma vaadi ile sömürücü sınıflara devrimci bir kalkışmaya karşı koruma sağlanması arasında her zaman denge sağladı.

İslam, zenginlerin yüzde 2,5 İslami vergi (zekat) ödeyerek yoksullara yardımcı olmasını yöneticilerin adil bir biçimde yönetmesini, kocaların karılarına kötü davranmamasını vurgular. Ama aynı zamanda yoksulların zenginlerin mallarına el koymasını hırsızlık olarak değerlendirmekte, “adil” bir hükümete itaatsizlik etmenin, yasalarla en şiddetli biçimde cezalandırılmasında ısrar etmekte ve evlilikte, miras veya boşanma halinde çocuklar üzerindeki haklar konusunda kadınlara, erkeklere göre çok daha az hak tanımaktadır. Hem yoksullara hem de zenginlere kontrol altında tutulan bir baskı vaat ederek bir taraftan daha acımasız baskılara karşı, diğer taraftan devrime karşı bir barikat olarak kendisini göstererek her iki kısmı saflarına çekmeye çalışıyor. Tıpkı Hristiyanlık, Hinduizm veya Budizm’de olduğu gibi *hem kalpsiz dünyanın kalbi hem de halkın afyonudur*.

Hiç bir düşünce sistemi, özellikle de toplum sosyal çalkantılarla sarsılırken, muğlak fikirlere sahip olmadıkça böylesine farklı sınıflara hitap etme yeteneğine sahip olamaz. Bunu yapabilmek için, taraftarlarını boğaz boğaza getirme pahasına olsa bile farklı yorumlara açık olmak zorundadır.

Neredeyse başlangıcından beri İslam için de bu geçerli olmuştur. Muhammed'in M.S. 632 yılında ölümünden ve İslam'ın Mekke'yi fethinden yalnızca iki yıl sonra, ilk Halife olan Ebu Bekir ile peygamberin kızı Fatma'nın kocası Ali arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Ali, Ebu Bekir'in bazı uygulamalarının baskıcı olduğunu öne sürmüştü. Anlaşmazlık öyle büyümüştü ki, rakip Müslüman ordular Cemel savaşında birbirlerine karşı dövüşmüşler ve savaş sonucunda 10 bin kişi ölmüştü. İslam'daki Sünni ve Şii ayrışması bu çatışmadan doğmuştu. Bu, pek çok diğer ayrışmanın ilki olmuştu. Birbiri ardına ortaya çıkan pek çok grup ezilenlerin “allahsızlar”ın elinde çile çektiğini öne sürerek, peygamber zamanındaki orijinal, “saf” İslam'a dönülmesi gerektiğini savunmuştu. *Ekber S. Ahmed*

şöyle demektedir:

İslam tarihi boyunca Müslüman liderler ideal olana doğru hareket etme çağrısında bulundular.. Böylece genellikle muğlak etnik, sosyal veya politik hareketlere kendilerini ifade etme olanağı verdiler.. Şiiler ve ordan doğan İsmailcilerden diğer daha geçici gruplara kadar oluşan bölünmüş yelpazenin temeli atılmıştı... Müslümanlık tarihi kurulu düzene karşı isyanlara önderlik eden ve çoğunlukla bu yolda ölen Mehdilerle doludur.. Liderler çoğunlukla yoksul köylüler ve toprakları ellerinden almış etnik gruplar arasından çıkmıştır. İslami söylemi kullananarak mahrumiyet duygusunu ifade ederek hareketi güçlendirirler.⁷

Fakat en azından popüler biçimleriyle, İslam'ın ana çizgisi bile homojen bir inançlar dizisi değildir. Bu dinin Kuzey batı Afrika'nın Atlantik kıyılarından Bengal Körfezi'ne kadar büyük bir bölgeye yayılması, İslam'ı kabul eden toplulukların İslam'ın bazı orijinal ilkeleriyle çelişse de eskiden sahip oldukları pek çok dini pratiği İslam'a uyarlamalarına yol açmıştır. Bu nedenle, ortodoks İslam'ın bu tür şeyleri kafir putperestlik olarak nitelemesine rağmen popüler İslam çoğunlukla yerel azizler ve kutsal emanetler için ibadeti de kapsamaktadır. Sufi birliği, İslam'ın ana çizgisine resmi bir rakip olmamasına rağmen çoğu köktendincinin mahsurlu bulduğu mistik ve sihirli deneyimlere vurgu yaparak varlığını sürdürüyor.⁸

Böyle bir durumda peygamber dönemindeki pratiğe geri dönme çağrısı gerçekte geçmişini korumakla değil insanların davranışlarını yepyeni bir şeye dönüştürmekle ilgilidir.

Bu, geçtiğimiz yüzyıldaki İslami canlanma için de geçerlidir. Asya ve Kuzey Afrika'nın kapitalist Avrupa tarafından fethedilmesi ve kültürel olarak dönüştürülmesinin yarattığı bir tepki olarak yükselmiştir. Canlanmacılar bunun yalnızca büyük ortaçağ imparatorluklarının dünyevi amaçları nedeniyle orijinal İslami değerlerin çürütmesinden kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Yenilenme ancak ilk dört Halife (Şiiler için Ali) ile ifade edilen İslam'ın kuruluş ruhunun canlandırılmasıyla mümkün olacaktır. Örneğin Humeyni İslam tarihinin son bin 300 yılının

tümünü bu ruhla suçlayabilmiştir:

Ne yazık ki gerçek İslam başlangıcından itibaren yalnızca kısa bir süre yaşayabilmiştir. Önce Emeviler [Ali'den sonra ilk Arap hanedanlığı] ve sonra Abbasiler [M.S.750'de onları fethedenler] İslam'a her türlü zararı vermişlerdir. Daha sonra İran'ı yöneten hükümdarlar aynı yolu izlemişlerdir; İslam'ı tamamen tahrif etmişler ve onun yerine oldukça farklı bir şey oluşturmuşlardır.⁹

İslamcılık hem savunucuları hem de muhaliflerince, modern dünyanın reddine dayanan geleneksel bir öğreti olarak sunulsa da, gerçekte olaylar bundan daha karmaşıktır. Efsanevi bir geçmiş yaratma yönelişi, yalnızca mevcut toplumu aynen korumayı değil, aynı zamanda onu yeniden şekillendirmeyi de içermektedir. Dahası, yeniden şekillendirme 7. yüzyıl İslamı'nın kopyasını üretmeyi amaçlamamaktadır, çünkü İslamcılar mevcut toplumun bütün özelliklerini reddetmemektedirler. Modern sanayiye, modern teknolojiye ve bunların temelini oluşturan bilimlerin çoğunu kabul etmektedirler - hatta İslam'ın Hristiyanlığa göre daha rasyonel ve daha az batıl bir öğreti olduğunu öne sürmektedirler. Ve böylece “canlanmacılar”, eski gelenekleri, çağdaş sosyal yaşam biçimleriyle harmanlıyarak, daha önce mevcut olmayan yeni bir toplum düzeni oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Bu, bütün İslamcıların yalnızca “gerici” olarak nitelendirilmesinin veya “İslami köktencilik” bir bütün olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanadında hakim olan Hristiyan köktencilik ile eşitlenmesinin yanlış olduğunu göstermektedir. Humeyni, Afganistan'daki Mücahit grupların veya Cezayir'deki FİS'in liderleri gibi kişilikler geleneksel temaları kullanabilir ve kaybolmakta olan sosyal grupların nostaljisine başvurabilirler, ama bunlar aynı zamanda toplum, kapitalizm tarafından dönüştürüldükçe üreyen radikal akımlara da başvurabilirler. Afgan İslamcılara değinen *Olivier Roy* şunları iddia etmektedir:

Köktendincilik oldukça farklıdır (gelenekselciliğe göre): Çünkü köktendincilik için kutsal kitaplara geri dönmek, geleneğin karanlığını temizlemek en büyük öneme sahiptir. Daima bir önce-

ki duruma dönmek ister; metinleri yeniden okuma pratiği ve köklerini aramakla karakterize edilir. Düşman modernite değil gelenektir veya daha çok İslam bağlamında peygamberin geleneği olmayan herşeydir. Bu gerçek reformdur...¹⁰

Geleneksel İslam, kapitalizmin gelişmesiyle bozulan bir toplumsal düzeni sonsuza kadar sürdürmeyi amaçlayan bir ideolojidir - veya en azından Suudi Arabistan'da hüküm süren aile tarafından savunulan çeşidi gibi eski egemen sınıfın çağdaş kapitalistlere dönüştüğünü gizleyebilmek için bu düzenin nostaljisini yapmaktadır. İslamcılık çoğu zaman aynı temalara başvurursa bile toplumu eskisi gibi muhafaza etmeyi değil dönüştürmeyi amaçlayan bir ideolojidir. Bu denemle *köktencilik* terimi gerçekte uygun bir terim değildir. *Abrahamian* şu gözlemleri yapmaktadır:

'Köktencilik' adı dini katılığı, entellektüel saflığı, politik gelenekselciliği, hatta toplumsal tutuculuğu ve kutsal öğretilerin ilkelerinin merkezde duruşunu ifade eder. Köktencilik; çağdaş dünyanın reddini ifade eder.¹¹

Fakat aslında İran'daki Humeyni hareketi gibi hareketler, “*kurulu düzene karşı siyasal protestoyu ve statükoya karşı kitlesel muhalefeti körüklediklerinden ideolojik intibak ve entellektüel esnekliği*” temel alırlar.¹²

Hatta İslamcılık ile gelenekselcilik arasındaki fark çoğunlukla bulanıktır. Bunun nedeni toplumsal yenilenmenin tamamen dini dille ambalajlanmış bulunması ve farklı yorumlara açık olmasıdır. İslamcılık, kabaca, “kültür emperyalizmi” ile İslam'ın “çürütüldüğü” iddiası ve eski davranış biçimlerine dönerek “yozlaşma”nın sona erdirileceği anlamına gelebilir. Daha sonra vurgu kadın “iffeti”ne kaydırılır ve kadınların örtünmesi istenir, farklı cinsiyetlerin okullarda ve işyerlerinde “ayırım gözetilmeksizin” birlikte olmasına, Batı pop müziğine vb. karşı çıkılır. Cezayir'deki FİS hareketinin en popüler liderlerinden olan *Ali Belhadj*, “kültürel işgal” ile müslümanlara yöneltilen “saldırı”yı şöyle eleştirmektedir:

Biz müslümanlar, bize yöneltilen en ciddi saldırı biçiminin, zaten hazırlıklı bulunduğumuz fiziki saldırı olmadığına inanıyoruz... Müslümanlara yöneltilen asıl saldırı, şeriat kuralları yerine şeytani kuralların dayatılmasıdır...

Allah'ın yasakladığı şeyleri teşvik eden bir şeyden daha kötü bir saldırı olabilir mi? Şeytan işi şarap fabrikaları açıyorlar ve bunlar polis tarafından korunuyor...

Bir meydanda, medeni hukukun kadınları cezalandırdığını söyleyen, kadınsı özellikler taşıyan yarı erkekler ile transseksüellerden destek bulan bir kadının herkesin gözü önünde başörtüsünü yakmasından daha şiddetli bir saldırı olabilir mi?

Kadınların evde, iffetli, koruyucu bir atmosferde tevazu içinde oturmasını ve ancak kanun yapıcının tanımladığı zorunlu hallerde dışarı çıkmasını istemek... öğrencilerin cinsiyetlerine göre ayrılmasını ve cinsel saldırılara yol açan beş para etmez karışık öğretim olmamasını talep etmek bir saldırı değildir...¹³

Fakat yenilenme aynı zamanda devlete ve emperyalizmin siyasal egemenlik araçlarına meydan okumak anlamına da gelebilir. İranlı İslamcılar ABD'nin Asya'daki en büyük "dinleme" istasyonunu kapatmışlar ve ABD elçiliğinin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Güney Lübnan'da *Hizbullah*, Batı Şeria ve Gazze'de ise *Hamas*, İsrail'e karşı silahlı mücadelede en önemli rolü oynuyorlar. Cezayir'deki FİS, Suudi kaynaklı finansmanı kaybetmeyi göze alarak ABD'nin Irak'a açtığı savaşa karşı en büyük gösterileri düzenlemişti. Yenilenme belirli durumlarda, 1979-82 yıllarında İran'daki Halkın Mücahitleri örgütü örneğinde görüldüğü gibi işçi ve köylülerin sömürüye karşı verdikleri mücadeleye maddi destek verme şeklini bile alabilir.

Yenilenmenin farklı yorumları doğal olarak değişik toplumsal sınıflara yönelmiştir. Fakat dini terminoloji bunların içerdikleri farklılıkların anlaşılmasını engelleyebilir. Mücadelenin sıcaklığıyla insanlar anlamları birbirine karıştırabilirler ve böylece kadınların örtünmesi için verilen mücadele, batılı petrol şirketlerine ve halk yığınlarının had safhadaki yoksulluğuna karşı verilen mücadeleymiş gibi görünür. 1980'lerin sonunda Cezayir'de Belhadj,

kaybedecek hiç bir şeyi olmayanların sesi haline gelmeyi başardı... İslam'ı en saf kutsal biçimiyle algılayarak, onun emirlerinin harfi harfine uygulanması konusunda vaazlar verdi... Belhadj her Cuma tüm dünyaya savaş açtı, Yahudiler ve Hristiyanlar, Siyonistler, komünistler ve laikler, liberaller ve agnostikler (tanrının bilinmesine olanak olmadığına inananlar - ç.n.), doğu ve batıdaki hükümetler, Arap veya Müslüman devlet başkanları, batılılaşmış parti liderleri ve aydınlar haftalık vaazlarının en favori hedefleri arasındaydı.¹⁴

Ancak, bu karmaşık düşünce yapısının arkasında gerçek sınıf çıkarları gizliydi.

3. İslamcılığın sınıfsal temeli

İslamcılık, kapitalizmin etkisiyle parçalanmış toplumlarda - önce emperyalizmin dışsal işgali şeklinde, sonra daha hızlı bir biçimde iç toplumsal ilişkilerin dönüşmesiyle yerel kapitalist sınıfın ortaya çıktığı ve bağımsız bir kapitalist devletin oluşumunun gerçekleştiği ülkelerde - yükseldi.

Bir anda ve net bir biçimde olmasa da eski toplumsal sınıflar, yenileriyle yer değiştirdi. Troçki'nin “*bileşik ve eşitsiz gelişme*” olarak tanımladığı şey gerçekleşti. Dışsal sömürgecilik geri çekildi, fakat büyük emperyalist güçler - özellikle ABD - askeri güçlerini Ortadoğu'nun tek ana kaynağı olan petrol üretimini etkilemekte bir pazarlık aracı olarak kullanmaya devam ediyorlar. Ülke içinde devlet teşvikleriyle - ve bazen doğrudan devlet yatırımıyla - büyük ölçekli modern sanayi kısmen de olsa gelişti, fakat işyeri sahiplerinin çoğu kendi ailesinden bir kaç işçiyle çalıştığı, büyük rakamlar oluşturan küçük “geleneksel” sanayinin çok sayıda sektörü büyük bir değişikliğe uğramadan kaldı. Toprak reformu bazı köylüleri modern kapitalist çiftçilere dönüştürdü - ama köylülerin çoğu ya çok az toprağa kaldılar ya da topraklarını tamamen kaybettiler.

Bu onları kıt kanaat geçinmeye zorlayarak, atölyelerde vasıfsız işçi olarak çalışmaya veya kentlerin varoşlarında kurulmuş pazarlara itti. Eğitim sisteminin muazzam şekilde genişlemesi büyük miktarda lise ve üniversite mezununu ortaya çıkardı. Ama daha sonra bu insanlar ekonominin modern sektörlerinde yeterli iş olanağı bulamadıklarından, umutlarını devlet sektöründe memur olmaya bağlayarak informel sektördeki iş kısıntılarıyla - tezgahtarlık, turist rehberliği, piyango bileti satıcılığı, taksi şoförlüğü vb. - kıt kanaat geçinmek zorunda kaldılar.

Dünya ekonomisinin son 20 yıldır artan krizi tüm bu koşulları daha da ağırlaştırdı. Modern sanayi kuruluşları ulusal ekonomiyi etkin olarak faaliyet göstermek açısından küçük, dünya ekonomisini ise devlet koruması olmaksızın ayakta durmaları mümkün olmayacak kadar rekabetçi buldular. Geleneksel sanayiler genel olarak devlet desteği olmadan modernleşemediler ve durmadan çoğalan kent nüfusuna iş olanakları sunmakta yetersiz kalan modern sanayinin açtığı boşluğu kapatamadılar. Fakat bir kaç sektör uluslararası sermaye ile kendi bağlarını oluşturmayı başardı ve devletin ekonomi üzerindeki egemenliğine artan biçimde karşı çıkmaya başladı. Kent zenginleri elde edebildikleri lüks malları hızla tüketmeye başladılar, bu da vasıfsız işçiler ve işsizler arasında giderek büyüyen bir hoşnutsuzluk yarattı.

İslamcılık, geleneksel İslami düşüncelere saygıyla yetiştirilmiş insanlar tarafından bu çelişkilere karşı koyma girişimini temsil eder. Ancak toplumun tüm kesimlerinden aynı ölçüde destek bulamaz, çünkü toplumun bazı kesimleri modern laik burjuva ideolojisini veya ulusalcı ideolojiyi benimsemiştir, bazıları ise işçi sınıfı tavrının laik bazı biçimlerine yönelmişlerdir. İslami canlanma dört farklı toplumsal gruptan beslenmektedir. Bunların her biri İslam'ı kendine göre yorumlamaktadır:

1. Eski sömürücü sınıfın İslamcılığı: Bunların birincisi geleneksel ayrıcalıklı sınıfın toplumun kapitalist modernizasyonundan korkan üyeleridir - özellikle büyük toprak sahipleri (dini kuruluşlara ait olan topraklara bağımlı yaşayan din adamları da bunlara dahildir), geleneksel tüccar kapitalistler, bir çok küçük dükkan ve atölye sahipleri. Böylesi gruplar çoğunlukla camileri finanse eden geleneksel kaynaklardır ve İslam'ı kurulu düzenlerini korumanın yolu olarak görürler, değişim isteyenlerin kendilerine kulak vermesini isterler. Bu grup 1960 ve 70'lerde İran ve

Cezayir'de devletin toprak reformu programına karşı din adamların yürüttüğü muhalefete finansman sağladı.

2. Yeni sömürücü sınıfın İslamcılığı: İkinci grup ise çoğunlukla birinci grupta yer alanların arasından çıkmıştır. Bunlar devlete bağlı grupların muhalefetine rağmen başarılı olmuş kapitalistlerden bazılarıdır. Örneğin Mısır'da bugünkü Müslüman Kardeşler “*ekonomik bünyeye giriş yolunu Sedat'ın Mısır'ında, ekonominin tüm sektörlerinin kural dışılaştırılmış kapitalizme dönüştürüldüğü bir dönemde hazırladılar. Uthman Ahmad Uthman adlı 'Mısırlı Rockefeller', Müslüman Kardeşler'e duyduğu sempatiyi hiç bir zaman gizlemedi.*”¹⁵

Türkiye'deki Refah Partisi'nin lideri ana muhafazakar partinin eski bir üyesidir ve orta ölçekli sermayenin önemli bir kısmından destek görmektedir. İran'da da şaha karşı Humeyni'ye destek veren tüccarlar arasında şahın kendi yakınlarına avantajlar sunan ekonomik politikalarına itiraz eden büyük kapitalistler de yer aldı.

3. Yoksulların İslamcılığı: Üçüncü grup, kapitalist tarımın gelişmesiyle sıkıntıya giren ve kentlere göç etmeye zorlanarak, umutsuzca iş arayan yoksul köylülerdir. Örneğin Cezayir'deki 8.2 milyonluk toplam kır nüfusunun yalnızca 2 milyonu toprak reformu sonucunda bir şeyler elde edebilmişti. Kalan 6 milyon giderek artan bir yoksullukla kırsal alanda kalmak ile kentlere gidip çalışmak seçenekleriyle karşı karşıya kaldı.¹⁶ Fakat kentlerde “*en alt gelir grubunda bulunanlar iş ve sosyal olanak aramak için kentlere göç eden eski köylülerden oluşan işsizlerdir... Kırsal toplumdaki koparılmış ama kent yaşamına uyum sağlayamamış insanlardır bunlar.*”¹⁷

Güvenli bir maddi varlık veya istikrarlı bir yaşam tarzı kazanamadan eski yaşam tarzlarıyla ilişkili belirlilikleri kaybetmişlerdir - bunlar geleneksel Müslüman kültürle özdeşleştirdikleri belirliliklerdir: “*Artık inançlarının gereklerine cevap vermeyen gelenekler ile özellikle genç insanların psikolojik ve ruhi gereksinimlerini karşılayamayan modernizm arasında sıkışan milyonlarca Cezayirli için net davranış ve inanç biçimleri bulunmamaktadır.*”¹⁸

Böyle bir durumda 1970'lerin eski toprak sahipleri adına toprak reformunu karşısına alan İslami bir ajitasyon bile köylüler ve köy kökenliler

üzerinde etkili olabiliyordu. Toprak reformu, kırsal alandaki yoksul olsa bile güvenli yaşam tarzını dönüştüren, imha eden bir sembol olabiliyordu. “İslamcılar toprak sahipleri ile topraksız köylülere yönelik olarak aynı yaklaşımı kullandılar: Kuran başkalarına ait olan şeylerin alınmasını yasaklamış; zenginlerin ve egemenlerin diğerlerine karşı cömert olmasını tavsiye etmiştir.”¹⁹

Ekonomik kriz 1980'ler boyunca yoksul yığınlarla nüfusun aşağı yukarı yüzde 1'ini oluşturan devleti ve ekonomiyi yöneten seçkinler arasındaki çelişkileri artırmıştır. Seçkinlerin serveti ve batılı yaşam tarzları onların Fransızlar'a karşı kurtuluş mücadelesinin mirasçıları olma iddialarına uygun değildi. Köy kökenliler için bu seçkinlerin “İslami olmayan” davranışlarını kendi sıkıntılarının nedeni olarak tanımlamak çok kolay oldu.

İran'da şahın 1960'larda yaptığı toprak reformu ile birlikte gelişen tarımdaki kapitalist dönüşüm benzeri şekilde emekçilerin küçük bir azınlığına yarararken, geri kalanların durumu iyileşmemiş; bazen daha da kötüleşmişti. Bu da yoksul köylülerin ve çok kısa süre önce kente göçen kent yoksullarının devletle olan çelişmesini artırmıştı - bu çelişki, toprak reformuna karşı çıkan İslami güçlere hiç zarar vermemişti. Bu nedenle örneğin şah 1962'de tanınmış İslami kişiliklere karşı devlet gücünü kullandığında, büyük halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunun odağı haline gelmişti.

Mısır'da 1970'lerin ortalarından itibaren Dünya Bankası ve İMF ile yapılan anlaşmalar aracılığıyla, ekonominin dünya piyasalarına “açılması”, köylü ve köy kökenli yığınların durumlarının giderek kötüleşmesine yol açıp muazzam bir öfkeye neden oldu. Afganistan'da 1978'de PDPA'nın (Komünist Parti) iktidarı almasından sonra yapılan toprak reformunu kırsal nüfusun tüm kesimlerinin bir dizi kendiliğinden ayaklanması izlemiştir:

Reformlar, yerine alternatif bir biçim koyulmaksızın, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı geleneksel çalışma biçimlerini sona erdirmiştir. Topraklarını kaybeden toprak sahipleri ortakçularına bir tohum bile vermekte titizleniyorlardı; geleneksel olarak kredi veren insanlar artık kredi vermeyi reddediyorlardı. Tarımın gelişmesini sağlayacak bir banka ile tohum ve yem dağıtımını

tasarlayacak bir büro kurulması planlanmıştı, ama reformlar gerçekleştirildiğinde bunların hiç biri yapılmamıştı... Reformların ilanı köylülerle tohum kaynaklarının bağıni kesmişti... Reform yalnızca ekonomik yapıyı bozmakla kalmadı, üretimin toplumsal çerçevesini de tamamen bozdu... Bu nedenle halkın yüzde 98'ini sömürücü yüzde 2'nin karşısına dikmek yerine bu reformları gerçekleştirmek, kırsal alanlardaki nüfusun yüzde 75'inin genel ayaklanmasına yol açtı ve yeni sistemin işlemediği görüldüğünde başlangıçta reformlardan yana olan köylüler bile eski sisteme döndüğünde daha iyi yaşayacaklarını düşünmeye başladılar.”²⁰

Fakat köy kökenli insanları İslamcı mesajların alıcısı haline getiren şey yalnızca devlete karşı besledikleri düşmanlık değildir. Camiler yeni ve yabancı bir şehirde kaybolan insanlar için toplumsal bir sığınak haline geldi, devletin sağlamadığı (klinik, okul vb) şeyleri ilkel bir biçimde İslami vakıflar sağladı. Böylece Cezayir'de 1970 ve 1980'lerde kentlerin büyümesine camilerin olağanüstü sayılarda artışı eşlik etti: “Eğitim ve Araplaştırma konusunda herşey yıldırım hızıyla gerçekleşti. Kültür ve eğlence kurumlarının bulunmaması, kamusal özgürlük alanlarının olmaması, konut sıkıntısı binlerce yetişkinin, gencin ve çocuğun camilere gitmesine neden oldu.”²¹

Bu yolla halk yığınlarının çıkarlarıyla tam bir karşıtlık içinde olanlardan (eski büyük toprak sahipleri, yeni zenginler veya Suudi hükümeti) sağlanan fonlar sayesinde yoksullar için hem maddi hem de kültürel bir sığınak oluşması sağlandı. “Camide herkes - yeni ve eski burjuvazi, köktendinciler, işçiler - kendi hedeflerinin, rüyalarının ve umutlarının gerçekleşebileceğini gördü.”²²

Bu durum caminin içindeki sınıfsal bölünmeleri ortadan kaldırmadı. Örneğin Cezayir'de cami komitelerinde farklı toplumsal kökenden geldikleri için cami yapımı konusunda - örneğin günahkar (haram) bir kaynaktan geldiği için camiye yapılan bağışlar reddedildiğinde - farklı düşünen insanlar arasında sayısız kavga çıktı. “Süresi prensip olarak iki yıl olan bir dini komitenin sürekli vaaz edilen ilahi birlik, uyum ve anlaşma içinde müezzinlerin buyruklarını yerine getirebilmesi aslında çok nadir görüldü.”²³ Fakat kavgalar dini bir söylemle örtük bir şekilde

devam etti ve camilerin çoğalmasını ve İslamcılığın etkisinin büyümesini engellemedi.

4. Yeni orta sınıfın İslamcılığı: Ancak, ne “geleneksel” sömürücü sınıflar ne de yoksul kitleler canlanmacılara, siyasal İslama güç veren yaşamsal unsuru - İslamın öğretilerinin propagandasını yapan ve düşmanlarıyla karşılaştığında yaralanma, hapis veya ölüm riskini göze alan aktivist kadroyu - sağlayamadı.

Geleneksel sömürücü sınıflar doğaları gereği tutucuydular. Onlar, diğerleri - özellikle kendi maddi çıkarları için - savaşılabilsin diye bağış vermeye hazırdılar. 1970'lerin başlarında toprak reformu ile karşı karşıya geldiklerinde; Suriye'deki Baas rejimi 1980 baharında kentli tüccarların çıkarlarına tecavüz ettiğinde²⁴; İranlı tüccar ve küçük işletme sahipleri kendilerini 1976-78 yıllarında şahın saldırısı altında ve 1979-81 arasında da sol tarafından tehdit edildiklerini hissettiklerinde böyle yaptılar. Ancak bırakın yaşamlarını riske atmayı, işyerlerini bile sakınıyorlardı. Bu nedenle Cezayir, Mısır gibi toplumları iki kutba bölen, Suriye'deki bir isyan sırasında tüm Hama kentinin ayaklanmasını sağlayan, Lübnan'da Amerikalılara ve İsraililere karşı suikast bombaları kullanan ve İran Devrimi'ni İran burjuvazisinin hiç bir kesiminin beklemediği şekilde radikalleştiren güç bunlar olamazdı.

Ashında bu güç çok farklı dördüncü bir tabakadan, *üçüncü dünyada* kapitalist modernizasyonun sonucu ortaya çıkan yeni orta sınıfın bir bölümünden gelmektedir.

İran'da devrimin ilk yıllarında siyaseti belirleyen üç İslami hareketin de kadroları bu kökenden gelmekteydi. Bir değerlendirme devrim sonrasında başbakan olan Bezirgan'ın nasıl desteklendiğini şöyle anlatıyor:

1950 ve 1960'larda İran'ın eğitim sistemi yaygınlaştıkça, geleneksel orta sınıf insanların çok daha büyük bir kısmı üniversitelere gitme şansı kazandı. Daha yaşlı, akademilerde batılılaşmış seçkinlerin etkinliği altındaki kurumlarla karşılaşan yeni gelenler, İslam'a bağlı kalmaya devam etmekte haklı olduklarını kendilerine göstermek için acil bir ihtiyaç hissettiler. Müslüman Öğrenci Dernekleri'ne katıldılar [bunlar Bezirgan tarafından yönetiliyordu]... Yeni mühendisler profesyonel yaşama

geçtiklerinde çoğunlukla yine Bezirgan tarafından kurulan İslamcı Mühendisler Birliği'ne girdiler. Bu dernek ağı, Bezirgan ve İslamcı modernizme örgütlü toplumsal destek sunan bir kuruluş oldu... Bezirgan ve Talekani geleneksel orta sınıfların yükselen üyelerine allahsız, batılılaşmış ve çürümüş seçkinlerin siyasal egemenliği altında bulunduğunu düşündükleri bir toplumda, kendi kimliklerini savunabilecekleri bir onur duygusu vererek destek kazandılar.²⁵

İran'daki Halkın Mücahitleri konusunda yazan Abrahamian, İran Devrimi'nin ilk yıllarına ilişkin pek çok çalışmada radikal İslam'ın "ezilenler"e yöneldiğinin anlatıldığını, ancak Mücahitler örgütünün temelini oluşturanların genel olarak ezilenler değil, daha çok geleneksel küçük burjuva ailelerden gelen yeni orta sınıfın büyük kesimi olduğu yorumunu yapıyor. Bu iddiasını desteklemek için şah döneminde tutuklanan ve Humeyni döneminde baskı altına alınan Mücahitler'in mesleki durumlarını ele alıyor.²⁶

Üçüncü İslamcı güç olan Humeyni'nin Muzaffer İslami Cumhuriyet Partisi'nin genellikle geleneksel *bazaari* tüccar kapitalistleri ile bağlantılı din adamlarınca yönetildiği düşünülür. Ancak Moaddel, bu partinin yöneticilerinin yarısından fazlasını öğretmenler, devlet memurları ve öğrencilerden oluştuğunu söylemektedir. Hatta yalnızca dörtte biri *bazaari* ailelerden gelmektedir²⁷ ve Bayat rejimin fabrikalardaki işçi örgütlerine karşı giriştiği mücadelede orada çalışan profesyonel mühendislere dayandığını belirtmektedir.²⁸

Azar Tabari, şahın devrilmesinden sonra İran kentlerindeki çok sayıda kadının örtünmeyi istediğini ve Humeyni taraftarlarıyla sola karşı aynı safta yer aldığını yazıyor. Bu kadınların *toplumsal entegrasyon* sürecine katılan ilk kuşak orta sınıftan geldiklerini öne sürüyor. Bunlar çoğunlukla geleneksel küçük burjuva ailelerden gelen (babaları esnaf veya tüccar) sanayileşme nedeniyle ailelerinin gelirleri düştüğünden üniversiteye gitmekte zorlanan kişilerdir. Bunlar için öğretmenlik ve hemşirelik gibi alanlarda iş olanağı bulunuyordu. Fakat "*bu kadınlar ilk kuşak uyumu için gereken ve çoğunlukla acı veren yaralayıcı deneyimlerden geçmek zorundaydılar*":

Böylesi ailelerden gelen genç kadınlar üniversitelere gittiklerinde veya hastanelerde çalışmaya başladıklarında tüm bu geleneksel kavramlar 'yabancı' çevrelerden günlük eleştiriler almaya başladı. Burada kadınlarla erkekler birlikte çalışıyorlar, kadınlar örtünmüyorlardı ve bazen en son Avrupa modasına göre giyinmiyorlardı. Kadınlar çoğunlukla kabul edilmiş aile normlarıyla yeni çevrenin baskısı altında kaldılar. Çalışırken örtünemiyorlar, ama örtünmeden de evden çıkamıyorlardı.

Bu çelişkili baskılara karşı yaygın bir yanıt, “büyük gösteriler sırasında tamamen örtünmüş kadın göstericilerce sembolize edilen, İslam'a dönüştü.” Tabari bu yanıtın, iki üç kuşaktır yeni orta sınıfın mensubu olan ve örtünmeyi reddederek, liberaller veya sol ile özdeşleşen kadınlarla tam bir zıtlık içinde olduğunu söylüyor.²⁹ Roy, Afganistan için şunları yazıyor:

İslamcı hareket toplumun modern kesimlerinde doğdu ve daha önceki halk hareketlerinin eleştirisi üzerinden gelişti... İslamcılar entellektüellerdir, geleneksel toplum içindeki modernist sığınakların ürünüdürler; devlet burjuvazisi diye adlandırdığımız toplumsal kökenden gelmektedirler - yalnızca devlet aygıtında istihdam olanağı sunan eğitim sisteminin ürünüdürler... Bunların çok azı sosyal bilimler eğitimi almıştır. Üniversite kampüsünde, saygı duydukları ulema [din alimleri] yerine, çoğunlukla şiddetle karşı çıktıkları komünistlerle bir araya gelmişlerdir. Ulema ile pek çok ortak inançları bulunmaktadır, ama İslamcı düşünce büyük batı ideolojileri ile temas içinde gelişmiştir, bu da batının teknik gelişiminin anahtarına sahip olmak için bir zorunluluktur. Onlara göre sorun İslam'a dayalı modern bir siyasal ideoloji geliştirmektir, bunun modern dünyanın kavramlarını anlamanın ve emperyalizme karşı çıkmanın en iyi aracı olduğunu düşünmektedirler.³⁰

Cezayir'de FİS en fazla taraftarı Fransızca konuşmaya karşı çıkarak Arapça konuşan lise ve üniversite öğrencilerinden ve üniversiteye girmeyen geniş gençlik kesimlerinden bulmaktadır:

FİS üyeleri nüfusun üç farklı kesiminden oluşmaktadır: ticaretle uğraşan orta sınıflar (bir bölümü oldukça zengindir) caddelerdeki lümpen işçi sınıfıyı oluşturan işsizler, yüksek öğrenime katılmayan gençlik kitleleri ve Arapça konuşan aydınlar tabakası. Bu son iki grup en kalabalık ve en önemli olan grupturlardır.³¹

İslamcı aydınlar üniversitelerin ilahiyat ve Arap dili fakültelerinde hakimiyet kurarak kariyer yaptılar ve bu mevziyi camilerde imamlık ya da liselerde öğretmenlik gibi iş alanlarını kontrol etmekte kullandılar. Daha fazla İslamcının bu alanlara girmesini sağlayacak ve İslamcı düşüncelerin yeni kuşak öğrencilere aşılmasını mümkün kılacak bir ağ oluşturdular. Bu da onlara büyük öğrenci yığınları üzerinde etkili olma imkanı sağladı.

Ahmed Rouadia, İslamcı grupların 1970'lerin ortalarından itibaren üniversitelerde, Fransızcaları iyi olmadığı için idarecilik, ileri teknoloji ve üst yönetim alanlarında iş bulmaları mümkün olmayan, Arapça konuşan öğrencilerden destek alarak büyümeye başladığını yazıyor.³² Bu nedenle örneğin 1980'lerin ortalarında Konstantin Üniversitesi rektörüne karşı “*Arap dilinin haysiyeti*” ne saldırarak “*Fransız sömürgeciliğine sadık kaldığı*”, Fransızca'nın bilim ve teknoloji fakültelerinde egemen dil kalmasını savunduğu iddialarıyla keskin bir mücadele vardı.³³

Arapça konuşan vasıflı insanların tüm temel sektörlerde, teknik bilgi ve yabancı dil gerektiren sanayi alanlarında işe girmelerinin önü kesiliyordu... Arapça konuşanlar diplomaları olsa bile modern sanayi kuruluşlarında işe alınmıyordu. Bunların çoğu sonunda camiye yöneldiler.³⁴

Öğrenciler, Arapça konuşan yeni üniversite mezunları ve hepsinden önce işsiz eski öğrenciler, kaynak ayrılmayan yetersiz eğitim sisteminde yıllarını geçirdikten sonra üniversiteye giremeyen çok sayıdaki gencin hoşnutsuzluğuna bir köprü oluşturdular. Böylece şimdi orta öğretimde yaklaşık bir milyon öğrenci bulunmaktadır. bunların beşte dördü mezuniyet sınavlarını - üniversiteye girmenin anahtarı - geçemeyeceklerini biliyor ve iş bulmakla bulamamak arasındaki sınırdaki güvensiz bir yaşamla karşı karşıya:³⁵

İslamcılık gücünü sosyal ve ekonomik sistemin kapsam dışında bıraktığı gençliğin büyük bir kısmını etkileyen toplumsal huzursuzluklardan alır. Mesaj çok basittir: Yoksulluk varsa, sıkıntı ve huzursuzluk da olacaktır; çünkü iktidarda bulunanlar kendilerini shorahın [toplumsal danışma] meşruiyeti üzerinde değil zora başvurarak ayakta tutmaktadırlar... İslam'ın ilk yıllarının yeniden inşası bütün eşitsizlikleri ortadan kaldıracaktır.³⁶

İslamcılık geniş öğrenci kesimleri, üniversite mezunları ve işsiz entellektüeller üzerinde etkili oldu. Bu kesimler, köy kökenlilerin yaşadığı varoşlar ve derme çatma şehirlerde İslamcılığın belirleyici olacak şekilde propagandasının yapılmasını sağladılar. Böyle bir hareket *tutucu* bir hareket olarak tanımlanamaz. Eğitimli, Arapça konuşan gençler, herşeyin aynı şekilde kalmasını istediklerinden değil, muazzam bir sosyal değişimi gerçekleştireceklerine inandıkları için yüzlerini İslam'a dönmüşlerdi.³⁷

Mısır'da İslamcı hareket ilk kez 65 yıl kadar önce Hasan el-Benna Müslüman Kardeşler'i kurduğunda gelişmeye başladı. Laik ulusal parti *Wafd*'ın İngiliz hegemonyasına karşı koymakta başarısız olmasının yarattığı hayal kırıklığı sonucu 1930 ve 1940'larda büyüdü. Hareketin tabanı esas olarak kamu emekçileri ve öğrencilerden oluşuyordu ve 1940'larla 1950'lerin başlarındaki üniversite protesto eylemlerinin başlıca güçlerinden birisiydi.³⁸ Fakat bazı kentli işçilerle köylüleri kapsayarak yarım milyon üyeye ulaştı. Benna hareketi inşa ederken Mısır monarşisine yakın kimi insanlarla işbirliği yapmaya razıydı. Ayrıca Wafd partisinin sağ kanadı Müslüman Kardeşler'i işçi ve öğrenciler arasında anti-komünist bir güç olarak görüyordu.³⁹

Fakat Müslüman Kardeşler yalnızca yoksullaşan orta sınıfları (ve onlar aracılığıyla kent yoksullarını) destekleyerek komünistlerle rekabet edebilirdi, çünkü dini dil örtük olarak sağ kanat müttefiklerinin istediğinden daha ileri gidecek bir reform vaadini barındırıyordu. Amaçları “*yönetici grupların kendilerini adadığı siyasal, ekonomik ve sosyal konumlanışın sürdürülmesinin tam zıttıydı.*” Bu, “*Müslüman Kardeşler ile muhafazakar yöneticiler arasındaki gayriresmi ilişkinin istikrarsız ve zayıf olmasına*” neden oluyordu.⁴⁰

Müslüman Kardeşler *Abdül Nasır* çevresinde oluşan yeni askeri rejimin tüm iktidarı elinde topladığı 1950'lerin ilk yıllarında fiilen imha edildi. Aralık 1954'te Kardeşler liderlerinden altısı asıldı ve binlerce üyesi toplama kamplarına atıldı. 1960'ların ortasında hareketi yeniden canlandırma girişimleri daha çok idama yol açtı, fakat Nasır'ın ölümünden sonra iktidara gelen *Sedat ve Mübarek*, Müslüman Kardeşler'in yarı legal bir çerçevede varolmasına izin verdiler - bunun karşılığında rejimle karşı karşıya gelen bir faaliyete girişmeyeceklerdi. Bazen de *Yeni Müslüman Kardeşler* diye anılan hareketin liderleri bu kısıtlamaları kabul ettiler ve görece daha "sakin" ve "uzlaşmacı" bir yaklaşımla 1950'lerde Suudi Arabistan'a sürülen ve petrol patlamasıyla zengin olan üyelerinden büyük miktarlarda para aldılar.⁴¹ Bu durum Kardeşler'e "*bankaları, sosyal hizmetleri, eğitim hizmetleri ve... camileriyle alternatif bir Müslüman devlet modeli*" oluşturma olanağı sağladı.⁴²

Ama bu aynı zamanda Müslüman Kardeşler'in üniversitelerde ve *modern* orta sınıfın yoksullaşan kesimlerinde tıpkı kendileri gibi örgütlenerek yükselen yeni radikal İslamcı kuşak üzerindeki etkilerini kaybetmelerine neden oldu. Bunlar 1981'de Sedat'a yapılan suikastten sorumlu tutulan ve hem devlete hem de laik entellektüellere karşı baştan beri silahlı mücadele yürüten İslamcılardı:

*Mısır'daki köktendincilerden sözettiğimizde, kastettiğimiz Müslüman Kardeşler'e bile karşı olan küçük bir gruptur... Bu gruplar esas olarak gençlerden oluşmuştur... Bunlar birşeyler yapabilmek için hayatlarını feda etmeye hazır çok saf insanlardır... Ve terörist eylemler gerçekleştirebildikleri için farklı hareketler tarafından kullanılırlar.*⁴³

Sedat'ın başkanlığı döneminde Mısır üniversitelerinde belirleyici güç haline gelen İslamcı öğrenci dernekleri "*İslamcı hareketin yegane gerçek kitle örgütlerini oluşturmuşlardır.*"⁴⁴ Üniversitelerdeki koşullara ve eğer mezun olabilirlerse geleceklerinin karanlığına duydukları tepkiyle büyümüşlerdir:

*1970'de 200 bin olan öğrenci sayısı 1977'ye gelindiğinde yarım milyonu aşmıştı... Gerekli kaynakların yokluğunda ülke gençliğine parasız yüksekeğitim sağlamak eğitimin kalitesini düşürmüştü.*⁴⁵

Haddinden fazla kalabalık, özellikle derslikler ve otobüslerde her tür sıkıntıya maruz kalan kız öğrenciler için sorun oluşturuyordu. Buna yanıt olarak;

Cema'a ül İslamiye [İslamcı Dernekler] oldukça büyük güçlerini, bu sorunlara acil çözümler üreterek geliştiler - örneğin birliğin fonlarını kız öğrenciler için minibüs kiralamakta kullanmak [örtünmüş olan kızlara öncelik vererek], anfilerde kız ve erkek öğrencilerin ayrı sıralarda oturmasını talep etmek, camilerde tanışan gruplara ders vermek, temel ders kitaplarının ucuz baskılarını temin etmek.⁴⁶

Mezun olan öğrenciler Mısır toplumunun çoğunun içinde bulunduğu yerel yoksulluktan kaçamadı:

Her üniversite mezununun kamusal alanda işe girme hakkı bulunmaktadır. Bu tedbir zaten fazlasıyla şişkin kadroyla çalışan ve çalışanların çok kötü ücretler aldığı işyerlerinde, büyük boyutlardaki açık işsizliğe çare olarak alınmıştı... Hiç değilse devlet teşviki uygulanan ürünleri almayı başarabilir, ama yaşamı asgari bir düzeyin üzerine çıkamazdı... Neredeyse tüm kamu çalışanlarının ikinci veya üçüncü bir işi vardır... Sabahları sayısız bakanlık bürolarından birinde oturan sayısız emekçi, öğleden sonra tesisatçılık, taksi şoförlüğü gibi işler yapıyorlardı. Bu işleri o kadar kötü yapıyorlar ki okuma yazma bilmeyen biri bile istihdam edilse bu işler daha kötü yapılmazdı... Yabancı birisine hizmetçilik yapmak üzere köyden kente gelen okuma yazma bilmeyen bir kadın aşağı yukarı üniversitede ders veren bir asistanın iki katı kadar maaş alıyordu.⁴⁷

Üniversite mezunları için bu bataklıktan kurtulmanın tek yolu yurt dışında, özellikle Suudi Arabistan veya Körfez ülkelerinde iş bulmaktır. Bu yalnızca yoksulluktan kurtulmanın yolu değildi, evlilik öncesi cinsel ilişkinin çok az yaşandığı bir toplumdaki insanların çoğu için evlenebilmenin de önkoşuluydu.

İslamcılar bu sorunları dini dile tercüme etmeyi başardılar. Kepel ilk

İslamcı tarikatların liderlerinden biri için “*eski yüzyılı çağıran bir fanatik gibi davranmıyor... Parmağını - kendi yoluyla - çağdaş Mısır toplumunun çok önemli bir sorununa basıyor*” diye yazıyor.⁴⁸

Cezayir'de olduğu gibi, İslamcılar burada da önce üniversitelerden taban elde ettiler. Artık daha geniş kesimlere; yaşam mücadelesi veren insan yığınlarının arasına karışmış öğrenciler ve eski öğrencilerle dolu olan yoksul kent caddelerine yayılabilirlerdi. Bu yayılma, rejimin 1970'lerin sonlarında İsrail ile imzaladığı barış anlaşmasından sonra üniversitelerdeki İslami harekete karşı tutumunu sertleştirince gerçekleşti. “*Cema'yı [Dernekleri] durdurmaktansa bu baskı onları yeniden canlandırdı... artık Cema'nın mesajı öğrenci dünyasının dışına taşıyordu. İslamcı kadrolar ve ajitatörler yoksul mahallelerde vaazlar vermeye gittiler.*”⁴⁹

4. Toplumsal bir hareket olarak radikal İslam

İslamcılığın sınıfsal tabanı, klasik faşizmin ve Hindistan'daki BJP, Shiv Sena ve RSS'nin Hindu köktencilüğünün sınıfsal tabanı ile benzerlik taşıyor. Bu hareketlerin tümü üyelerini beyaz yakalı orta sınıftan, öğrencilerden ve geleneksel tüccarlar ile profesyonel küçük burjuvaziden alırlar. Bu durum çoğu İslamcı hareketin sola, kadın haklarına ve laikliğe olan düşmanlığı ile birleştiğinde birçok sosyalist ve liberal tarafından faşist olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Fakat bu bir hatadır.

Küçük burjuvazi yalnızca faşizmin değil *Jakobenizmin*, *üçüncü dünya ulusalculuğunun* (= milliyetçiliğinin, yurtseverliğinin), *maocu stalinizmin* ve *peronizmin* sınıfsal tabanını da oluşturmuştur. Küçük burjuva hareketler yalnızca sınıf mücadelesi spesifik bir noktada yükseldiğinde ve özel bir rol oynadıklarında faşist hareketler haline gelirler. Bu rol yalnızca küçük burjuvazinin hareketlendirilmesi için değil, aynı zamanda sistemin keskin krizinden duydukları acıyı kullanarak onları işçi örgütlerini darmadağın etmek için sermaye adına çalışmaya hazır örgütlü katillere

dönüştürmek için oynatılır.

Mussolini ve Hitler'in hareketleri bu nedenle faşist, Arjantin'deki Peron hareketi ise değildi. Peron, faşizm imajının bir bölümünü ödünç almasına rağmen işçi örgütlerini satın alabileceği ve devlet müdahalesi ile büyük tarım kapitalistlerinin karlarını sanayinin gelişmesine aktarabileceği istisnai koşullarda iktidara gelmiştir. Altı yıllık iktidarı boyunca özgün koşullar ücretleri yüzde 60 artırabilmesine imkan vermiştir. Bu, gerçekten faşist bir rejim altında olabilecek şeylerin tam tersidir. Fakat liberal entellektüeller ve Arjantin Komünist Partisi bu rejimi, tıpkı solun günümüzde uluslararası planda İslamcılığı adlandırdığı gibi, hâlâ “Nazi Peronizmi” diye adlandırmaktadırlar.⁵⁰

Cezayir ve Mısır gibi ülkelerdeki kitlesel İslamcı hareketler faşizmden farklı bir rol oynamaktadırlar. Doğrudan işçi örgütlerini karşılarına almakta ve kendilerini işçileri feda ederek sermayenin ana sektörlerinin sorunlarını çözmeye aday göstermemektedirler. Faşist partilerin neredeyse hiç yapmadığı şekilde devlet güçleriyle doğrudan silahlı mücadeleye girmektedirler. Bu hareketler emperyalizmin doğrudan ajanları olmaktan çok, anti-emperyalist sloganları benimsemekte ve bazı anti-emperyalist eylemleri kapitalistlerin çok önemli ulusal ve uluslararası çıkarlarına zarar vermektedir. (Örneğin Körfez Savaşı sırasında Cezayir'de, İsrail'le “barış” sırasında Mısır'da, şahın devrilmesinden sonra İran'da Amerika'nın ülkedeki varlığına karşı hareketler.)

CIA, Afganistan'daki Ruslar'a karşı savaşmak üzere Pakistan ve Batı yanlısı Ortadoğu devletlerinin istihbarat örgütleri ile işbirliği yaparak Ortadoğu'dan binlerce gönüllüyü silahlandırmıştı. Fakat şimdi bu gönüllüler evlerine döndüklerinde düşündükleri gibi “İslam için” değil ABD için savaşmış olduklarının farkına vardılar. Artık onları savaşmayı teşvik eden hükümetlerin çoğuna karşı sert bir muhalefetin çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Şeriatın en saf, koyu Vahabi yorumunun devletin tüm olanaklarıyla uygulandığı Suudi Arabistan'da bile muhalefet şimdi dünya kapitalist sınıfıyla giderek bütünleşen kral ailesinin ikiyüzlülüğünden bıkan “Afganistan'da savaşmış binlerce insan” tarafından desteklendiğini iddia ediyor. Kral ailesi de daha önce fazlasıyla desteklediği bu insanlarla arasını açarak, Körfez Savaşı'nda Irak'ı desteklediği için Cezayir'deki FİS'e gönderdiği paraları keserek ve Mısır'daki İslamcılarını finanse ettiği

için bir Suudi milyoneri sınır dışı ederek muhalefete yanıt veriyor.

Solda İslamcılarını faşist olarak görenler, bu hareketlerin Ortadoğu'da sermayenin çıkar dengesini bozduğunu hesaba katmamakta, böylece emperyalizmin ve yerel sermayenin en güçlü destekçileri olan devletlerle aynı safa düşmekte. Bu daha önce Mısır'da stalinizmin kalıntılarının etkisi altında olan solda da görüldü. İran-İrak savaşının bitmesine doğru, Amerikan emperyalizmi İran'a karşı savaşmak için Irak'a filo gönderdiğinde İran solunda da görüldü. Cezayir'deki laik sol da İslamcılar ve devlet arasında iç savaşa yakın bir durum varken böyle bir tehlike ile karşı karşıya.

Ancak İslamcı hareketleri faşist olarak nitelenmek ne kadar yanlışsa, onları “anti-emperyalist” veya “devlet karşıtı” olarak görmek de o kadar yanlıştır, çünkü onlar yalnızca halk kitlelerine hükmeden ve sömüren sınıflara ve devletlere karşı savaşmamaktadırlar. Aynı zamanda laikliğe, İslamcı “iffet” kurallarına uymayı reddeden kadınlara, sola ve bazı durumlarda etnik ve dini azınlıklara karşı da savaşmaktadırlar. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında üniversitelerde taban bulan Cezayirli İslamcılar bunu polisin izniyle solculara karşı “cezalandırma baskınları” organize ederek başardılar ve ilk öldürdükleri insan bir devlet görevlisi değil, Troçkist bir örgütün üyesiydi; bir başka eylemleri Hard Rock dergisine, homoseksüellere ve 1985 yılında İslami kitap fuarında uyuşturucu ve punklara karşı açtıkları kampanyalardı; en güçlü oldukları Cezayir kasabalarında azıcık teni görünen kadınlara saldırılar düzenlediler; FİS'in 1989'da düzenlediği ilk halk gösterisi, kadınların esas kurbanlar olduğu İslami şiddete karşı düzenlenen “feminist” ve “laik” mitinglere yanıt olarak yapıldı.⁵¹ Düşmanlıklarını yalnızca devlete ve yabancı sermayeye değil anadilleri Fransızca olan 1 milyonun üzerindeki Cezayirliye ve nüfusun yüzde 10'unu oluşturan Arapça değil Berberi dilini konuşanlara da yönelttiler.

Buna benzer bir biçimde Mısır'da İslamcı gruplar kendileriyle aynı şekilde düşünmeyen laikleri ve İslamcılarını öldürdüler; müslümanları nüfusun yüzde 10'unu oluşturan Kıpti hristiyanlara karşı nefret duyularını ve katliam yapmaları için kışkırttılar. İran'da İslamcılığın Humeyni kanadı 1979-81 arasında 100 kişiyi homoseksüellik ve zina gibi “cinsel suçlar” nedeniyle idam etti; kadınları hukuk sisteminden attı ve İran

Hizbullah'ı adıyla katil çeteleri örgütledi, bu katiller örtünmeyen kadınlara ve solculara saldırdı; sola karşı uygulanan baskı sırasında İslamcı sol bir örgüt olan Halkın Mücahitleri'nden binlerce insan öldürüldü. Afganistan'da İslamcı örgütler ülkelerindeki Rusların varlığına karşı uzun ve kanlı bir savaş yürüttükten ve Rusları gitmeye zorladıktan sonra ellerindeki ağır silahları bu kez birbirlerine çevirerek Kabil'i taş yığını haline getirdiler.

Aslında İslamcı hareketler *anti-emperyalizme* vurgu yaparken bile çoğunlukla emperyalizme gerçekten karşı çıkmak yerine emperyalizm için bahane üretmektedirler. Çünkü bugün emperyalizm, genellikle batılı devletlerin üçüncü dünya üzerindeki doğrudan egemenliği anlamına gelmemekte, daha çok bağımsız kapitalist sınıfların (özel sermaye ve devlet) tek bir dünya pazarı için entegre olmalarını ifade etmektedir. Kimi egemen sınıflar diğerlerine göre daha büyük güce sahip olduğundan ticaret ve bankacılık sistemi üzerindeki egemenlikleri yoluyla kendi koşullarını dayatabilmektedirler. Bu dayatma zaman zaman da kaba kuvvet kullanımıyla olmaktadır. Bu egemen sınıflar sömürü piramidinin tepesinde durmakta, fakat hemen altlarında daha yoksul ülkelerin aynı şekilde kazanç sağlayan, her biri ulusal ekonomi içinde kök salmış egemen sınıfları bulunmaktadır. Bunlar kendilerini hızla belirleyici çokuluslu ağa bağlamakta ve kendi üstlerine çattıkları durumlarda bile ileri ülke ekonomilerine yatırım yapmaktadırlar.

Büyük halk kitlelerinin çektikleri sadece büyük emperyalist güçlere ve onların Dünya Bankası ve İMF gibi aracı kurumlarına yüklenemez. Bu aynı zamanda daha küçük kapitalistlerin ve onların devletlerinin sömürüye şevkle katılmalarının da sonucudur. İnsanları yoksullaştıran ve yaşamlarını çekilmez hale getiren bunların uyguladığı politikalarıdır. Direnmeye çalışanları ezmek için polisi ve hapishaneleri kullananlar da bunlardır.

Batılı sömürgecilerin doğrudan sömürge devleti idare ettiği ve baskı uyguladığı sömürgeci imparatorlukların klasik emperyalizmi ile bu olanlar arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Yerel sömürücü sınıflar çıkarlarını zedeleyen bir devlete karşı direnmek ile sömürülenlere karşı işbirliği yapmak arasında gidip gelmekteydiler. Ayaklanmalara karşı tüm sistemi savunmak için her zaman ön saflarda bulunmaları gerekmiyordu.

Ancak bugün ön saftadırlar. Bazen onunla kavga etseler de sistemin bir parçasıdır. Artık onun tutarsız muhalifleri değildir.⁵²

Bu durumda düşmanı yabancı emperyalistlerle sınırlayan herhangi bir ideoloji, sistemle ciddi bir karşı karşıya geliştiren kaçınır. Halkın acı ve öfkesini dillendirir, ama gerçek düşmanlar üzerinde odaklanmaktan kaçınır. Bu İslamcılığın çoğu türü için geçerli olduğu gibi bu günlerde üçüncü dünya ulusalcılıklarının çoğu için de geçerlidir. Gerçek düşmanın dünya sistemi olduğuna işaret ederler ve zaman zaman devletle şiddetli bir şekilde çatışırlar. Fakat emperyalizmin en önemli uzun vadeli ortağı olan yerel burjuvaziye sorumluluktan muaf tutarlar.

İran'daki *humeynicilik* konusunda yaptığı yeni bir çalışmada Abrahamian, humeyniciliği peronizm ve *popülizmin* benzer biçimleriyle karşılaştırmaktadır:

Humeyni, radikal uygulamalar yaptı... Bir dönem Marksistlerden daha radikal görünüyordu. Fakat bir yandan radikal uygulamalar yaparken diğer yandan orta sınıf mülkiyetinin korunması için güvenilir girişimlerde bulundu. Orta sınıf radikalizminin bu biçimi Latin Amerika popülistleriyle, özellikle peronizmle benzerlikler göstermektedir.⁵³

Abrahamian şöyle devam etmektedir:

Popülizm ile aşağı sınıflar, özellikle kent yoksullarını emperyalizme, yabancı kapitalizme ve siyasal kurumlara karşı radikal bir söylemle harekete geçiren mülk sahibi bir orta sınıf hareketini kastediyorum... Popülist hareketler yaşam standartlarını hızla yükselteceklerini ve ülkeyi dış güçlerden tamamen bağımsızlaştıracıklarını vaad ederler. Daha da önemlisi radikal bir söylemle kurulu düzeni eleştirirken bilinçli bir biçimde küçük burjuvaziye ve özel mülkiyet ilkesini tehdit eden eleştirilerden kaçınırlar. Böylece popülist hareketler kaçınılmaz olarak ekonomik ve sosyal bir devrimin değil; kültürel, ulusal ve siyasal yeniden yapılanmanın önemini vurgularlar.⁵⁴

Böylesi hareketler, sorunları karmaşılaştırarak emperyalizme karşı gerçek bir mücadeleden uzaklaşıp yalnızca kültürel etkiler olarak gördükleri ideolojik mücadeleyi öne çıkartırlar. Kötü olan herşeyin kaynağını maddi sömürden çok *kültür emperyalizmi* olarak tanımlanır. O zaman kavganın yönü insanları gerçekten yoksullaştıran güçlere değil de “yabancı” dil konuşanlara, “yabancı” dinleri kabul edenlere veya “geleneksel” yaşam tarzlarına sadık kalmayı reddedenlere çevrilir. “Yerli kültürü” hiç değilse göstermelik olarak uygulamayı oldukça kolay bulan yerel sermayenin belirli bölmeleri için bu çok uygundur. Bu aynı zamanda diğerlerinin işlerini tasfiye ederek kendi kariyerlerini ilerleten orta sınıf kesimleri için doğrudan maddi çıkar anlamına da gelmektedir. Fakat böylesi hareketlerin bir sistem olarak emperyalizme yönelik tehlikesini sınırlar.

O zaman İslamcılık hem halkı hoşnutsuzluk üzerinden harekete geçirir hem de onu felç eder; hem insanlarda bir şeyler yapılması gerektiğine dair duygular uyandırır hem de bu duyguları çıkmaz sokaklara yönlendirir; hem devletin istikrarını bozar hem devlete karşı gerçek mücadeleyi sınırlandırır.

İslamcılığın çelişkili karakteri onun çekirdek kadrolarının sınıf temelinden kaynaklanır. Bir sınıf olarak küçük burjuvazi kendi tutarlı, bağımsız politikasını izleyemez. Geleneksel küçük burjuvazi - küçük dükkan sahipleri, esnaflar ve kendi işine sahip profesyoneller - açısından bu hep doğrulanmıştır. Ucu geçmişte bulunan muhafazakar bir güvenlik arayışı ile radikal bir değişimden bireysel olarak kazanma umudu arasında gidip gelirler. Bu, ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerde yoksullaşan yeni orta sınıf için de veya daha da yoksullaşacak olan yeni orta sınıftan gelen işsiz eski öğrenciler için de geçerlidir. Geçmişin *altın yılları* gözlerinde tütmektedir. Geleceklerinin devrimci bir değişimin getireceği sosyal ilerlemeye bağlı olduğunu görebilmektedirler. Veya kendi emellerinin gerçekleşmemesinden kaynaklanan öfkelerini halkın diğer kesimlerine, orta sınıf iş alanlarına “haksız” olarak nüfuz etmiş olan etnik ve dini azınlıklara, farklı dil konuşanlara, “geleneksel olmayan” bir biçimde çalışan kadınlara yöneltirler.

Yüzlerini ne tarafa döndürecekleri sadece anlık maddi koşullara bağlı değildir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası alandaki mücadelelere

bağlıdır. 1950 ve 60'larda sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı verilen mücadeleler üçüncü dünyanın hevesli orta sınıflarına ilham veriyordu ve devletin kontrolü altındaki ekonomik gelişme kalkınma yolunu açacağı fikri egemendi... Laik sol veya en azından onun stalinist veya ulusalcı ana hatları bu görüşü temsil ediyor ve üniversitelerde bir ölçüye kadar egemenlik kurabiliyordu. Dini kökenden gelenlerin bile solun cazibesine kapıldığı bir dönemde - Amerika'ya karşı Vietnam'ın verdiği savaş ve Çin'deki *Kültür Devrimi* örnekleriyle - örneğin kadın sorunu gözden geçiriliyor, geleneksel dini düşünceler reddedilmeye başlanıyordu. Aynı şey Latin Amerika'da özgürlükçü *Katolik İlahiyatçıları*'nda ve İran'daki Halkın Mücahitleri'nde gerçekleşiyordu. Hatta Afganistan'daki İslamcı öğrenciler;

'Altı Gün Savaşı' çıkınca siyonizme, Vietnam'daki Amerikan politikalarına ve egemen sınıfının ayrıcalıklarına karşı gösteriler yaptılar. Gelenekselci taraftaki önemli kişiliklere, krala ve özellikle kuzeni Davut'a şiddetle muhalefet ettiler... Afganistan'a hem Sovyetler Birliği'nden hem de batıdan gelen etkileri ve 1972'deki kutluk sırasında spekülasyon yapanları protesto ettiler ve kişisel servetlere kısıtlamalar getirilmesini talep ettiler.⁵⁵

1970'lerin sonunda ve 1980'lerde politik hava değişti. Doğu Avrupa'daki sosyalist modelin, Kamboçya'daki ölüm tarlalarının, Vietnam ile Çin arasındaki küçük savaşın ve Çin'in Amerikan kampına yaklaşımının yarattığı küresel bir hayal kırıklığı başladı. Bu hayal kırıklığı 1980'lerin sonunda Doğu Avrupa'daki değişiklikler ve Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle yoğun bir şekilde arttı.

Bu hayal kırıklığı Ortadoğu'nun bazı ülkelerinde dünyadaki diğer yerlere göre daha da yoğun olarak görüldü, çünkü buralarda hayaller sadece bir dış politika sorunu haline gelmemişti. Yerel rejimler az yada çok Doğu Avrupa modeline dayalı "sosyalizm"ın ulusal versiyonlarını hayata geçirdiklerini iddia ediyorlardı. Kendilerini solcu diye adlandırarak hükümetlerine eleştirel yaklaşan insanlar bile bu iddiaları kabul etmeye ve benimsemeye eğilimliydi. Cezayir üniversitelerindeki solcular, rejimin solcu öğrenci örgütleri üzerinde baskı uygulaması ve üniversitelerdeki polis denetimini sürdürmesine rağmen, 1970'lerin başlarında "toprak

reformu”na yardımcı olmak için gönüllü olarak kırlara gitmeyi kararlaştırdılar. Mısır’da komünistler kendilerini hapse attıktan sonra bile Nasır’ı sosyalist saymayı sürdürdüler. Bu nedenle rejime karşı duyulan hayal kırıklığı çok insan için sola karşı hayal kırıklığına dönüştü.

Diğer yandan İslami devletler siyasi bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamışlardı - Libya’da Kaddafi’nin iktidarı ele geçirmesi, 1973’teki Arap-İsrail savaşı sırasında Suudi Arabistan liderliğinde batıya petrol ambargosu uygulanması ve sonra en dramatik olanı, 1979’da İran İslam Cumhuriyeti’nin devrimle kurulması.

İslamcılık daha önce yüzünü sola dönmüş olan geniş öğrenci kesimleri arasında egemen olmaya başladı: Örneğin Humeyni , Cezayir’de gençlik kesimleri arasında “*Mao ve Che Guevara’nın bir dönem anıldığı gibi anılmaya başlandı.*”⁵⁶ Hızlı ve radikal değişim vaat ediyor gibi görünen İslami hareketlere verilen destek güçlendikçe güçlendi. İslamcı hareketlerin liderleri zafer kazanmışlardı.

Ancak İslamcılar arasındaki çelişkiler giderilmedi ve bu çelişkiler bir sonraki onyılda daha güçlü bir biçimde ortaya çıktı. İslamcılık durdurulamaz bir güç olmak bir yana sürekli olarak taraftarlarını birbiriyle karşı karşıya getiren iç sorunların basıncını yaşadı. İslamcılığın 1980 ve 90’lardaki tarihi, tıpkı stalinizmin 1940 ve 1950’lerde Ortadoğu’daki tarihi gibi başarısızlık, ihanetler, bölünmeler ve baskıdan oluşuyor.

5. İslamcılığın çelişkileri: Mısır

İslamcılığın çelişkili karakteri kendisini “*Kuran’a geri dönme*”nin nasıl olacağı konusundaki tartışmalarında gösterir. Bu, toplumun ana yapıları aynen korunurken mevcut toplumun değerlerinin, sadece dini pratiğe geri dönüş anlamına gelen reformlar aracılığıyla değiştirilmesi olarak görülebilir veya mevcut toplumun devrimci bir altüst oluşa tabii tutulması anlamında da görülebilir. Çelişki hem Mısır’daki Müslüman

Kardeşler'in 1930, 1940 ve 1950'lerdeki tarihinde, hem de 1970, 1980 ve 1990'ların yeni radikal İslamcı hareketlerinin tarihinde görülebilir.

Müslüman Kardeşler burjuva ulusalcı Wafd'ın İngilizlerle uzlaşmasından kaynaklanan hayal kırıklığından aldığı destek ile 1930'lu ve 40'lu yıllarda hızla büyüdü. İsrail'in kuruluşunu destekleyecek kadar sapan, Stalin'in etkisi altında kalan solun yaptığı dönüşlerle de güç kazandı. Filistin'de ve Mısır Kanal Bölgesi'ndeki İngiliz işgaline karşı savaşmak için gönüllüler örgütleyen Kardeşler, anti-empyrialist mücadeleyi destekliyormuş gibi göründü. Fakat tam doruğa ulaştığı düşünülen bir dönemde sıkıntıya düştü. Kardeşlerin liderliğinin tabanı farklı yönlerde hareket eden bir güçler koalisyonuydu; kitleler halinde küçük burjuva gençlerin üye kaydedilmesi, saray ile bağlantılar, Wafd'ın sağ kanadı ile ilişkiler, genç subaylarla entrikalar çevirmek.

Grevler, gösteriler, katliamlar, Filistin'deki askeri yenilgi ve Kanal Bölgesi'ndeki gerilla savaşı Mısır toplumunu parçaladıkça, Kardeşler de çözümlenme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Pek çok üye genel sekreter Benna'nın kayınbiraderi Abidin'in kişisel davranışlarına kızıyordu. Benna'nın kendisi başbakan Nukasi'yi öldüren Kardeşler üyelerini kınadı. Benna 1949'da öldüğünde yerine geçen, Kardeşler'in gizli terörist kanadını keşfettiğinde şaşırıp korktu. İktidarın 1952-54 yıllarında Nasır öncülüğünde ordunun eline geçmesi, darbeyi destekleyenlerle darbeye karşı olanlar arasında kökten bir bölünmeye yol açtı ve bunun sonucunda Müslüman Kardeşler örgütü içindeki rakip gruplar iktidarı ele geçirmek için fiziki mücadeleye başladılar.⁵⁷ “Önderliğe duyulan güvenin önemli ölçüde kaybedilmesi” Nasır'ın bir zamanlar çok güçlü ve kitlesel bir örgüt olan Kardeşler'i nihai olarak ezmesine olanak sağladı.⁵⁸

Fakat güven kaybı bir kaza değildi. Bir küçük burjuva hareketinin toplumdaki kriz derinleştikçe kaçınması imkansız olan onarılamaz bölünmelerin sonucunda gerçekleşti. Bir yanda krizi, “İslami değerleri” yürürlüğe koymak için eski yönetici sınıfı zorlamak doğrultusunda kullanma fikrine yönelenler (Benna “yeni Halifeliği” kurmak için monarşi ile ilişkiler kurmayı hayal ediyordu, hükümete alkol kullanımını ve fuhuşu yasaklaması koşuluyla destek vermeyi vaad etmişti.⁵⁹) varken; diğer yanda gerçek bir sosyal değişim isteyen ama bunun yalnızca acil bir silahlı mücadele ile gerçekleşebileceğine inanan radikal küçük burjuva

üyeler bulunuyordu.

Aynı çelişkiler bugün de Mısır'daki İslamcılık içinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yeni kurulan Müslüman Kardeşler 1960'ların sonunda El-Dava dergisi etrafında yarı legal bir tarzda faaliyet yürütmeye başladıklarında, Mısır rejimini devirme fikrine sırtlarını döndüler. Bunu yerine amaçlarını, içeride oluşturulacak baskı ile Mısır toplumunu İslami doğrultuda bir reforma tabi tutmak şeklinde belirlediler. Kardeşler'in üst yönetimince hapisanede yazılan kitaba göre hedef, “*hakim değil, imam*” olmaktır.⁶⁰ Pratikte bu, Sedat rejimiyle uyum arayan “*reformist İslamcı*” bir çizgiyi benimsemek anlamına gelmiştir.⁶¹ Buna karşılık rejim, bir dönem esas düşman olarak değerlendirilen sola karşı İslamcılarını kullanmıştır: “*İslamcılar üniversitelerde nasırcılık ve komünizm kokan her şeyi tasfiye ettikçe rejim, İslami hareketin El-Dava adlı aylık dergi etrafında ve üniversite kampüslerinde İslamcı Dernekler'de toplanan reformist kanadına çok iyi davranmıştır.*”⁶²

Ocak 1977'de Mısır, devletin ekmek ve diğer temel tüketim maddelerinin fiyatlarını artırması üzerine 13 büyük kentin tümünde başgösteren grevler, gösteriler ve isyanlarla sarsıldı. Bu, İngilizler'e karşı 1919 yılında gerçekleştirilen isyandan bu yana görülen en büyük ayaklanmaydı. Hem Müslüman Kardeşler, hem de İslamcı Dernekler ayaklanmayı kınadılar ve “*komünist bir tertip*” olarak niteledikleri isyana karşı devleti desteklediklerini belirten mesajlar yayınladılar.

İslamcı “reformculuk” için önemli olan toplumun kendisinin değil, ahlak anlayışının değişmesidir. Vurgu, toplumun dönüştürülerek İslami topluluğun (ümme) yeniden kurulmasına değil, mevcut topluma belirli davranış biçimlerinin dayatılmasına yapılmaktadır ve düşman, devlet veya yerli “ezen sınıf” değil, dini adetleri engellediği düşünülen dış güçlerdir. El-Dava'ya göre bunlar, “*Yahudiler*”, “*haçlılar*” (Hristiyanlar ve Kıptiler), “*komünizm*” ve “*laiklik*”tir. Bunlara karşı durabilmek için şeriatı uygulamak doğrultusunda savaşmak gerekir. Bu savaş devleti yıkmak için değil, mevcut devletin topluma belirli bir kültürü dayatabilmesi için yürütülmektedir.

Bu perspektif, İslamcılığın belirli bir türünü destekleyen geleneksel toplumsal gruplar (eski toprak sahibi sınıfın artıkları ve tüccarlar) ile bir zamanlar radikal genç İslamcılarken, şimdi bir servete sahip olanların

(Suudi Arabistan'da para kazananlar veya orta sınıf mesleklerinde rahat konumlara yükselenler) ve devlet baskısı karşısında radikal sosyal değişime inançlarını yitiren radikal İslamcılarının istekleriyle tam olarak uyuşmaktadır.

Fakat bu, yoksul öğrenci ve eski öğrencilerle, kentlerin en yoksul kesimlerinde bir araya gelen köy kökenli yoksulların öfkeli yönelimleriyle hiç uyuşmamaktadır. Bu kesim kolaylıkla “*Kuran'a dönüş*”ü çok daha radikal olarak yorumlamaktadır. Bu yorumlar yalnızca mevcut İslami devletlerdeki dış etkileri değil, bu devletlerin kendilerini de eleştirmektedir.

Bu konuda Mısır'daki İslamcılar için temel kaynak, Nasır tarafından 1966 yılında asılan Müslüman Kardeşler'den biri olan Seyyid Kütüb tarafından yazılan *İşaret Levhaları* idi. Bu metin yalnızca batılı ve stalinist ideolojilerin iflas ettiğini yazmakla kalmıyor, kendilerine İslami adı veren devletlerin de anti-İslamcı barbarlığa, *Cahiliye*'ye (Müslümanların Arabistan'daki Müslümanlık öncesi topluma verdikleri isim) dayanmaya devam ettiklerini de belirtmektedir.⁶³

Böylesi bir durum ancak “*bir ümmet öncülüğünde*”, “*ilk Kuran kuşağı*”⁶⁴ örneğindeki gibi - yani mevcut düzeni devirmek için bir ordu kurma amacıyla Mekke'yi terkeden Muhammed gibi mevcut toplumu terkeden - yapılacak bir devrimle düzeltilebilir.

Böylesi yaklaşımlar düşmanı yalnızca emperyalizm olarak görmenin ötesine geçti. Bunun yerine, ilk kez yerel devleti doğrudan eleştirmeye yöneldi. Bunlar kendi yazarlarını bir şehit olarak kutsamak zorunda olan neo-Müslüman Kardeşler'in ılımlı üyeleri için çok rahatsız ediciydi. Fakat onlar da binlerce genç radikale ilham vermişlerdi. Nitekim 1977'de üst düzey bir din adamını kaçırdığı için idam edilen Şükrü Mustafa'nın lideri olduğu *El Taktir Wal Higr*a adlı grup “İslamcı olmadığı” için mevcut toplumu, mevcut camileri, mevcut dini liderleri ve hatta Dava ile ilişkisi olan neo-Müslüman Kardeşler'i “İslamcı olmadıkları” için reddediyordu.⁶⁵ Grup yalnızca kendi üyelerinin gerçek Müslümanlar olduğunu düşünüyor ve ayrı topluluklar şeklinde yaşayarak, kendilerinin dışında herkesin kafir olduğunu ve mevcut toplumun yıkılması gerektiğini söylüyordu.

Başlangıçta üniversitelerdeki İslamcı dernekler daha çok ılımlı Müslüman Kardeşler'in etkisi altındaydı. Yalnızca fiyat artışlarına karşı yapılan ayaklanmaları kınamakla kalmıyorlar; aynı zamanda o yılın sonunda asılan Şükrü'ye de sahip çıkmıyorlardı. Fakat Sedat, 1977 yılının sonlarında İsrail ile *barış sürecine* başladığında, tutumları değişmeye başladı. Çok kısa sürede pek çok üniversite militanı bazı yönlerden Şükrü'ye göre daha radikal olan düşünceleri benimsemeye başladı; bunlar yalnızca mevcut topluma yüz çevirmekle kalmadılar, Ekim 1981'de Sedat'ı öldüren *Abdül Selam Faraj*'ın *Cihad* grubu gibi, düzeni yıkmak için örgütlenmeye başladılar.

Faraj, İslamcı hareketin değişik kesimlerinin stratejilerine çok sert eleştiriler yöneltti - bunlar kendilerini İslami yardımlarla sınırlayan, (neo-Müslüman Kardeşler gibi) yalnızca mevcut devlete meşruiyet kazandırabilecek bir İslami parti yaratmaya çalışanlar, “vaaz vermek”le yetindikleri için cihattan kaçanlar ve önceliği İslam’ın dış düşmanlarıyla (Filistin veya Afganistan'daki) savaşılmaya verenlerdi. Hepsine karşı çıkarak, acil silahlı mücadelede ısrarcı oldu, “*insafsız prene karşı cihat*”ın tüm müslümanların görevi olduğunu söylüyordu:

*Yurttaki düşmana karşı savaşmak, yurtdışındaki düşmana karşı savaşmaktan önce gelir... Müslüman ülkelerimizde sömürgecilğin veya emperyalizmin varlığının sorumlusu bu kafir hükümetlerdir. Bu nedenle emperyalizme karşı bir mücadele başlatmak gereksiz ve boşunadır; zaman kayıbdır.*⁶⁶

Faraj'ın iddiaları doğrudan devlete başkaldırı perspektifine işaret ediyordu. Fakat bu, kendi grubu içinde esas hedef olarak kafir devleti yıkmak etrafında kurulan Kahire seksiyonu ile bir orta Mısır kenti olan Asyut'ta “*İslam'ın yayılmasının önündeki en büyük engeli Hristiyanlığa dönme olarak gören*” diğer seksiyon arasındaki önemli farklılıkları ortadan kaldırmaya yetmedi.⁶⁷

Pratikte bu, Asyut grubunun asıl hışımını Kıpti azımlığa (çoğu yoksul köylülerdi) yönelmesi anlamına geliyordu - bu politika yıl başında Cemaat öğrencilerince korkutucu bir başarıyla uygulanmış, önce orta Mısır şehri Minye'de sonra da Kahire civarındaki Al Zawiyya Al-Hamra'da katliama varan bir iç savaşın fitilini ateşlemiştir: “*Cemaat*

devleti zor bir duruma düşürebilmek ve adım adım devletin yerine geçmeye hazır olduklarını gösterebilmek için mezhepsel bir gerginliğin alevlerini körüklemekten çekinmemiştir.”⁶⁸

Cihad'ın Asyut seksiyonu o tarihte denenmiş ve sınanmış bir yöntem olan iç düşmanlıkları teşvik etme stratejisini izleyerek yerel halk desteği elde ediyordu. Bu, Sedat'ın öldürülmesinin hemen ardından onlara Asyut'ta kontrolü ele geçirme olanağı sağladı. Düşmanın devlet olduğunu vurgulayan Kahire eylemcileri ise *“hiçbir destek ve yardım ağından beslenemediler ve izole oldular. Sedat'a suikast eylemi ardından Faraj ve arkadaşlarının arzu ettiği gibi Kahire'nin müslüman halkı ayaklanmadı.”⁶⁹*

Suikast, İslamcılara devlet gücünü ele geçirme olanağı sağlamak yerine devlete, suikast ile yaratılan karmaşadan yararlanarak İslamcıları ezme olanağı sağladı. Binlercesi tutuklandı ve pek çok lider idam edildi. Baskı, hareketi gözle görülür biçimde zayıflattı. Ancak çok sayıda gencin yüzünü İslam'a çevirmesini sağlayan nedenler ortadan kalkmadı. 1980'lerin sonunda hareket yeniden güven kazandı ve Kahire ve İskenderiye'nin bazı bölgelerinde hızla büyümeye başladı. Buna polise ve güvenlik güçlerine karşı etkin bir terörist kampanya eşlik etti.

Bunun üzerine Aralık 1992'de devlet yeni ve benzeri görülmemiş bir baskı kampanyası başlattı. Kahire'deki İmbaba gibi varoşlar, tanklar ve zırhlı araçlarla donatılmış 20 bin asker tarafından işgal edildi. Onbinlerce insan tutuklandı ve kaçan eylemcileri öldürmek için ölüm timleri kuruldu. Radikal İslamcılarının kullandığı temel camiler betonla örüldü. Eylemcilerin aileleri, çocukları ve eşleri tutuklandı, işkenceden geçirildi.

Devletin terör kampanyası 1980'lerin başında olduğu gibi, bir kez daha başarılı olmuştu. İslamcı hareket, gösteri şeklinde destek eylemleri yapmadı, yapmaya dahi çalışmadı. Bunun yerine, turizm sektörünü fiilen imha etmiş olsa da Mübarek rejimini ciddi olarak sarsmaya gücü yetmeyen, tamamen terörist bir strateji benimsedi.

Bu arada Müslüman Kardeşler meşru bir muhalefet odağı gibi davranmaya devam etti, devletin hukuk sistemi içine kısmi şeriat kurallarının sığdırılması konusunda rejimle pazarlık etti ve baskıya karşı protesto gösterileri yapmaktan kaçındı.

6. İslamcılığın çelişkileri: Cezayir

Cezayir'de İslamcılığın yükseliş ve radikalleşme hikayesi pek çok yönden Mısır'dakine benzemektedir. 1960'ların sonu ve 1970'de Cezayirli diktatör Bumedyen; ılımlı İslamcılığı, sola ve Fransız sömürgeciliğine son veren kurtuluş hareketi içindeki tarihsel muhaliflerine karşı bir denge unsuru olarak teşvik etti.

1970'de devlet, “ahlaki çöküntü” ve “kozmpolitanlığın, alkolizmin, kendini beğenmişliğin, her konuda batıyı izlemenin ve yarı çıplak giyinmenin” ardındaki “batı etkisi”ne karşı, eğitim ve din bakanı Mouloud Kasım önderliğinde bir İslamlaştırma kampanyası başlattı.⁷⁰ İslamcılar bu kanaldan kendi etkilerini artırdı. Tarım reformundan korkan toprak sahiplerinden para alarak, toplumun en yoksul kesimlerini etkileyecek bir mesajı yaygınlaştırma olanağı buldular:

İslamcuların propaganda konusu İslam'ın, tarım reformunun taşıdığı ateist ve komünist tecavüzlerle tehdit edildiği idi... İslamcılar kendi fikirlerini en yoksul mahallelerde inşa ettikleri yoksul camilerde yaydılar; bu camiler daha sonra sağlam yapılara dönüştürüldü. Tarım reformundan etkilenmeyen işçiler ve işsizler, yaşadıkları koşullardan duydukları hoşnutsuzlukla İslamcılara kulak verdiler.⁷¹

Sonra 1970'lerin ortalarında üniversitelerdeki solcuları etkisizleştirmeleri için rejimin bazı kesimlerinden destek aldılar: “1976 ile 1980 arasında rejimin de yardımıyla dinciler marksistlerin üniversitelerdeki etkisini sıfıra indirmeyi başardılar.”⁷²

1980'lerin başında rejimin bazı kesimleri kendilerine dayanak olarak İslamcılığın daha “ılımlı” gruplarını aldılar. 1986'ya kadar din işleri bakanı olan Chibane, böyle bir İslamcı eğilim inşa etmeyi ümit etti ve bu

amaçla İslamcıların cami inşa etmek için sanayicilerden ve tüccarlardan para almalarına yardımcı oldu.⁷³ Fakat bu, İslam'ın rejimi reddeden radikal kanadının gelişmesini engelleyemedi. Konstantin şehrinde yapılan bir çalışmada şunlar belirtiliyordu:

*İslamcılık, Konstantin halkının geniş kesimlerinin geleneksel düşüncesini, peygamberin cemaatini canlandırma konusundaki yeni İslami vizyonun popüleritesi ile değiştiriyor. Bu İslamcılık gücünü gençliğin geniş kesimlerini etkileyen toplumsal huzursuzluklardan, sosyal ve ekonomik sistemin dışladığı insanlardan alıyor.*⁷⁴

İslam'ın radikal kanadı, din işleri bakanlığının “ılımlı” görüşleri kabul edenler yerine kendi taraftarlarını camilere imam olarak atamaya zorlayacak kadar güçlüydü.

Rejim, solla uğraşsın diye teşvik ettiği mekanizmanın kontrolünü elinden geçiriyordu. İslamcılık kitleleri rejim adına kontrol etmek yerine, onların sıkıntı ve öfkelerinin 1960'larda kurtuluş mücadelesine destek olan ama şimdi rahatı yerinde bir egemen sınıfa dönüşen liderlere yönelmesini sağlıyordu. 1980'lerin ortasında Cezayir'i vuran ekonomik kriz sıkıntıları derinleştirdi; bu sırada egemen sınıf daha önce krizle başetmek için eleştirdiği batılı kapitalistlere geri dönmüştü. Fransızca konuşan ve “*batı ahlakıyla çürümüş*” olanlara karşı yönelen İslamcı ajitasyon, kolaylıkla “*yeni maaşlı ve bürokratlaşmış küçük ama etkili yüksek eğitimli teknokrat tabakanın*” çıkarlarını tehdit etmeye başladı.⁷⁵

1980'lerin ortalarında Chadli başkanlığındaki rejim, imamları “*siyasal demogoji*” yapmakla suçladı ve bazı İslami liderleri hapse atarak İslamcılarını karşısına almaya başladı.⁷⁶ Ancak yapılanlar, İslamcılarını bozguna uğratmak yerine rejime karşı muhalefet etme popüleritesini arttırdı.

Bu, Ekim 1988'de daha açık bir şekilde ortaya çıktı. Egemen sınıfa ve rejime karşı duyulan rahatsızlık bir yıl sonra Doğu Avrupa'da çıkan karışıklığa çok benzer bir şekilde patladı. Hareket, Cezayir bölgesinde bir dizi kendiliğinden grevle başladı ve caddelerde gençlerle polis arasında yoğun çatışmalara dönüştü: “*İnsanlar, özgürleşmiş tutsaklar gibi kendi seslerini ve özgürlük duygularını yeniden keşfettiler. Artık onları polis*

gücü bile korkutmuyordu.”⁷⁷ "Ekim 1988'deki ayaklanma herşeyden çok, askeri diktatörlük altında geçen çeyrek yüzyıllık yaşamdan sonra gençlerin yaşam koşullarına isyan etmesiydi.”⁷⁸

İsyan, rejimi temelinden sarstı. Daha önce baskı altında bulunan tüm siyasi güçler açığa çıktı. Gazeteciler ilk kez özgürce yazmaya, aydınlar Cezayir toplumunun gerçek koşulları hakkında açıkça konuşmaya başladı, sürgünde bulunan solcu ve sağcı politikacılar geri döndü, kadınlara erkeklerden daha az hak tanıyan İslami aile yasasına karşı bir kadın hareketi ortaya çıktı. Fakat Berberice konuşulan yerler dışında muhalefetin belirleyici gücünün İslamcılar olduğu çok kısa bir sürede ortaya çıktı. Etkileri bir çok yönden bir sonraki yıl Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan “demokratlar” gibiydi. Geçmişte rejimin bazı kesimlerince onlara gösterilen hoşgörü ve güçlü yabancı ülkelerden aldıkları destek (örneğin Suudi Arabistan'dan sağladıkları finansman) halk yığınlarının sıkıntılarını öne çıkartan mesajlarını ifade etme yetenekleriyle birleşti:

Sayılarıyla, cami ağlarıyla ve gizli bir merkez komitenin emirlerini uyguluyormuşçasına, tek bir adam gibi kendiliğinden eyleme geçme eğilimleriyle İslamcılar, kitleleri hareketlendirme yeteneği olan ve olayların gidişatını etkileyen tek hareket haline geldiler. Kendilerini hareketin gelecekteki liderleri olarak dayatanlar İslamcıların sözcüleri olarak öne çıkanlardı... Makineli tüfekler sustuktan sonra rejim kiminle görüşeceğini bilmiyor, talepleri formüle etme ve kontrolsüz kaldıkça şiddete yönelen kalabalığı kontrol etme yeteneği olan 'liderler' arıyordu. Böylece Chadli, en çok tanınan İslamcılar Madani, Belhadji ve Nahnah ile görüştü.⁷⁹

Şimdi FİS olarak örgütlenmiş olan İslamcı hareket sert baskılara rağmen bir kaç ay içinde Haziran 1990'da yapılan yerel yönetim seçimlerinde en önemli belediyelerin kontrolünü ele geçirmeyi ve daha sonra Aralık 1991 genel seçimlerinde oyların en büyük kısmını almayı başardı. Cezayir ordusu, İslamcıların hükümeti oluşturmasını engellemek için seçimleri iptal etti. Fakat bu İslamcılara verilen kitlesel desteğin ülkede iç savaşa varacak bir durum oluşturmasını engellemeyemedi, hatta silahlı

İslamcı gruplar bazı bölgelerin tümüne fiilen hakim oldu.

Ancak İslamcı etkinin yükselişine, FİS'in amacının ne olduğu konusunda artan bir kafa karışıklığı eşlik etti. Haziran 1990 ve Mayıs 1991 arasında ülkenin en büyük belediyelerini kontrol ederken;

Çok az değişiklik yapmışlardı: Barların kapatılması, müzikallerin iptali, 'kadın ahlakı' için ve 'Batı pornografisinin seyredilmesini sağlayan' uydurulan antenlerine karşı, bazen şiddet içeren kampanyalar... Ne Madani [FİS'in en tanınmış lideri] ne de onun danışmanlar kurulu gerçek bir sosyo-politik program çizemedikleri gibi, bunu tartışacak bir kongre de toplayamadılar. Madani kendisini bunları hükümeti oluşturduktan sonra halledeceklerini söylemekle sınırladı.⁸⁰

FİS'in yaptığı, işçilerin ücret artış taleplerine muhalefet etmek oldu. Bu aylarda Cezayir'de yapılan temizlik işçileri grevine ve memurların eski "resmî" sendika federasyonu tarafından ilan edilen bir günlük genel grevine karşı çıktı. Madani bir gazeteyle yaptığı röportajda, temizlik işçilerinin grevini kırmasını haklı göstermeye çalışırken grevin doktorlar, mühendisler gibi saygıdeğer insanları ellerine süpürge almaya zorladığını söyledi:

Temizlik işçilerinin grev yapma hakkı vardır, ama bu başkentimizi işgal etme ve ülkemizi bir çöplüğe çevirme hakkı değildir. Bozguncuların, Allah ve vatan düşmanlarının, komünistlerin ve diğerlerinin eylem alanı haline gelen sendikalar grev yapmaktadır, bunlar FLN kadrosu geri çekildiği için her yere yayılmaktadırlar... Biz OAS'ın günlerini yeniden yaşıyoruz.⁸¹

Böylesine saygılı bir tutum, toprak reformundan beri İslamcıları finanse eden sınıfların çıkarlarıyla tam olarak örtüşüyordu. FİS'in bir bölümünü oluşturan küçük burjuvazinin çıkarlarıyla da örtüşüyordu; profesörler, yerleşmiş imamlar ve lise öğretmenleri. Kırsal alanda yaşayan ve eski iktidar partisi FLN'ye bağlılıkları dolayısıyla refaha kavuşarak başarılı kapitalist çiftçiler veya küçük işadamları haline gelenlerin de çıkarları gözetiliyordu. Fakat bütün bunlar kurtuluşlarını FİS'te gören

yoksul kentli yığınları tatmin etmek için de egemen sınıf ve ordunun FİS hükümetini kabul etmesi için de yeterli değildi.

1991 Mayıs'ının sonunda, FİS'in kazanmasındansa seçim sürecini sabote etme tehdidi savuran orduyla karşı karşıya kalan FİS liderleri, geri dönerek “*Ekim 1988'i anımsatan bir otantik ayaklanma başlattılar: molotof kokteylleri, gözyaşartıcı bombalar, barikatlar. Karizmatik imam Ali Belhadj onbinleri caddelerde gösteri yapmaya çağırdı.*”⁸² FİS bir süre İslam'ın ve cihadın, ordunun savunduğu toplumsal eziyete tek alternatif olduğunu savunan büyük gençlik kitlelerinin desteğiyle Cezayir'in merkezinde kontrolü ele geçirdi.

Gerçekte ise FİS güçlendikçe saygıdeğerlik ile isyankarlık ikilemine daha fazla yakalandı, Mart 1991'de insanlara grevden vazgeçmelerini söylerken iki ay sonra onları, devleti yıkmaya çağırıyordu.

Kentlerde ve kırlarda gerilla savaşının yoğunlaştığı üç yıl süresince aynı çelişki İslami hareket içinde de görüldü. “*Abasi Madani ve Ali Belhadj'ın 12 yıl hapse mahkum edilmeleri... FİS'te temel bir radikalleşmeyi teşvik etti ve saflarında bölünmelere yol açtı. Binlerce üye ve sempatanının Sahra kamplarında çalışmaya mahkum edilmesi kentlerdeki terörizmi ve kırsal gerilla savaşını yaygınlaştırdı.*”⁸³ İki silahlı örgüt ortaya çıktı: *Silahlı İslami Hareket* (MİA, kısa süre önce AİS adını aldı) ve *Silahlı İslami Gruplar* (GİA). Bu örgütler ülke çapındaki silahlı çetelerin desteğini kazandılar. Fakat yeraltı hareketleri iç anlaşmazlıklar ile karakterize ediliyordu:⁸⁴

MİA'nın 'ılımlı' ve yalnızca 'kafir rejim'in temsilcilerini öldürme eğilimine karşı; gazetecileri, yazarları, şairleri ve aydınları öldürmeyi seçen GİA, uç bir cihad uygulamasına karşı çıkıyordu... Kasım 1993'ten beri 32 ılımlı İslamcı imam ve örtünmeyi reddeden kadın öldürülmüştü...

MİA ve GİA arasındaki kardeş kavgası düzinelerce kayba neden oldu... yedi teröristin öldürülmesi bazılarınca bu kavgalara, bazılarınca da polisin ölüm timlerine atfedilmişti⁸⁵ ... GİA, FİS'in tarihi liderlerini oportünizm, ihanet ve şeriat programını bütünüyle uygulamaktan vazgeçmekle suçluyordu.⁸⁶

7. Hareket içinde bölünmeler

Mısır ve Cezayir'deki İslamcılık deneyimleri, bu hareketin iki farklı sorun nedeniyle nasıl ayrışabileceğini gösteriyor: Birincisi mevcut toplumun oldukça barışçı reformlarla değiştirilmesi ile silahlı mücadele yoluyla değiştirilmesi arasındaki sorun; ikincisi devleti değiştirmek için savaşmakla, toplumu “dinsizlerden” temizlemenin yeterli olacağı düşüncesi arasındaki sorun.

Mısır'da günümüzdeki Müslüman Kardeşler'in temel politikaları devletten reform taleplerini istemeye dayanmaktadır. Milletvekilleri, kendi basını, çeşitli orta sınıf mesleki kuruluşlar üzerindeki kontrolü, camiler ve İslami yardımlaşma aracılığıyla toplumun daha geniş kesimleri üzerindeki etkisiyle mevcut toplum içinde yasal muhalefet olmak için çalışmaktadır. Aynı zamanda mevcut rejimi şeriat kurallarını hukuk sistemine dahil etmeye zorlamak için kampanyalar düzenleyerek İslami töreler için savaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu stratejiyi Cezayir'de hapiste veya sürgünde bulunan FİS liderlerinden bir bölümü de uygulamaktadır. 1994'ün ilk bir kaç ayında onlarla rejimin bir kesimi arasında, iktidarın paylaşılması ve şeriatın kısmen uygulanması konusunda uzlaşma raporları yazılmıştı. Guardian gazetesi Nisan 1994'te FİS'in sürgündeki liderlerinden biri olan Rabah Kebir'in yeni Cezayir başbakanı olarak “teknokrat” Radha Malek'in atanmasını “pozitif bir eylem” olarak desteklediğini yazıyordu⁸⁷; yalnızca iki gün sonra Radha Malek hükümeti ile İMF arasında kabul edilen son paketi eleştirdi.⁸⁸

Sezgileri güçlü bazı yorumcular, böyle bir anlaşmanın Cezayir burjuvazisinin istikrarsızlığa son vermesi ve kendi konumunu muhafaza etmesi için en iyi yol olduğunu gördüler. Juan Goytisolo bu nedenle 1991 seçimlerinden sonra FİS'in hükümeti oluşturmasına izin verseydi ordunun kendisini bir çok sıkıntıdan kurtarmış olacağını söylüyor:

İktidarı aldıkları koşullar çok etkin bir biçimde programlarının uygulanmasını sınırlayacaktı. Cezayir'in borçları, Avrupa ve Japon kredi kurumlarına olan mali bağımlılığı, ekonomik kaos ve silahlı kuvvetlerin muhalif tutumu, FİS hükümetinin başa çıkmayacağı kadar zor engeller oluşturuyordu... Seçim vaatlerini yerine getiremeyeceği bütününü öngörülebiliyordu. Düşmanlarca böylesine çevrili bir yıllık bir iktidar deneyiminden sonra FİS güvenilirliğinin büyük bir kısmını yitirdi.⁸⁹

İslamcı reformizm, bazı temel toplumsal grupların gereksinimleriyle örtüşmektedir: Geleneksel toprak sahipleri ve tüccarlar, yeni İslamcı burjuvazi (Suudi Arabistan'da milyonlar kazanan Müslüman Kardeşler gibi) ve üst gelir gruplarına doğru yükselen yeni İslamcı orta sınıf kesimleri. Fakat yüzünü İslamcılığa çevirmiş diğer kesimleri tatmin etmemektedir: Öğrenciler ve yoksullaşan eski öğrenciler veya kent yoksulları. Müslüman Kardeşler veya FİS uzlaşmaya çalıştıkça, bu kesimler İslam'ın Kuran yıllarında olduğu şekilde yürürlüğe konulması talebinin sulandırıldığını gördükçe, bunu ihanet olarak nitelendirip, yüzlerini başka yönlere çevirmektedirler.

Fakat bu kesimin tepkisi değişik yönlerde olabilir. Devletle karşı karşıya gelmek yerine, pasif olup dua etmeyi ve İslamcı azınlığı saflaştırmayı vurgulayan bir toplumdan kopma stratejisini teşvik edebilirler. Mısır'daki Şükrü grubunun 1970 ortalarındaki ilk stratejisi buydu, devlet gücünün bilincinde olan bazı radikal imamların yaklaşımı da böyledir.

Veya tepki silahlı mücadeleye dönüşebilir. Fakat tıpkı barışçıl mücadelenin devletin kendisine veya yalnızca dinsizliğe karşı yönelmesi gibi, silahlı mücadele de devleti yıkmaya veya halkın arasındaki "İslam düşmanları"na - etnik veya dini azınlıklar, örtünmeyen kadınlar, yabancı filmler, "kültür emperyalizminin etkileri", vb. - yönelebilir. Bu konunun mantığının İslamcılarını devlete karşı bir silahlı mücadeleye itme olduğu düşünülebilir. Fakat İslamcı taraftarlar arasındaki sınıfsal bileşimden kaynaklanan güçlü bir karşı mantık iş başındadır.

Daha önce de gördüğümüz gibi sırtını İslamcılığa dayayan sömürücü sınıf kesitleri doğal olarak onun reformcu biçimlerine yönelmektedirler. Silahlanmaktan başka şansları kalmadığını gördüklerinde bile bunu daha

geniş bir toplumsal huzursuzluğa yol açmayacak yöntemlerle yapmaktadırlar. Kitle eylemlerinden çok, darbe istemektedirler ve onlara rağmen kitlesel ayaklanmalar başgösterirse, bunun en hızlı şekilde sona ermesi için ne gerekiyorsa yapmaya çalışmaktadırlar.

Yoksullaşan küçük burjuvazi silahlı eylem perspektifine çok daha fazla yatkındır. Fakat marjinal toplumsal konumu onu, grev gibi kitle mücadelelerini geliştirmekten alıkoymaktadır. Bunun yerine küçük silahlı gruplardan oluşan gizli örgütlenmeleri tercih etmektedir. Sedat'ın öldürülmesinde olduğu gibi acil hedeflerine ulaştıklarında dahi illegal faaliyetler bu örgütlerin yöneticilerinin istediği türden devrimci değişimlere yol açmıyor. Bunlar mevcut toplumun işleyişinin büyük ölçüde bozulmasına neden olabilir ama onu devrimcileştiremezler.

1917 öncesi Rusya'da popülistlerin yöntemleri de bunlara benziyordu. Bu, üçüncü dünyanın 1960'ların sonunda *Guevaracılık* veya *Maoculuktan* etkilenen öğrenci ve eski öğrenci kuşağının (ve hâlâ Filipinler'de ve Peru'da savaşıyor yandaşlarının) yöntemiydi. Bugün ise Mısır ve Cezayir'deki devlet karşıtı silahlı İslamcılar'ın yöntemi haline geldi.

İslamcılar bu çıkmazdan kurtaracak tek yol kendilerine günümüzün yoksul kentlilerinin marjinal olmayan kesimlerinden - orta ve büyük ölçekli sanayi işçileri - taban bulmalarıdır. Fakat İslamcılığın temel yaklaşımları bunu tümüyle imkansız kılmaktadır. Çünkü İslam, en radikal biçimiyle bile zenginleri devirmeyi değil, zengin ile yoksulu uzlaştırmayı amaçlayan bir *ümme* oluşturulmasını öğretmektedir. Bu nedenle FİS programı, “*yerel gereksinimleri*” karşılayan “*küçük işletmeler*”e özel bir vurgu yaparak, bunları “*batı kapitalizmi*”nin iddialı bir alternatifi olarak sunmaktadır, ama bu vurgu dünyadaki sayısız muhafazakar ve liberal partinin seçim propagandasından farklı değildir.⁹⁰ 1990 yazında başlatılan İslamcı sendikalar oluşturma çabası “*işçilerin görevleri*” konusunda çok fazla vurgu yapıyordu, çünkü eski rejimin işçilere çok fazla hak verdiğini ve “*işçileri çalışmamaya alıştırdığını*” ve Kuran'da geçmediğine göre sınıf mücadelesinin “*İslam'da bulunmadığını*” iddia ediyordu. Kuran müminlere eviçi kölelere nasıl davranmayı emirediyorsa - “*kardeş*” gibi - işverenler de işçilere böyle davranmalıydı.⁹¹

İslamcı grupların mahallelerde sahip oldukları tabanın onda birini bile fabrikalarda oluşturamamaları şaşırtıcı değildir. Fakat bu taban olmak-

sızın, mevcut rejimi yıkmayı başarsalar bile, sosyal değişimin yönünü kendi yöntemleriyle belirlemeleri mümkün olmayacaktır. Bazen toplumun marjinal kesimleri zaten istikrarsız bir rejimde büyük bir krizin oluşmasına yol açabilirler. Krizin nasıl çözüleceğini belirleyemezler.

İslamcı gruplar mevcut rejimlerden birinde böyle bir krizin ortaya çıkmasını sağlayabilirler ve mevcut liderleri düşürebilirler. Fakat bu, düşen liderlerin egemenliğinin altında palazlanan egemen sınıfın daha az militan İslamcılarla anlaşarak iktidarda kalmasını engellemez. Böylesi bir durumda militan İslamcılar kendilerini devlet elindeki devasa ölüm araçlarıyla yüzyüze bulurlar.

Devletin bu baskısı bazıları rejime doğrudan saldırmaya değil, daha kolay bir iş olan “dinsizler”e ve azınlıklara saldırmaya itmektedir. Bu yaklaşım onların “ılımlı” reformist İslamcı ana çizgiye daha fazla yaklaşımlarına neden olabilir.

Aslında İslamcılığın içinde kesinlikle diyalektik bir işleyiş bulunmaktadır. Militan devlet karşıtı İslamcılar, başarısız olan silahlı mücadeleleri sonucu yedikleri şiddetli darbelerden sonra boyunlarını eğmeyi öğrenmekte ya doğrudan ya da İslami reformculuk aracılığıyla İslami davranışları dayatmak için savaşılmaya soyunmaktadırlar. Ama ne İslami davranışları dayatma ne de reformlar İslamcılığa yüzünü dönmüş toplumsal kesimlerin yoğun sıkıntılarını giderememektedir. Böylece silahlı mücadele yoluna dönen yeni militanlar sürekli ortaya çıkmakta ve bunlar da aktif kitle desteğinden yoksun silahlı eylemlerin zor yolunun kısıtlarını öğreninceye kadar bu şekilde mücadele etmektedirler.

İslami reformizmin sınırlarını gördükten sonra devrimci politikalara doğru kendiliğinden bir ilerleme gerçekleşmez. Reformizmin sınırları daha çok, bir kitle tabanı olmaksızın eylem yapmaya çalışan terör veya gerilla gruplarının ortaya çıkmasına yol açar veya sistemin sorunlarının günah keçisi olarak görülen kişi ve kurumlara karşı gerici saldırılar yönünde gelişir. Bu yaklaşımların her biri kendisini aynı dini dil ile ifade ettiğinden birbirleriyle kesişirler. Rejime ve emperyalizme saldırmak istemeyenler Kıptilere, Berberilere'e ve örtünmeyen kadınlara saldırırlar. Tüm sisteme sezgisel bir kin duyan insanlar, devletin, şeriatı uygulamak istediği konusundaki uzlaşma taleplerinin tuzağına düşerler. Rakip gruplar arasında bölünmeler olduğunda - bunlar bazen öyle şiddetli olur ki,

birbirlerini “*dönek*” diye nitelendirerek öldürmeye başlarlar - bu bölünmeler arkalarındaki gerçek sosyal nedenleri gizleyecek şekilde açıklanır. Eğer zenginleşen bir İslamcı, mücadeleyi bırakırsa bu yalnızca onun “*kötü bir müslüman*” (hatta bir dönek) olduğunu gösterir; başka bir zenginleşen İslamcıyı “iyi müslüman” olmaktan alıkoymaz.

8. İran deneyimi

İslami canlanma üzerindeki tartışmaları, tıpkı sosyalizm konusundaki tartışmaları stalinizmin yaptıklarının belirlemesi gibi İran'daki İslamcı rejim belirlemektedir. Solda bile sık sık çok benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. İslamcılar (bir zamanlar stalinizme bakışa benzer bir şekilde) bundan sonra gerçekleştirilebilecek ilerici gelişmelere engel olacak bir totalitarizmi dayatacak, en tehlikeli siyasal güç olarak görülmektedirler. Onları durdurmak için solun, burjuvazinin liberal kesimleriyle birleşmesi zorunlu sayılmakta⁹²; hatta demokratik olmayan devletlerin İslamcı gruplara yönelttiği baskılar desteklenmektedir.⁹³ Bu yaklaşım, İslamcılığın gücünü abartmakta ve ona tarihi olayları dikte ettirebileceği gibi aslında sahip olmadığı bir yetenek atfetmektedir. Bu yaklaşım 1979 İran Devrimi sırasında ve sonrasında İslam'ın rolünün yanlış değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Devrim, İslamcıların değil şah rejiminde 1970'lerin ortasında başlayıp sonuna kadar devam eden muazzam çelişkilerin eseridir. Ekonomik kriz, devletle ilişki içinde olan modern sermaye kesimleri ile pazar etrafında toplanmış “geleneksel” kesimler (bunlar toptan ticaretin üçte ikisini, perakende ticaretin ise dörtte üçünü gerçekleştiriyordu) arasındaki ayrımı daha da derinleştirmiş; aynı zamanda işçi yığınlarının ve kentlere göç etmiş olan köy kökenli büyük emekçi yığınların hoşnutsuzluğunu artırmıştı. Aydınların ve öğrencilerin protestolarına, hoşnutsuz din adamları da katılmış, protesto eylemleri kent yoksullarını polis ve ordu ile bir dizi büyük çatışmaya sokacak denli yayılmıştı. Bir grev dalgası sanayiye felç

etti ve kritik öneme sahip olan petrol sahalarını durdurdu. 1979 Şubatı'nın başında solcu *Halkın Fedailerini* gerillaları ile sol-İslamcı *Halkın Mücahitleri* gerillaları ordu içinde geniş çaplı ayaklanmaları teşvik etmeyi başardılar, böylece eski rejimin devrimci bir hareketle çökmesi sağlandı.

Yükselen hareket çoğunlukla sürgündeki İslamcı *Ayetullah Humeyni* ile özdeşleştirildi. Adı, monarşiye karşı muhalefetin sembolü haline geldi ve Paris dışındaki evi farklı güçlerin - tüccarlar ve onlara yakın olan din adamları, muhalif liberal burjuvazi, meslek dernekleri, öğrenciler ve hatta solcu gerillalar - temsilcilerinin buluşma noktası oldu. Ocak 1979'da Tahran'a döndüğünde devrimin sembolik lideri haline geldi.

Humeyni, siyasal taktikler konusunda keskin bir zekâyâ sahip olmasına rağmen o aşamada bile olayları kontrol edebilmekten uzaktı. Şahı deviren temel olaylar - grevlerin yaygınlaşması, silahlı kuvvetler içindeki ayaklanmalar - ondan tamamen bağımsız bir biçimde gerçekleşti. Devrimden sonraki aylar içinde Humeyni, devrimci kalkışma üzerinde başkalarından fazla otoriteye sahip değildi. Kentlerde çeşitli yerel komiteler fiilen iktidara yerleştiler. Üniversiteler, solcuların ve Halkın Mücahitleri'nin ellerindeydi. Fabrikalarda, *Şuralar* (fabrika konseyleri) yönetimle fabrikanın kontrolü konusunda savaşıyorlardı, çoğunlukla şah rejimiyle ilişkili olanları kovuyor ve üretimi kendileri örgütüyorlardı. Etnik azınlıkların oturdukları bölgelerde (kuzey-batıda Kürdistan ve Arapça konuşulan güney-batıda Kuzistan) hareketler, kendi kaderlerini tayin hakkı için mücadeleye başlamışlardı. Bu süreci idare eden bir değil, iki kuruluş vardı. Geçici hükümet burjuvazinin modern kesimleriyle bağlantılı "ılımlı" bir İslamcı olan Bezirgan (1950'lerde İslamcı öğrenci derneklerini, daha sonra da İslamcı Mühendisler Birliği'ni kurmuştu) tarafından yönetiliyordu. Fakat hemen yanında alternatif bir otorite merkezi olarak Humeyni'nin etkinliği altındaki Devrimci Konsey bulunuyordu; bu konsey din adamları ve tüccarlarla bağlantıları bulunan İslamcı aydınların koalisyonu ile oluşturulmuştu.

Humeyni'nin etrafındaki grup, sonunda kendi İslamcı Cumhuriyet Partisi'ni (İRP) kurup neredeyse tüm iktidarı ele geçirmeyi başarmıştı. **Fakat onları kolaylıkla tamamen ezebilecek farklı toplumsal güçler arasında manevralar yapmak iki buçuk yıllarını aldı.** 1979 yılının

çoğunu Bezirgan ile işbirliği halinde, fabrikalardaki *Şuraları* ve ayrılıkçı ulusal hareketleri bastırmakla geçirdiler. Lümpen işçi sınıfı kesimini sola saldıracak, İslami “ahlakı” dayatacak (örneğin örtünmek istemeyen kadınlara saldıracak) çeteler şeklinde Hizbullah adıyla örgütlemek ve orduyu ayrılıkçı isyanlara karşı koyacak şekilde birleştirmek için İslami dili kullandılar. Her büyük devrimci ayaklanmadan sonra burjuva “normalliği”ni restore etme sürecinde olduğu gibi vahşi baskılar (homoseksüellik veya zina gibi “cinsel suçlar” işledikleri gerekçesiyle yüz civarında insan idam edildi, bazı sol kanat eylemciler öldürüldü, ulusal azınlıklara mensup protestocular kurşunlandı) uygulandı. Fakat 1979 sonbaharının başlarında İRP için genel bilanço pek olumlu değildi. Devrimi denetlemekte gösterdiği başarıyla konumunu güçlendiren Bezirgan grubuyla giderek artan anlaşmazlıklara düşüyorlardı. Bezirgan hareketinin bir çalışmasında şu değerlendirme yer alıyor:

Şahın devrilmesinden bir yıl sonra daha iyi eğitim görmüş orta sınıflar ve bizi [yani Bezirgan'ı] destekleyen siyasal güçler etkilerini hızla artırdılar; medyanın duyarlı noktalarında, devlet örgütlenmesinde ve özellikle eğitim kurumlarında belirleyici olmaya başladılar.. İslamcı güçlerin birliğinin bozulması nedeniyle İslamcı komiteler çalışanların çoğunluğundan destek kazanma olanağı bulamadı.⁹⁴

Diğer yandan Humeyni'nin kontrolü kaybedeceği ve hem laik hem de İslamcı solun yığınsal büyümesine yol açacak gelişmelerin olacağı tehdidini taşıyan kaynamalar vardı. Sol, Ağustos 1979'da kendisine yönelen ilk baskı dalgasına rağmen öğrenciler arasında belirleyici konumdaydı. Fabrikalardaki *Şuralar* da aynı baskı dalgası ile zayıflatılmış, ama çoğu bir yıl daha faaliyetini sürdürmeye devam etmişti⁹⁵ ve işçilerin mücadele etme isteği kesinlikle tahrip edilememişti (1979-80'de 360, 1980-81'de 180 ve 1981-82'de 82) grev, oturma eylemi ve işgal gerçekleşmişti.⁹⁶

İRP, Kasım 1979'da radikal bir eylem yaparak kontrolü tekrar eline geçirebildi; Halkın Fedailerini ya da Halkın Mücahitleri'nin değil İRP'nin bayrağını taşıyan az sayıda öğrenciyi örgütledi, bu öğrenciler ABD elçiliğini işgal ederek çalışanları rehin aldılar ve dünyanın en önemli

emperyalist gücü ile esaslı bir karşı karşıya gelişi provoke ettiler. Bu döneme ait bir başka çalışma şunlara yer veriyor: “Bir kaç hafta önce rakipleri tarafından gerici ve fanatik gözüyle bakılan ‘İslamcı Dernekler’in kökten-dinci öğrencileri, şimdi üstün devrimciler olarak poz veriyor ve gazetecilerle röportaj yapmak için elçiliğin kapısına her çıktıklarında halkın coşkulu alkışlarıyla karşılanıyorlardı.”⁹⁷

İRP'nin radikal bir anti-emperyalist konuma kaymasına işyerlerindeki politikalarının radikalleşmesi eşlik etti. Daha önceden bir çok eski yöneticinin yerinde kalmasını savunurken, onların ayrılması için ajitasyona başladı; fakat fabrika yönetimlerinin konseylerin eline geçmesi için değil solcuların ve Halkın Mücahitleri'nin “kafir” oldukları için otomatik olarak dışlandıkları İslamcı konseyler ile işbirliği yapabilecek “İslamcı yöneticiler”in eline geçmesi için çalıştı.

Bu radikal dönüş İRP'ye yeni bir popülerite sağladı. Bu, şaha muhalefet ettikleri uzun yıllar boyunca Bezirgan etrafındaki grubun propagandasını yaptığı, ama şimdi İran'la ABD arasında yeni ilişkiler inşa ederek terkettiği anti-emperyalizmin İRP eliyle yeniden yürürlüğe koyulduğu izlenimi yarattı. Aynı zamanda devrim sırasında hem laik hem de İslamcı sol güçlerin büyüdüğü aylarda kullandığı en temel ve popüler sloganlar doğrultusunda davranıyordu:

Amerikan elçiliğini işgal etmeleri köktendincilere bazı zorlukları aşmaları konusunda yardımcı oldu... Bu eylem, kendi politikalarını uygulama konusunda egemenlik kazanmayı ve daha iyi eğitilmiş orta sınıfların işlettiği ve kontrol ettiği önemli kurumları ele geçirmeyi savunan din adamlarına yardım etti. Öğrenciler ABD elçiliğinin kapılarını işgal eden din adamlarının emrine girdiğinde daha önce ‘gerici’ olarak tanımlanan bu din adamları artık modernist ve laik güçleri tamamen kapı dışarı edebilen öncü devrimciler haline gelmişti... Bu, bazı din adamları ile tüccarların liderliğini yaptığı ve aşağı orta sınıf ile kentli aşağı sınıfların aktivist olduğu yeni bir koalisyonun başlangıcıydı.⁹⁸

Humeyni'nin etrafındaki grup yalnızca popülerite kazanmakla kalmıyor, “İslamcı olmayan” eski yönetici ve eylemcilerin yerini aldıkça ya da en azından alacağı tehdidini savurdukça kendisi için daha geniş bir taban

elde ediyordu. Sanayide, medyada, silahlı kuvvetlerde, polis içinde yeni bir insan topluluğu; İslamcılığın Humeyni versiyonunun ajitasyonunu yapma yetenekleriyle bağlantılı olarak kariyer sahibi olmaya başlıyordu. Eski iktidarın hiyerarşisinden arta kalanlar, İRP hattını uygulamaya sokarak kendi İslamcı güvenilirlik belgelerini almakta acele ediyorlardı.

Humeyni etrafındaki grubun yapmayı başardığı şey, orta sınıfın geniş kesimlerini iktidar hiyerarşisini kontrol etme mücadelesinde kendi önderliğinde birleştirmesiydi; hem pazara dayanan geleneksel küçük burjuvazi hem de yeni orta sınıfın ilk kuşağının çoğunluğu. Başarısının sırrı toplumun her kesitindeki taraftarlarının dini heyecanlarıyla kişisel ilerleme hırslarını birleştirme yeteneğindedi. Yabancı bir şirkette müdür yardımcısı olan bir kişi şimdi şirketi, devlet kontrolü altında yönetiyor ve topluma (ümmete) hizmet ederek dini yükümlülüklerini yerine getirdiğini hissediyordu; en berbat yoksulluğun hüküm sürdüğü lümpen işçi sınıfı saflarında yaşayan kişiler şimdi hem maddi güvenceye kavuşuyor hem de bir hizbullah çetesini yöneterek toplumu “*ahlaksızlık*”tan ve “*kafir komünistler*”den temizleyerek kendilerini ispat edebiliyorlardı.

Humeyni çizgisini benimseyenler için açılan imkanlar muazzamdı. Devrimci ayaklanmanın ilk aylarında ülkeden kaçan yerli ve yabancı yöneticilerden boşalan 130 bin kişilik boş kadro bulunuyordu.⁹⁹ “İslamcı olmayan” yönetici, aktivist ve subayların tasfiyesi ile bu rakam dahada artacaktı.

İlginç olan, Humeyni grubunun karşıtlarından kurtularak tek parti rejimini kurmakta kullandığı yöntemlerin özel olarak İslamcılıkla hiç bir ilgisinin olmamasıydı. Bu, çoğunun korktuğu gibi “*İslamcı köktencilik*”, “*irrasyonel*” veya “*ortaçağ*” özelliklerinin sonucu olan dini hoşgörüsüzlük rejiminin ürünü değildi. Bu yöntemler aslında, dünyanın farklı yerlerindeki küçük burjuva tabana dayanan partilerin uyguladıkları yöntemlere çok benziyordu. Örneğin bu yöntem Doğu Avrupa'nın çoğunda zayıf komünist partilerince 1945'ten sonra kontrolü ele geçirmek için kullanılmıştı.¹⁰⁰ İdeolojik heyecanı ve ilerleme hırslarını birleştiren bir küçük burjuva tiplemesi Balzac'ın *Goriot Babası*nda bulunabilir; servetini devrimci ayaklanmanın yarattığı kıtlıktan edinen sıkı bir Jakoben.

Küçük burjuvazinin bir kesimini, çeşitli konumlar elde etmek için verilen mücadele üzerinden örgütleyen bir siyasi parti herhangi bir koşulda

iktidarı ele geçiremez. Böylesi girişimlerin çoğu hiç bir sonuca ulaşmamıştır. Çünkü küçük burjuva oluşumlar çok zayıftır ve kontrol edemedikleri kitleleri harekete geçirmeden eski egemen sınıfın iktidarına rakip olamazlar. Bu nedenle 1974-75'teki Portekiz Devrimi'nde Komünist Parti'nin iktidar hiyerarşisine sızma girişimleri bir yanda batılı temel kapitalist güçlerin koordine ettiği bir direniş nedeniyle, diğer yanda ise aşağıdan işçilerin militan ayaklanmaları ile boşa çıkmıştır. Böylesi girişimler yalnızca belirli tarihsel nedenlerle temel sosyal sınıflar kıpırdamaz durumda olduğunda başarıya ulaşabilir.

Tony Cliffin son derece önemli marksist bir çözümlemede belirttiği gibi eğer eski egemen sınıf ekonomik kriz ve aşağıdan gelen ayaklanmalar nedeniyle iktidarı elinde tutamayacak kadar zayıflamış ve işçi sınıfı kendisini bu hareketin öncüsü yapacak bağımsız örgütlenmeden yoksunsa, o zaman aydın kesimler, toplumun tüm sorunlarını çözme misyonu taşıdıklarını düşünerek iktidara aday olabilirler:

Aydınlar ülkelerinin teknik eksiklerine karşı duyarlıdırlar. 20. yüzyılın bilimsel ve teknik dünyasına katıldıkça kendi ülkesinin geri kalmışlığı onu boğmaktadır. Bu duygu böylesi ülkelerin hastalığı olan 'aydın işsizliği' ile güçlenir. Genel ekonomik geri kalmışlık veri alındığında çoğu öğrenci için bir devlet memuriyetine girmek tek umut olmaktadır ama bu olanak da yetersizdir.

Aydınların ruhsal dünyası da krizdedir. Geleneksel davranış biçimlerinin çözüldüğü karmaşa düzeninde kendilerini güvensiz, köksüz ve sağlıklı değerlerden yoksun hissederler.

Çözülen kültürler, toplumsal ve ruhsal boşluğu dolduracak kadar bütünlüklü ve dinamik olan, dini inancı militan milliyetçilik ile birleştiren yeni bir hareketin yükselişini güçlü biçimde teşvik ederler. Ülkeyi birleştirecek ve ona geniş bir ufuk kazandıracak ama aynı zamanda kendilerine güç kazandıracak dinamik bir hareket arayışına girerler...

Bilinçli ve özgürce örgütlenmiş insanların kendilerine yeni bir dünya kurmak için özgürlük mücadelesine girmelerini öngörmek-tense, reformları üstten aşağı gerçekleştirerek, kendilerine

şükran duyan insanlara yeni bir dünya vermek için şevkle çalışacaklardır. Bunlar ülkelerini ekonomik durgunluktan çıkarmak için pek çok tedbir alırlar ama demokrasi için çok az şey yaparlar... Bütün bunlar totaliter devlet kapitalizmini aydınlar için çok cazip bir amaç haline getirir.¹⁰¹

Her ne kadar yukarıda söylenenler *stalinizmin*, *maocoluğun* ve *kastrocuğun* üçüncü dünya ülkelerindeki çekiciliği hakkında yazılmış olsa da İran'daki Humeyni grubuna tam olarak uymaktadır. Pek çok sol kanat yorumcunun hatalı bir biçimde inandığı gibi, onlar yalnızca “geri kalmış”, geleneksel pazara dayalı, “asalak”, “ticari sermaye”nin ifadesi değillerdir.¹⁰² Klasik burjuva karşı-devrimciliğini de ifade etmemektedirler.¹⁰³ İran'da kapitalist üretim ilişkilerine el sürmemekle birlikte şah grubunun sahibi olduğu büyük sermayeyi kendilerince kontrol edilen devlete ya da yarı resmi devlet kuruluşlarına devrederek sermayeyi devrimci bir tarzda yeniden örgütlemişlerdir - tabii ki “ezilenlerin” çıkarları doğrultusunda Şah'ın ekonomik imparatorluğunu devralan şirketin adı *Mustafazin* (Ezilenlerin) Vakfı'dır. Bayat şunları söylüyor:

İktidarın din adamları tarafından ele geçirilmesi, devrimden sonra doğan bir iktidar boşluğunu yansıtıyordu. Ne işçi sınıfı ne de burjuvazi kendi siyasal hegemonyalarını kurmayı başaramadılar. Bu yetersizliğin nedenleri, her ikisinin de zayıflığının ifadesi olan tarihsel gelişimlerinde aranmalıdır.¹⁰⁴

Veya Cliff'in üçüncü dünya ülkelerindeki aydınlar konusunda söylediği gibi: “*Güçleri diğer sınıfların güçsüzlüğü ve uyusukluğuyla doğrudan ilişkiliydi.*”¹⁰⁵

Devlet üzerindeki kontrollerini geliştirmek için temel sosyal sınıflar arasında tutturdukları dengeye dayandılar. Humeyni iktidarını sağlamlaştırabilmek için ilk darbeyi, solcuların elindeki kuruluşlara vurdu. Ardından burjuva kuruluşlara (Bezirgan vb) yöneldi. Bunun anlamı devrimci dalgayı bastırmak için 1979'da sola karşı Bezirgan'la birlikte çalışmak ve sonra egemen burjuvaziyi tecrid etmek için ABD elçiliğini işgal ettiği dönemde sola bazı jestler yapmaktı. Bu, 1980'lerde egemen burjuvaziyle bağlantıları olan Beni Sadr'ın başkanlığına izin vererek,

onunla birlikte solcuların kaleleri olan üniversiteleri ezmek için yaptığı diğer zikzakları da içeriyordu. İRP İslamcı Hizbullah çetelerini, “anti-İslamcı unsurların” temizlenmesi için üniversitelere göndermeyi önerdiğinde, Beni Sadr bu öneriyi memnuniyetle kabul etti:

Hem İRP liderleri hem de liberaller üniversite kampüslerinde harekete geçmeye hazır olan insanların doğrudan eylemi aracılığıyla bir kültür devrimi yapılması fikri üzerinde anlaştılar... Liberaller açısından bunun anlamı, solcu ajitatörlerin kamu kurumlarından, fabrikalardan ve kırsal alanlardan atılması ve böylece ülkedeki ekonomik ve kültürel istikrarın restore edilebilmesiydi...

Hizbullah çeteleri üniversiteleri işgal etti, kültür devrimine karşı direnen siyasal grupların üyelerini yaraladı ve öldürdü, ‘İslamcı olmadığı’ düşünülen tüm kitap ve tezleri yaktı. Hükümet tüm üniversiteleri ve fakülteleri üç yıl boyunca kapattı ve bu süre içinde üniversitelerde uygulanacak müfredat yeniden yazıldı.¹⁰⁶

Bu dönemde bile humeyniciler, yaptıklarına meşruiyet kazandırmak için anti-emperyalist bir söylem kullanarak, “sol” imajlarını kısmen korumayı sürdürdüler. İslami değerleri yerleştirmek için verilen kavganın “kültür emperyalizmi”ne karşı mücadelede zorunlu olduğunu ve buna karşı direnen solcuların aslında emperyalizm için çalıştığını söylediler.

Dış olaylar bu iddialarla yollarına devam etmelerine yardımcı oldu. Bunlar ABD'nin elçiliği geri almak üzere gönderdiği silahlı helikopterler (bu helikopterler çölde birbirlerine çarparak düştüler), Bahreyn'de hükümete karşı yapılan Şii gösterileri, petrol zengini Suudi şehri Hasa'da Humeyni yanlısı isyanlar, silahlı Sünni İslamcıların Mekke'deki Ulu Cami'yi ele geçirmesi ve Saddam Hüseyin'in ABD ve Körfez ülkelerinin şeyhleriyle birleşerek İran'ı işgal etme girişimlerine başlaması gibi olaylardı. Humeyniciler, devrimin emperyalizm ile ittifak halindeki güçlerin saldırısı altında olduğunu açıklarken doğru, onu kendi başlarına koruyabileceklerini açıklarken yalan söylüyorlardı. Humeyni'nin saldırıyı kurtuluş olarak değerlendirmesi şaşırıcı değil. 1980-81 kışında işgalci güçlere karşı tüm güçleriyle harekete geçme ihtiyacı taraftarlarının kontrolü artırmalarına meşruiyet kazandırırken, bedeli hem sol hem de Beni Sadr

grubu ödedi ve Haziran-Temmuz 1981'e kadar her iki grup da ezilerek totalitere yakın bir yapı oluşturulmuştu

Fakat sol neden İRP'nin ilerlemesini önleyemedi? Geçmişe bakılarak genellikle solun “ilerici”, “liberal” burjuvaziyle zamanında ittifak kurması gerektiğini anlamadığı öne sürülür. Bu Halliday'in iddiasıdır.¹⁰⁷ Ancak gördüğümüz gibi önce Bezirgan, sonra Beni Sadr önderliğindeki liberal burjuvazi hem fabrikalardaki *Şuralara* karşı yürütülen kampanyada hem de üniversitelerdeki temizlik kampanyasında Humeyni ile birleşmiştir. Onları Humeyni'den ayıran, sola karşı kazanılan başarının meyvalarını kimin yiyeceği konusudur. Beni Sadr yalnızca kaybettiğini nihai olarak anladığında sol İslamcı Halkın Mücahitleri ile rejimi devirmek için başarısız bir girişimde birleşmiştir. Fakat partisi yasal olarak ama etkisizce varolmaya devam eden Bezirgan bunu yapmamıştır.

Humeyniciler burjuvazinin iddialı “liberal” kesimine karşı tuzak kurmakta başarılı olmuşlardır. Çünkü solu yendikten sonra kent yoksullarını anti-empyrialist bir söylemle, egemen burjuvaziye karşı harekete geçirmeyi başarmışlardır. Kitlelerin sefil yaşamıyla, zenginlerin “İslami olmayan” yaşam tarzları arasındaki büyük uçurumu kullanabilmişlerdir. Sol, burjuvazinin hali vakti yerinde olan batılılaşmış kesimleriyle birleşerek bu manevraya karşı direnemezdi.

Humeyniciler'in önünü gerçekten kesmenin anahtarı işçileri kendi çıkarları için mücadele etmeleri konusunda harekete geçirmekti. Bu hem burjuvazinin iddialı “liberal” kesimlerini devirir hem de İRP'yi savunma konumunda bırakırdı.

İşçilerin mücadelesi şahın devrilmesinde esas rolü oynamış ve sonrasında büyük fabrikalarda fabrika konseyleri aracılığıyla yönetimle önemli mücadelelere girmiştir. Ancak şah devrildiğinde, işçilerin mücadelesi tek tek fabrikalarda sınırlı kalmış, bunun ötesinde tüm ezilenlerin ve sömürülenlerin öncülüğüne nadiren soyunmuştur. Fabrika konseyleri hiç bir zaman 1905 ve 1917'de Rusya'daki işçi konseyleri gibi olamamıştır.¹⁰⁸ Bu nedenle arkalarındaki vasıfsız işçi yığınlarını, esnafı, sanatçıları ve yoksul tacirleri - lümpen işçi sınıfını - Humeynicilerin dini sloganlarla sola karşı harekete geçirdiği kesimleri etkileyememişlerdir.

İşçi sınıfı hareketinin zayıflığının nedeni kısmen nesnel faktörlerin sonucudur. İşçi sınıfının büyük fabrikalarda çalışan modern kesimi ile küçük atölyelerde (çoğu aynı aileye mensup veya işyeri sahiplerinden oluşan) çalışan geleneksel kesimi arasında bir bölünme vardı. İşçilerin yaşadığı bölgeler sayısal olarak küçük burjuvazinin yoksullaşan kesimlerinin ağırlığını taşıyordu: 1980 yılında Tahran'da 750 bin tüccar, aracı ve esnaf yaşarken, büyük sanayi kuruluşlarında çalışan 400 bin işçi vardı.¹⁰⁹ İşçilerin büyük bir çoğunluğu sanayide yeniydi ve bu alandaki mücadele geleneği çok sınırlıydı - yüzde 80'i köy kökenliydi ve her yıl 330.000 köylü kentlere göç ediyordu.¹¹⁰ Yüzde 80'inin televizyonu bulunmakla birlikte, yalnızca üçte biri sol basını izleyecek ölçüde okuma yazma biliyordu. Şah dönemindeki baskının boyutları işyerlerindeki militan sayısının çok az olduğu anlamına geliyordu.

Fakat işçi hareketinin geniş kitle hareketlerinin öncülüğünü yapmaması yalnızca nesnel faktörlerin sonucu değildi. Devrimi izleyen aylarda solcu güçlerin önemli bir bölümünün hatalı yaklaşımlarının da bir sonucuydu. Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri mitinglere binlerce insan taşıyabiliyorlardı. Halkın Mücahitleri 1980 baharında yapılan seçimlerde Tahran'daki oyların dörtte birini almıştı. Fakat hem Halkın Fedaileri hem de Halkın Mücahitleri gerilla mücadelesini esas almıştı ve fabrikalardaki faaliyete çok az ilgi gösteriyorlardı. Destek buldukları kaleler fabrikalar değil üniversitelerdi. Bu nedenle Halkın Mücahitleri beş eylem “cephesine” sahipti: “Silahlı mücadele”nin hazırlanması için bir yer altı örgütü, bir gençlik cephesi, bir kadın cephesi, bir esnaf cephesi ve bir üst öneme sahip olmadığı kesin olan bir işçi cephesi.

Dahası büyük sol örgütlerin, eylemci işçiler kendilerine katıldığında bile söyleyebileceği çok az şeyi vardı. Devrimin hayati öneme sahip olan ilk sekiz ayında yeni rejime yalnızca sınırlı eleştiriler yöneltmekle yetindiler ve bu eleştiriler rejimin emperyalizme karşı yeterli mücadele yapmamasıyla sınırlıydı. Örneğin Halkın Mücahitleri'nin o dönemki tavrı şuydu:

Din adamlarının gölge hükümetiyle karşı karşıya gelmekten kaçınan bir politikaya sıkı sıkıya sarılmıştı. Şubatın sonunda Halkın Fedaileri Tahran Üniversitesi'nde toprak reformu, basın

üzerindeki sansürün kaldırılması ve silahlı kuvvetlerin dağıtılması talepleriyle 80 bini aşkın insanla gösteri düzenlerken, Halkın Mücahitleri bundan uzak durdu. Mart başında batı eğitimi almış kadınlar Uluslararası Kadın Günü'nü kutlarken Humeyni'nin Aileyi Koruma Yasa'sını iptal etmesine, devlet dairelerinde kadınları örtünmeye zorlamasına, adalet sisteminin "daha az tarafsız" cinsin kovulmasına karşı gösteriler örgütlediklerinde, Halkın Mücahitleri "emperyalizm böylesi bölücü konuları sömürüyor" diyerek uyarıyor, sopa kullanan fanatikler din karşıtı bir gazete olan Ayandegan'ın bürosunu bastığında Halkın Mücahitleri hiç bir şey söylemiyordu. İslam cumhuriyeti konusunda yapılan referanduma karşı boykot taktiğine ve Kürtlerin özerklik için verdiği mücadeleye karşı çıkarak İmam Humeyni'nin arkasında birleşilmediği takdirde, emperyalizmin 1953'te yaptıklarını tekrar edeceklerini vurguluyordu.¹¹¹

Halkın Mücahitleri, ağustosta silahlı çeteler Halkın Fedaileri örgütünün merkezini bastıklarında sessiz kaldı ve 1979'da Uzmanlar Kurulu için yapılan seçimlerde İRP adaylarının karşısına çıkmaktan çekindi.

Amerikan elçiliğinin işgal edilmesinden sonra sol, Humeyni'ye karşı eskisine göre daha az eleştirel olmaya başladı. Humeyni;

Sol muhalefeti tamamen bölmeyi başardı. Humeyni şimdi fabrikalarda, kadınlar arasında ve ulusal azınlıklar arasında çıkan tüm sorunların ABD emperyalizminden kaynaklandığını iddia ediyordu. Kürdistan'da, Tebriz'de, Torkamansahra'da ve Kuzistan'da savaşılan ABD emperyalizmiydi. İslami yasalara karşı çıkan kadınlar ABD'nin ve siyonizmin ajanlarıydı. Şuralarda direnen işçiler emperyalist ajanlardı.

Tudeh partisi Humeyni'nin iddialarının arkasında durarak, onun hattını destekledi. En büyük sol örgütler - Halkın Fedaileri, Halkın Mücahitleri ve Paykar - içlerinde önemli ölçüde varlık gösterdikleri militan işçileri, kadınları ve ulusal azınlıkları terkederek, mücadeleden vaz geçtiler.¹¹²

Tudeh Partisi (Moskova çizgisindeki Komünist Parti) ve Halkın Mücahitleri'nin çoğunluğu, iktidarını tam olarak sağlamlaştırdığı 1982 yılına kadar Humeyni'yi desteklediler, fakat bundan sonra Humeyni onlara yöneldi.

Zaman geçtikçe sol, hata üstünde hata yaptı. ABD elçiliğinin işgalinden sonra Halkın Fedaileri'nin çoğunluğu rejime karşı yönelttikleri tüm eleştirileri geri çekerken Halkın Mücahitleri karşı yöne geçerek 1980'lerin sonunda (rejimin üniversitelerdeki taraftarlarına saldırısı sonrasında) rejime karşı açık muhalefet yürütmeye başladılar. Fakat gerilla stratejisi bu örgütü Beni Sadr ile birleşerek doğrudan halk yığınlarının günlük mücadelesi içinde kökleşmiş olmayan iktidar mücadelesine başlatarak rejimin tuzağına düşürdü. Kitle gösterileri rejimi deviremeyince, liderleri yurt dışına kaçtı, yeraltı aktivistleri rejimin önde gelenlerine yönelik silahlı saldırılara başladılar: *“1981 Haziran'ında İRP Genel Merkezi'nin bombalanması Ayetullah Beheştî [İRP Başkanı] ile diğer pek çok İRP lideri ve kadrosunun ölümüyle sonuçlandı. Bu olay ulemanın muhalefete karşı, çağdaş İran tarihinde görülmemiş bir terör dalgası estirmesinin bahanesi oldu.”*¹¹³

Sol, halkın anti-emperyalist bir rol oynadığını düşündüğü kişilere karşı yürütülen suikast kampanyasında egemen burjuvazinin bir temsilcisiyle birleşmişti. İRP'nin yoksul küçük burjuva ve lümpen proteler taraftarlarının sola karşı yönelen saldırı sırasında liderleriyle aynı fikirde olması şaşırtıcı olmadı. Bu liderler için solu, devrimin emperyalist karşıtlarıyla el ele vermiş olarak göstermek çok kolay oldu - bu iddia Halkın Mücahitleri'nin Irak ordusunun İran'a yönelen saldırısına katılmasıyla bir kaç yıl içinde daha fazla itibar kazandı.

Aslında Halkın Mücahitleri, ister İslamcı, ister Maoçu, ister milliyetçi olsun üçüncü dünya ülkelerindeki pek çok radikal küçük burjuva partiyi karakterize eden tüm hataları yapıyordu. Bu partiler siyasi mücadelenin, kitlelerin mücadelelerinden ayrı, “öncü” olarak davranan bir azınlığa dayandığını düşünür. İktidar mücadelesi bir yandan silahlı darbeye indirgenirken, diğer yandan mevcut burjuva güçlerle ittifak aranır. Böylesi bir “liderlik” ile en radikal işçilerin bile fabrikalardaki militan mücadeleler ile arkasında kent yoksulları

ve köylü yığınları bulunan bir hareketi birleştirememeleri şaşırtıcı olmamış ve *solun bıraktığı boşluğu İRP doldurmuştur.*

Solun diğer kesimleri Halkın Mücahitleri, Halkın Fedaileri ve Tudeh Partisi kadar kötü değildi. Ancak devrimci durum sırasında radikalleşenler bu büyük güçlere baktılar. Onların başarısızlığı, Humeyni grubunun inisiyatif kazanması ve zayıflayan devleti çok kanlı baskıları uygulayabilecek güçlü bir araç olarak yeniden inşa etmesine izin verdi.

Son olarak Halkın Mücahitleri, Halkın Fedaileri ve Tudeh Partisi kadar büyük hatalar yapmamış olsalar da solun diğer kesimleri de hatalıydı. Mücadeleye öncülük etmek için “ilerici” bir burjuva veya küçük burjuva kesim arayan stalinist ya da maocu gelenek içinde yetişmişlerdi. Eğer bir hareketin “ilerici” veya “anti-emperyalist” küçük burjuva karakteri olduğuna dair bir kanı edinmişlerse, tüm eleştirilerini geri çekmekteydiler. Diğer yandan da eğer bir hareketin “ilerici küçük burjuva” karakterde olmadığına karar vermişlerse, bu hareketin emperyalizmle asla bir çelişkisi bulunamayacağı sonucunu çıkarmaktaydılar. Kapitalizm yanlısı ve toplumsal yaklaşımlarında çok gerici olmalarına rağmen üçüncü dünya ülkelerindeki burjuva ve küçük burjuva liderlerin tekrar tekrar emperyalizmle çatışma içine çekildiklerini bir türlü anlayamadılar. Örneğin *bu, Türkiye’de Kemal Atatürk, Kıbrıs’ta Grivas ve Makarios, Kenya’da Kenyatta, Hindistan’da Nehru ve Gandhi ve en son olarak da Irak’ta Saddam Hüseyin için geçerliydi. Bu, çoğunlukla sömürmeye ve ezmeye çalıştıkları insanlar nezdinde onlara popülerite sağlıyordu.*

Sol bu popüleriteyi onları “ilerici, anti-emperyalist” kahramanlar olarak överek ya da emperyalizmle çatışmalarının önemli olmadığını iddia ederek kıramaz. Bunun yerine sol, ne olursa olsun kendi siyasal bağımsızlığını korumalı, bu kişilerin hem iç politikalarını hem de emperyalizmle mücadelelerindeki kaçınılmaz zaaflarını halka anlatma konusunda ısrarcı olmalı ve emperyalizmin yenilmesini bizim onlardan çok daha fazla istediğimizi açıkça ifade etmelidir.

Ne yazık ki neredeyse tüm İran solu bir hatalı tutumdan diğerine gidip gelmiş böylece ABD filusunun doğrudan İran’a karşı denge oluşturmak için yaptığı bir hamle olan İran-İrak Savaşı’nın son aylarında tarafsız bir tutum içinde olmak zorunda kalmıştır. *İçeride İran rejimine karşı mücadeleyi güçlendirecek anti-emperyalist bir tutum almanın yollarının*

bulunduğunu anlayamamışlardır. (Örneğin rejimin savaş için zenginlerden para almayı reddetmesini teşhir ederek, barbarca ve beyhude bir “insan dalgası” taktiği ile ağır silahlarla donanmış Irak ordusuna karşı cephenin önüne hafif silahlarla çocuk yaştaki insanların gönderilmesini eleştirerek, Irak’lı işçileri ve azınlıkları Saddam Hüseyin’e karşı ayaklandıracak bir programın yürürlüğe konulamamasını kınayarak, Irak halkından kendi yöneticilerinin suçlarından sorumlu tutularak savaş tazminatları istenmesini eleştirerek bunu yapabilirlerdi.) Bunun yerine İran’da emperyalizmin ülkelerine geçmişte ne yaptığını hatırlayan ve eline fırsat geçerse neler yapabileceğini bilen herkesle ilişkilerini kesecek bir tutum almışlardır.

O halde Humeyni güçlerinin zaferinin kaçınılmaz olmadığı gibi, İslamcılığın solun emperyalizm şeytanıyla (veya daha çok Büyük Şeytan) veya onun yerel müttefikleriyle işbirliği yapmasını gerektirecek kadar sola karşı olan yegane gerici güç olmadığı ortadadır. Bu da bağımsız işçi sınıfı önderliği olmadığında, devrimci ayaklanmanın baskıcı, otoriter ve tek partili bir devlette, burjuva egemenliğinin yeniden istikrara kavuşabilmesi için birden fazla yolun bulunduğunu göstermektedir. Bu süreçte gizli bulunan etken madde, İslam’ın “ortaçağ” karakteri değil, sosyalist örgütlerin deneyimsiz ama son derece kavgacı işçi sınıfına öncülük etmekte başarısız olmalarının yarattığı boşluktur.

9. İslamcılığın çelişkileri: Sudan

İslamcıların iktidara geldiği tek ülke İran değil. Sudan Müslüman Kardeşler örgütü *İkvan El Muslimin* son bir kaç yıldır *Ulusal İslamcı Cephe* (NİF) aracılığıyla askeri hükümette belirleyici bir etkiye sahip olmaya başladı.

Sudan'daki Kardeşler örgütü 1940'larda Mısır'daki Benna'nın Müslüman Kardeşler örgütünün bir şubesi olarak işe başlamış, ama ana örgütün 1950'lerde Nasır tarafından ezilmesinden sonra kendi yaşamını kendi doktrinleriyle sürdürmeye devam etmiştir. Örgüt temellerini, öğrenciler üzerinde etkili olmak için komünistlere karşı mücadele ettikleri Hartum Üniversitesi'nde atmıştır. Bu da ilk liderlerinin İslamcılıktaki radikal unsurları öne çıkarmalarına yol açmıştır. Fakat 1960'larda Hassan el-Turabi yönetimindeki yeni liderlik, örgütün tabanını genişletmeyi başarmış, 2 bin çekirdek kadrosuna binlerce yeni üye katmıştır. “*Aktif üyelikteki modern eğitilmiş olmayan unsurların oranı küçük olmasına rağmen üyeliğe ulemanın, cami imamlarının, tüccarların, sufi liderlerin ve diğerlerinin katılımı önemli bir farklılaşmaya tanıklık etmiştir.*”¹¹⁴ 1980'lerde İslami bir finans sektörünün (devlet teşvikiyle) ortaya çıkmasıyla daha da büyümüşür: “*İslami Banka'nın istihdam politikasında dindar insanları tercih etmesi İkhwan'a yardımcı oldu*”. İslami kurumlar, “*bir gecede zengin olan tamamen yeni bir işadamları sınıfının ortaya çıkmasına*” ve “*aksi halde ancak daha kıdemli devlet memurları olabileceklere ekonomik hareketliliğin caddelerinin açılmasını*” sağladı. İslami Bankaların sahibi Kardeşler değildi. Bunlar, Suudi parası ve yerel sermayenin bileşimiyle finanse ediliyorlardı. Fakat “*müşterilerine kredi ve diğer ayrıcalıkları verme*” kararlarını etkilemek yetenekleriyle olağanüstü bir güce sahip oldular.¹¹⁵ Bu, bazı yeni zenginler ve devlet aygıtı içinde Kardeşler'e destek sağlamak anlamına dönüştü: “*Hareket, çoğu modern eğitim görmüş profesyonellerden oluşan bir aktivistler çekirdeğine dayanmaya devam etti, fakat işadamlarının önemli bir bölümü (veya üst yöneticiler haline gelen profesyoneller) önem kazanmaya başladı.*”¹¹⁶

1986 yılında Nümeysi diktatörlüğü yıkıldıktan sonra yapılan seçimlerde, Kardeşler'in cephesi NİF, toplam oyların yalnızca yüzde 18,5'ünü

alabilirdi; oyların çoğu geleneksel partilere gitmişti. Fakat yalnızca üniversite mezunlarınca seçilen 28 sandalyenin 23'ünü aldı. NİF'in kentli orta sınıflar ve işadamlarının bir kesimi içinde silahlı kuvvetlerin belirleyici mensuplarının doğal müttefiki olabilmek için gerekli olan yeterli desteğe sahip olduğu ortaya çıktı. 1989'da yapılan darbe ile General Beşir iktidara geldi ama fiili iktidar gücünün NİF'in elinde olduğu görülüyordu. O zamandan itibaren Hartum - uluslararası İslami hareketin merkezlerinden biri - aktivistler için Tahran ve Riyad'la rekabet edebilecek bir cazibe odağı haline geldi.

Ancak Sudanlı Kardeşler'in iktidara yükselişi kolay olmamıştır. Defalarca üyelerinin ve desteğinin çoğunu kaybetme noktasına gelmiştir ve iktidarda tutulma süresi pek belirli değildir.

Rakipleri hükümet ederken Turabi; öğrenciler, orta sınıf ve bir ölçüye kadar işçiler arasında Kardeşler'in etkisini artırma arayışı içinde olmuştur, ama daha sonra bizzat hükümete katılarak Kardeşler'in devlet hiyerarşisindeki etkisini artırabilmek için de her fırsatı kullanmıştır. Bunu ilk kez 1960'ların başında yapmıştır. Kardeşler'in öğrenciler arasındaki ajitasyonu; öğrencilerin, orta sınıf profesyonellerin ve işçilerin Ekim 1964 devrimini hızlandırmıştır. Daha sonra yeni hükümet içindeki konumunu radikalizasyon dalgasını bastırmak ve komünistlere yasak koyulmasını sağlamak için kullanmıştır; böylece bazı muhafazakar ayrıcalıklı grupların desteğini kazanmıştır.

Aynı yöntemi Mayıs 1969'da General Cafer el-Nümeiri'yi iktidara getiren askeri darbeden sonra da izlemiştir. Turabi, Kardeşler'i bir dönem geleneksel partiler arasında tutmuştur. Fakat muhalefette yaptığı vurgular hükümette olduğu dönemde kaybettiği halk desteğinin bir kısmını yeniden kazanmasına olanak vermiş, öğrenciler arasındaki ajitasyona yeniden öncülük etmeye başlamış ve 1973'te rejime karşı girişilen başarısız bir öğrenci ayaklanmasının başını çekmiştir. Turabi, daha sonra 1970'lerin sonunda “ulusal uzlaşma” çağrısını yapan General Nümeiri'den “yasaları gözden geçirip şeriatla uyumlu hale getirmekten sorumlu” başsavcılık görevi alarak rejime katkıda bulunma teklifi aldı.¹¹⁷ Sermaye sahipleri arasında İslamcı finans sektörünün kökleşmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde bazı subayları harekete kazanmaya başlamıştır.

Ancak bu manevralar Kardeşler örgütü içinde sürekli gerginliklere yol açmış ve daha geniş bir tabana ulaşmasını durmadan tehdit etmiştir. Kardeşler'in 1950'lerin başından gelen esas kadroları, liderlerinin geleneksel seçkinler ve yeni zenginlerin bazı kesimlerinden devşirme yapmasından hiç hoşnut değillerdi. Turabi'nin yöntemleri 1940'lardaki gibi İslami öncülüğün radikal öğrencilerce yürütülmesi gerekliliği konusundaki orijinal yaklaşımla hiç uyumlu değildi. Onlar Turabi'nin saygınlık kazanabilmek için - özellikle kendilerini oylarıyla destekleyen kadınların üye olmasını istediğinde ve “gerçek” İslam'ın kadınlara da erkeklerle aynı hakları vermesi gerektiğini öne süren broşürü yayınladığında - İslami düşünceleri sulandırdığını düşünüyorlardı.¹¹⁸ Muhaliflere göre o, yalnızca laik orta sınıflara yaranmaya çalışıyordu. Bunların en üst katında ise İslami olmayan davranışları ile - özellikle içki içmesi ile - tanınmış Nümeysi bulunuyordu. Eski üyelere dönüşen bir grup Qutb'un radikalizmini tercih ettiler ve sonunda Mısırlı Müslüman Kardeşler ile bağlantılı bir örgüt kurmak için ayrıldılar.¹¹⁹

Popülerliğini büyük bir hızla kaybeden bir rejimle işbirliği yapmak Kardeşler'in geniş desteğini azaltmaya başladı. 1980'lerin başı 1981-82'de yapılan öğrenci gösterileri, 1982'de yapılan demiryolu grevi, 1983'te güneydeki birliklerin ayaklanmalarını izleyen hakim ve doktorların grevleri ile Nümeysi'ye karşı büyüyen bir halk hareketi dalgası yayılmaya başladı. Bu dönem boyunca Kardeşler, rejimin dışında olup da Nümeysi'yi destekleyen tek güçtü ve bu, diktatör devrildiğinde onunla birlikte zarar görme korkusunun başlamasına yol açtı.

Bunun üzerine Nümeysi son kumarını oynadı. Şeriatın hemen yasalara dahil edileceğini açıkladı. Kardeşler'in bütün gücüyle onu desteklemekten başka çaresi yoktu. 30 yıldan fazla bir süreden beri Sudan'ın tüm sorunlarının “şeriat dönmesi” halinde çözüleceğini söylüyorlardı. Bu tek ve basit slogan, onların reform türünü kentli orta sınıflar dışında kalan halk kitlelerinin İslami gelenekleriyle birleştiriyordu. Böylece hakimlerin ve hukukçuların çoğunluğunun direnişi karşısında, şeriatın uygulanmasını desteklemek için ajitasyona başladılar, Kardeşler üyeleri Nümeysi tarafından kurulan özel şeriat mahkemelerinde rol aldılar.

Kardeşler, özellikle bu mahkemelerin bazı önemli kişileri tutuklayıp, bunların yolsuzluğunu teşhir etmesiyle, belirli geleneksel çevreler

üzerindeki etkisini artırdı. Ve bu yeni iktidar deneyimi devlet aygıtında teşvik bekleyen insanlar üzerindeki cazibesini artırmasını sağladı. Fakat alınan tedbirler bir yandan Kardeşler'i toplumun bazı geleneksel kesimlerinde popülerleştirir ve devleti yönetenler üzerinde daha etkili olmasını sağlarken, farklı alanlarda Kardeşler'e karşı olan kitlesel hoşnutsuzluğu artırıyordu. Gerçekte İslamcı kitlelerin bile koşullarını iyileştiremeyen rejim, laikleri ve İslam dışındaki dinlere mensup olanları (ülkenin güneyindeki nüfusun çoğunluğu) sıkıntıya sokuyordu. Şeriat efsanesi tüm adaletsizliklere son verecek olan yeni bir hukuk sistemiydi. Ama bu yalnızca bir hukuk reformu ile hayata geçirilemezdi ya da bu en azından çürümüş ve istenmeyen bir rejim tarafından yapılamazdı. Yani aslında yeni yasa gerçekte şeriat cezalarına, *hududa* (hırsızların elini kesmek, zina yapanları taşlamak vb.) başvurmakla sınırlıydı.

Kardeşler 1960'larda şeriatın bu yönünü küçümseyerek kentli aydınlar arasında kendisini inşa etmeyi başarmıştı. Turabi'nin kabul ettiği İslami ortodoksi "*hudud konusunda ısrarcı olmanın yalnızca her türlü isteğin ortadan kalktığı ideal bir İslami toplumda mümkün olacağını söyleyerek, bu konudan kaçınmak*" şeklindeydi.¹²⁰ Ancak şimdi şeriatın hukuk sistemini değiştirmesinin elle tutulur tek kanıtı, böylesi cezaların kullanıma sokulmasıydı ve Turabi 180 derecelik bir dönüş yaparak, "*insanların yasa gücüyle ahlak sahibi yapılamayacağı*" iddiasında bulunanları eleştirmeye başladı.¹²¹

Şeriat mahkemelerine karşı yükselen hoşnutsuzlukla birlikte İslamcı finans sektörüne karşı da hoşnutsuzluk yükseldi. Bu, orta sınıfın bazı üyelerinin önemli iş alanlarında yükselmelerini sağlamıştı. Ama zorunlu olarak, büyük bir çoğunluğu daha büyük hayal kırıklıklarına sürükledi:

*İş dünyasında ve yeni sistemin sağladığı olanaklardan yararlanamamalarının temel nedeninin İkhwan yandaşlığı olduğuna inanan binlerce aday arasında hoşnutsuzluk yaratılmıştı... Sonunda, İkhwan'ın İslami bankacılık sistemini kötüye kullandığı konusundaki iddialar Nümeysi döneminde ortaya çıkan en zarar verici yükümlülük haline geldi ve onları geniş halk yığınlarının gözünde düşürdü.*¹²²

Kardeşler, Nümeysi ile şeriat konusundaki ittifakları yüzünden, kendisine karşı artan bir ajitasyonun olduğu dönemde, yaptığı diğer herşeyin mazeretini üretmek zorunda kaldı. Nümeysi ABD'nin baskısıyla, kendisini yıkacak bir halk ayaklanmasının hemen öncesinde Kardeşler'e karşı harekete geçtiyse de Kardeşler için devrim ile her hangi bir anlamda özdeşleşmek için vakit çok geçti.

Dört yıl içinde o güne kadar olduğundan çok daha büyük iktidar gücünü eline geçirerek yaşamaya devam etti, çünkü sonunda Nümeysi'ye karşı çıkan subaylara kimsenin sunmadığı bir olasılık sunmuştu - binlerce aktif üye onları ülkenin güneyinde Müslüman olmayanların çıkardığı isyanlara karşı yürütülen şiddetli iç savaşta ve kuzeydeki kentlerdeki hoşnutsuzlukları bastırma girişimlerinde desteklemeye hazırды. Nümeysi'ye karşı ayaklanmayı yöneten, hoşnutsuzlukları toplumun bütünlüklü dönüşümünü sağlayacak bir harekete odaklama yeteneği olmayan, servetin kitlelerce yeniden bölüşümünü sağlayamayacak ve güneyde ne kendi kaderini tayin hakkını vermeye ne de bunları ezmeye gücü yetmeyecek olan laik güçler koalisyonu, karşıt sınıfsal çıkarlar kullanılarak hareket edemez hale getirildi. Bu durum Kardeşler'e kendisini artan biçimde istikrarı sağlama yeteneği olan, güneydeki isyanlara taviz verilmemesi için büyük gösterileri düzenleyerek gücünü açıkça gösteren tek yapı olarak orduya kabul ettirme olanağı sağladı. Ordu bu nedenle, isyancılarla hükümet arasında yapılması önerilen anlaşmayı bozmak için 1989'da iktidarı bir kez daha ele geçirdiğinde, Kardeşler ile gizli bir işbirliği yaptı.

Ancak Kardeşler'in iktidardayken rejimin karşılaştığı tüm sorunlara verebildiği tek yanıt dini terminolojiyle ambalajlanmış giderek artan şiddetli baskıydı. Mart 1991'de şeriat hudud cezalarıyla birlikte yeniden yürürlüğe sokuldu. Artık güneydeki savaşa, Turabi'nin muhalefetteyken yükselttiği Arap şövenizmine dayalı İslam'ı reddeden taleplerine rağmen, Fur ve Nuba da dahil olmak üzere Arap olmayan diğer topluluklara uygulanan baskılar eşlik ediyordu. Güneydeki savaşa karşı çıkanlara uygulanan şiddetin en tipik örneği iki yıl önce Darfur'da bir grup eylemciye “*devlete karşı savaş açmak ve silah bulundurmak*” suçuyla ölüm cezası verilmesiydi. Eylemcilerden birine verilen ceza önce idam edilmesi ardından da cesedinin çarمیha gerilmesiydi.¹²³ Seçimlere hazırlanırken sendikalar ve meslek örgütleri üzerinde tehdit, tutuklama ve işkence

olduğu söyleniyordu.¹²⁴ İslamizasyon kampanyasını destekleyen bazı gelenekselciler bile şimdi şiddete maruz kalıyorlardı. Rejim “*vaazlarıyla halkın hoşnutsuzluğunu beslediğine inanılan*” Sufi tarikatlar üzerindeki denetimini de sıkılaştırıyor¹²⁵ ve çoğu insan bu yılın başlarında bir Sufi camisine atılan ve 16 kişinin ölümüne yol açan bombalı saldırının sorumluluğunun rejimde ve Kardeşler'de olduğunu düşünüyordu.

Ancak baskı, rejime geçici bir istikrardan başka şey sağlamadı. İki yıl önce kıtlık ve fiyat artışlarının sonucu olarak kentlerde bir dizi isyan çıktı. Başlangıçta İMF'ye meydan okunurken, arkasından İMF ile yeni anlaşmalara yol açan ve fonun daha önce önerdiği bir çok politikayı kapsayan, “ekonomik serbesti”ye dayalı bir Ekonomik Selamet Programı yürürlüğe sokuldu.¹²⁶ Bu, yaşam standartlarında çok keskin düşmelere, daha çok hoşnutsuzluğa ve daha çok isyana yol açtı.

Bu arada rejim uluslararası planda diğer ana İslami rejimlerden tecrit edildi: İran Irak arasındaki birinci Körfez Savaşı'nda İran'a karşı çıkarak İran'la ve 91'deki ikinci Körfez Savaşı'nda da Irak'ı destekleyerek Suudi Arabistan ile anlaşmazlığa düştü. Muhtemelen bu nedenle, bu iki ülkeden etkilenmeyenlere ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler'e kendisini İslamcılarının cazibe merkezi olarak tanıtmaya çalıştı - bunu Turabi'nin kendi politikaları 30 yıldır bu İslamcı grupların benimsediği radikalizmden çok uzak olmasına rağmen yaptı.

Ancak Sudanlı Kardeşler'in kendisi de muazzam bir baskı altındadır. “*NİF'in ikiye bölüneceği, bağnazların kalacağı ve görece daha ılımlı olan hizbin Umma Partisi ve DUP'un (iki ana geleneksel parti) muhafazakâr kanatlarına katılacağına dair dedikodular vardır. NİF'in içinde laik partilerle uzlaşmaya hazır eski kuşaklarla, daha genç ve uzlaşmaz bağnazlar arasında ayrılıklar bulunmaktadır.*”¹²⁷

Sudan hakkında son bir noktayı daha işaret etmemiz yerinde olacaktır. **Kardeşler'in iktidara yükselişi, onun adına çalışan sihirli güçler sayesinde gerçekleşmemiştir. Bu daha çok diğer siyasi güçlerin, ülkeyi giderek derinleşen çıkmazdan kurtaracak yollar bulmayı başaramamasındandır. 1950'lerde ve 1960'larda Komünist Partisi Kardeşler'den daha güçlü bir örgüttü. Kardeşler ile rekabette üniversite öğrencileri arasında etkin olmayı başarmış ve kentli sendikacılar arasında taraftar bulmuştu. Fakat 1964 ve 1969'da bu**

etkisini değişim için devrimci bir program sunmak için değil, devrimci olmayan hükümetlere katılmak için kullandı ve bu popüler ajitasyon dalgasını yumuşattığı için daha sonra kendi aleyhine döndü. Özellikle ilk yıllarda Komünist Parti'nin Nümevri'yi desteklemesi Kardeşler'e üniversitelerdeki çalkantıyı yönlendirme ve komünistlerin tabanını tasfiye etme şansı verdi.

10. Sonuçlar

Sosyalistlerin İslamcı hareketleri otomatik olarak gerici ve “faşist” ya da “ilerici” ve “anti-emperyalist” olarak değerdendirmeleri hata olmuştur. *Radikal İslamcılığın, toplumu Muhammed tarafından 7. yüzyıl Arabistan'ında uygulanan modelle yeniden oluşturma projesi, aslında yeni orta sınıfın yoksullaşan kesimlerinden kaynaklanan bir “ütopya”dır. Tüm “küçük burjuva ütopyaları”nda¹²⁸ olduğu gibi, bu ütopyanın taraftarları da pratikte iki seçenek arasında seçim yapmakla karşı karşıyadırlar: Ya mevcut toplumu yönetenlere karşı muhalefet ederken kahramanca ama beyhude girişimleri seçmek ya da yöneticilerle uzlaşarak onlara baskı ve sömürüyü sürdürmeleri için ideolojik cila sağlamak.* Bu durum, İslamcılığın radikal bir terörist kanat ile reformist bir kanada ayrılmasını kaçınılmaz kılar. Bu aynı zamanda toplumu “ezenlerden” kurtarmak isteyen bazı radikal İslamcıların bireylere “İslami” davranış biçimlerini dayatmak için silah kullanmaya başlamasına yol açar.

Sosyalistler, küçük burjuva ütopyacıları baş düşman olarak değerdendiremezler. *Onlar uluslararası kapitalist sistemden, milyarlarca insanın kör bir birikime tabi tutulmasından, tüm kıtaların bankalar tarafından yağmalanmasından veya “yeni dünya düzeni”nin ilanından bu yana korkunç savaşlara yol açan makinalaşmadan sorumlu değillerdir. Onlar Saddam Hüseyin'in ABD ve Körfez şeyhliklerine yaranma girişimiyle başlayan ve ABD'nin Irak'la beraber müdahalesiyle*

sonuçlanan İran-İrak Savaşı'nın dehşetinden sorumlu değillerdir. Falanjistlerin saldırılarının, Suriye'nin sola karşı müdahalesinin ve İsrail işgalinin Şii militan hareketini doğuran koşulları yarattığı Lübnan'daki katliamdan dolayı onlar suçlanamaz. Bağdat hastanelerinin “tam isabet sağlayan bombalar” a hedef olduğu ve 80 bin kişinin Kuveyt'ten Basra'ya kaçarken katledildiği Körfez Savaşı'ndan da sorumlu değillerdir. Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde yoksulluk, eziyet, tutuklama, insan hakları ihlalleri İslamcılar yarın ortadan kalksa bile varolmaya devam edecektir.

Bu nedenlerle sosyalistler İslamcılara karşı devleti destekleyemezler. Laik değerlerin tehdit edilmesi nedeniyle devleti destekleyenler, İslamcıların, solu “toplumun en yoksul kesimlerine karşı ‘ezenlerin’, ‘dinsiz’ ve ‘laik’ komplosunun bir parçası” olarak tanımlamalarını kolaylaştırmaktadırlar. *Bu anlayışta olanlar halk yığınları için hiç bir şey yapmayan rejimleri “ilerici” diye överek İslamcıların büyümesini sağlayan Cezayir ve Mısır solunun yaptığı hataları tekrarlarlar. Onlar devletin laik değerlere verdiği desteğin geçici olduğunu da unuturlar: Yeri geldiğinde şeriatın özellikle halka ağır cezalar verebilecek kısımlarını uygulamak için daha muhafazakar İslamcılarla işbirliği yapar, karşılığında da baskılara karşı mücadele edilmesi gerektiğine inanan radikallerin kuyusunu kazarlar. Ziya yönetimindeki Pakistan'da ve Nümeysi dönemindeki Sudan'da uygulanan ve Clinton yönetiminin Cezayirli generallere tavsiye ettikleri buydu.*

Fakat sosyalistler İslamcıları da destekleyemezler. İslamcıları desteklemek, baskının bir biçimini diğerine tercih etmek, devletin İslamcılar üzerindeki şiddetine tepki olarak etnik ve dini azınlıkların, kadınlar ve eşcinsellerin savunulmasını terketmek ve kapitalist sömürünün “İslami” biçimler olarak kontrolsüz bir biçimde sürdürülmesini sağlayacak günah keçileri bulunmasına yardım etmek anlamına gelecektir. Onları desteklemek, bütün ezilen ve sömürülenleri arkasında örgütleyen mücadele halindeki işçilere dayanan bağımsız sosyalist politika hedefinin, kendi koyduğu hedeflere bile ulaşması mümkün olmayan küçük burjuva ütopyacılığının kuyruğuna takılmak için terkedilmesi anlamına gelecektir.

İslamcılar bizim müttefikimiz değildir. Onlar, işçi sınıfı üzerinde etkili olmak isteyen ve başardığı ölçüde de işçileri ya felakete yol açan beyhude bir maceracılığa ya da mevcut sisteme gerici bir teslimiyete çeken - veya

genellikle önce birincisini sonra da ikincisini gerçekleştiren - bir sınıfın temsilcileridir.

Fakat bu İslamcılar yokmuş gibi bir tutum alabileceğimiz anlamına gelmemektedir. Bunlar mevcut düzende sıkıntı çeken büyük toplumsal gruplar zemininde büyümektedir ve onların isyan duygusu, yükselen işçi mücadelesi önderlik edebilirse ilerici amaçlar için harekete geçirilebilir. Hatta böylesi bir yükseliş olmasa bile radikalliğin cazibesine kapılan pek çok insan sosyalistler tarafından etkilenebilir. Ancak bunun için sosyalistlerin İslamcılığın tüm biçimlerinden tamamen bağımsız bir politika ve tek tek İslamcıları gerçek radikal mücadeleye katmak için her türlü fırsatı kullanan bir yaklaşımı birleştirmeleri gerekir.

Radikal İslamcılık çelişkilerle doludur. Küçük burjuvazi daima mevcut düzene karşı radikal isyan ve onunla uzlaşma arasında gidip gelir. İslamcılık bu nedenle daima İslami toplumu bütünlüklü olarak kurmak için savaşmakla İslami “reform”ları dayatabilmek için uzlaşmak arasında sıkışır. Bu çelişkiler kaçınılmaz olarak kendilerini İslamcı gruplar arasında çok sert ve çoğunlukla şiddet içeren çatışmalarda gösterirler.

İslamcılığı tek bir gerici bütün olarak değerlendirenler, Körfez Savaşı sırasında Suudi Arabistan ve İran karşı tarafları desteklediğinde İslami gruplar arasında çıkan çelişkileri unutmaktadırlar. Bu tartışmalar, Türk İslamcılarının Körfez Savaşı sırasında Suudilerce finanse edilen camilerde Irak yanlısı gösteriler örgütlemesine, Cezayir’de FİS’in Suudi destekçilerinden kopmasına neden olmuştur. Afganistan’da rakip İslamcı gruplar arasında daha da sert silahlı kavgalar sürmektedir. Bugün Filistinliler arasında örgütlü olan Hamas içinde de İslami yasaları uygulaması karşılığında Arafat’ın Filistin yönetimiyle ve dolayısıyla İsrail’le uzlaşma konusunda tartışmalar bulunmaktadır. “Reformist İslam”, dünya sistemine entegre olmuş mevcut devletlerle uğraşmaya başladığında böylesi davranış farklılıkları zorunlu olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü bu devletlerin her biri diğerleriyle rekabet içindedir ve her biri belirleyici emperyalist güçlerle kendi pazarlığını yapmaktadır.

İşçi sınıfı mücadelesinin düzeyi yükseldiğinde de benzeri farklılıklar ortaya çıkar. İslamcı örgütleri finanse edenler, işçi mücadelelerini sona erdirmeye çalışacaklardır. Genç radikal İslamcılardan bazıları bu mücadeleyi sezgisel olarak destekleyecektir. İslamcı örgütlerin liderleri,

işverenlerin yardımsever, işçilerin de sabırlı olması gerektiğini homurdanarak ortada kalacaklardır.

Son olarak kapitalist gelişmenin kendisi iktidara yaklaştıkları ölçüde İslamcı liderleri ideolojik taklalar atmaya zorlar. Onlar da “İslami değerler” ile “batı değerleri”ni karşı karşıya koymaktadırlar. Ama *batı değerleri* adı verilen değerler köklerini efsanevi Avrupa kültüründen değil, kapitalizmin son iki yüzyıldaki gelişiminden alır. İngiliz orta sınıfının 150 yıl önce cinselliğe karşı aldığı tavır İslamcı canlanmacıların bugün vaaz ettiklerine şaşkıncı biçimde benzemektedir: Evlilik dışı seksin yasaklanması, kadınların bileklerine kadar örtünmesi, gayrimeşru ilişkilerin kabul edilemez, insanların kaldıramayacakları bir leke olması... Kadınlar bazı açılardan bugün İslam'ın çoğu biçiminin sağladığından daha az hakka sahipti. İslam, kız çocuğuna erkek çocuğa verilen mirasın yarısının verilmesini öngördüğü halde, İngilizler'de miras yalnızca en büyük erkek çocuğa kalabiliyor; İslam, kadınlara çok sınırlı da olsa boşanma hakkı verdiği halde, İngiliz orta sınıfı kadınlara boşanma hakkı tanımıyordu. İngilizler'in tutumunu değiştiren şey batılı psikolojisi ya da “Musevi-Hristiyan değerlere” ait bir şey değil, gelişen kapitalizmin etkisidir. Kadın işgücüne duyduğu gereksinim kapitalizmi bazı tutumları değiştirmek zorunda bıraktı ve daha da önemlisi kadınları daha büyük değişimleri talep edebilecek bir konuma kavuşturdu.

Bu nedenle Katolik kilisesinin eskiden çok güçlü olduğu İrlanda, Polonya ve İspanya gibi ülkelerde bile istemeden de olsa bu etkinin azalmasını kabul etti. İslam'ın devlet dini olduğu ülkelerde de ne kadar uğraşırlarsa uğraşınlar kendilerini benzeri değişimlerin baskılarından muaf tutmaları mümkün değildir.

Bu, İran İslam Cumhuriyeti'nin deneyimiyle de ortaya çıkmaktadır. Kadınların esas rolünün “ana ve eş” olduğu şeklindeki tüm propagandaya ve kadınları hukukçuluk gibi belirli mesleklerden uzaklaştırmak için yapılan tüm baskılara rağmen, kadınların işgücü içindeki oranı giderek arttı. Bugün kadınlar devrim sırasında olduğu gibi kamu çalışanlarının yüzde 28'ini oluşturuyor.¹²⁹ Rejim, bu nedenle doğum kontrolü konusundaki tutumunu değiştirmek zorunda kaldı. Şu anda kadınların yüzde 23'ü doğum kontrol hapı kullanıyor¹³⁰ ve zaman zaman sıkı örtünme zorunluluğu yumuşatılıyor. Kadınlar, boşanma ve aile hukukunda erkeklerle eşit

haklara sahip olmasalar da oy hakkını (iki kadın milletvekili var), okula gitme hakkını, tüm dallarda üniversitelerdeki kota haklarını koruyor, tıp okumak ve askeri eğitim almak için teşvik ediliyorlar.¹³¹ Abrahamian, Humeyni hakkında şunları yazıyor:

Humeyni'nin en yakın müritleri "gelenekçiler"le "eski moda" oldukları için alay ediyor. Onları, dinsel kuralları sabit fikir haline getirmekle, kızlarını okula göndermemekle, genç kızları hiç erkek bulunmayan yerlerde bile örtünmeye zorlamakla, sanat, müzik ve satranç oynamak gibi entellektüel uğraşları reddetmekle ve hepsinden kötüsü gazete, radyo ve televizyondan yararlanmamakla suçluyorlar.¹³²

Bunların hiç birisi gerçekten şaşırtıcı olmamalıdır. İran kapitalizmini ve İran devletini yönetenler ekonominin temel sektörlerinde kadın işgücünden vazgeçemezler. İRP'nin iskeletini oluşturan küçük burjuva kesimleri, yalnızca daha fazla gelir elde etmek için ailenin gelirini artırmak ve kızlarının evlenmesini kolaylaştırmak için, 1970'lerde kızlarını üniversiteye göndermeye ve onlara iş aramaya başladılar. 1980'lerde ise sırf dini gerekler adına bundan vazgeçmek istemediler.

İslamcılık, ekonomik ve bu nedenle toplumsal gelişmeyi diğer ideolojilerden daha fazla donduramaz. Bu nedenle durmaksızın kendi içinde gerginlikler çıkacak ve bu, savunucuları arasında sert ideolojik tartışmalarda ifadesini bulacaktır.

İslamcı gençler, genellikle modern toplumun akıllı ve kendini iyi ifade eden ürünleridir. Kitap ve gazete okurlar, televizyon seyredenler, bu nedenle kendi hareketleri içindeki bölünme ve kavgaları bilirler. Ancak ister soldan, ister burjuvaziden olsun "laikler"le karşılaştıklarında saflarını sıklaştırsalar da birbirleriyle şiddetli bir biçimde tartışacaklardır. Aynen 30 yıl önce monolitik görünen dünya stalinist hareketinin Sovyet ve Çin yanlısı kanatlarının yaptığı gibi. Bu tartışmalar en azından bazılarının beyninde gizli kuşular yaratmaya başlayacaktır.

Sosyalistler, daha radikal bazı İslamcıların kendi fikirleri ve örgütlerini sorgulamaları için bu çelişkilerden yararlanabilirler. Bu ancak bizler devletle ya da İslamcılarla özdeşleştirilemeyecek kendi bağımsız

örgütümüzü kurabilirsek mümkün olacaktır.

Bazı konularda kendimizi emperyalizme ve devlete karşı İslamcılarla aynı tarafta buluruz. Örneğin Körfez Savaşı'nda bir çok ülkede bu yaşandı. Fransa veya İngiltere gibi ülkelerde konu ırkçılıkla mücadeleye geldiğinde de bu gerçekleşebilir. İslamcılar muhalefetteyken kuralımız şöyle olmalı: “*Bazen İslamcılarla yan yana, ama devletle asla.*”

Aynı tarafta olduğumuz zamanlarda bile İslamcılarla temel konularda anlaşmazlığımız devam edecek. Dinin gereklerini uygulama hakkı gibi dini eleştirme hakkını da savunuruz. Türban ve peçe giymeme hakkını olduğu gibi Fransa gibi ırkçı ülkelerde genç kadınların isterlerse örtünebilme hakkını da savunuyoruz. Cezayir gibi ülkelerde anadili Arapça olanların büyük şirketlere alınmaması gibi ayrımcılıklara karşıyız. Ama aynı zamanda Berberi dilini konuşanlara ve Fransızca'yı ana dil olarak öğrenen işçi ve aşağı orta sınıf mensuplarına karşı yapılan ayrımcılığa da karşıyız. Her şeyden öte sömürülen ve ezilenlerin bir kesiminin dini veya etnik köken temelinde diğer ezilenlerle karşı karşıya getirilmesine karşıyız. Dolayısıyla İslamcıları devlete karşı savunurken, kadınları, eşcinselleri, Berberiler'i veya Kıptiler'i de İslamcıların bir kesimine karşı savunuruz.

Kendimizi İslamcılarla aynı tarafta bulduğumuzda işimizin bir kısmı onlarla en güçlü biçimde tartışmak ve fikirlerine meydan okumak olmalıdır. Yalnızca örgütlerinin kadınlara ve azınlıklara karşı tutumu konusunda değil, “sorunların zenginlerin fakirlere karşı hayırseverliğini artırarak mı yoksa mevcut sınıf ilişkilerini ortadan kaldırarak mı çözüleceği” gibi temel sorunları da tartışmalıyız.

Sol, geçmişte İslamcılara ilişkin iki hata yapmıştır. Birinci hata, “ortak hiç bir şeyimiz olmayan faşistler” diye onları silip atmaktır. İkinci hata, onları eleştirilmemesi gereken “ilericiler” olarak görmektir. *Bu hatalar, Ortadoğu'da sol yerine İslamcılarının büyümesinde ortak bir rol oynadılar.* Bugün ihtiyacımız olan, İslamcılığın, İslami hareketin de çözemeyeceği derin bir toplumsal krizin ürünü olarak gören ve İslami hareketi destekleyen gençlerin bir kısmını çok farklı, bağımsız, devrimci sosyalist bir perspektife kazanmak için mücadele eden farklı bir yaklaşımdır.

Notlar

1. Bu nedenle 1969'da Mısır'daki Müslüman Kardeşler'i anlamaya ilişkin bir çalışmada, 1960'ların ortalarında hareketi yeniden canlandırma girişimi "toplum hakkında müslüman 'tavra' sahip, büyüyüp küçülen militan bir grubunun devam eden gerilimlerin öngörülebilir bir patlaması" olarak değerlendiriliyor. R P Mitchell "The Society of Muslim Brothers" (Londra 1969).
2. Fred Halliday 1979'da New Statesman'da yayınlanan bir makalesinden alıntı yapıyor, "The Iranian Revolution and its Implications" [İran Devrimi ve Etkileri], New Left Review, 166 (Kasım-Aralık 1986), s. 36.
3. Cezayir Komünist Hareketi (MCA) ile Söyleşi, Socialisme Internationale içinde, (Paris, Haziran 1990). MCA artık varlığını sürdürmüyor.
4. F. Halliday, a.g.e., s. 57.
5. Sol örgütler tarafından İslamcılara verilen desteğin değerlendirmesi konusunda bkz. P. Marshall, Revolution and Counter Revolution in Iran [İran'da Devrim ve Karşı Devrim] (Londra, 1988), s.60-68 ve s. 89-92; M. Moaddel, Class, Politics and Ideology in the Iranian Revolution [İran Devriminde Sınıf, Siyaset ve İdeoloji] (New York, 1993), s. 215-218; V. Moghadan, "False Roads in Iran" [İran'da Yanlış Yollar], New Left Review, s. 166
6. R. P. Mitchell'de sözü geçen broşür, a.g.e., s.127.
7. A. S. Ahmed, Discovering Islam [İslam'ın Keşfi] (New Delhi, 1990), s.61- 64.
8. Afgan sufizminin değerlendirilmesi konusunda bkz. O. Roy, Islam and Resistance in Afghanistan [Afganistan'da İslam ve Direniş], (Cambridge, 1990), s.38-44. Hindistan ve Pakistan'daki sufizm için bkz.A. S. Ahmed, a.g.e., 90-98.
9. I. Khomeini, Islam and Revolution [İslam ve Devrim] (Berkeley, 1981), A. S. Ahmed'in a.g.e., s. 31'de alıntılanmış.
10. O. Roy, a.g.e., s. 5. Tanınmış bir İslamcı, Sudan İslami Kardeşler Örgütü'nün lideri Hassan al-Turabi aynı şeyi söylüyor, toplumun İslamizasyonunu istiyor, çünkü "din gelişmenin en güçlü motoru haline gelebilir", "Le nouveau reveil de l'Islam" içinde, Liberation (Paris), 5 Ağustos 1994.
11. E. Abrahamian, Khomeinism [Humeynicilik], (Londra, 1993), s. 2
12. a.g.e.
13. "Who is responsible for violence?" [Şiddetin sorumlusu kim?], l'Algerie par les Islamistes içinde, M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Fregosi tarafından edit edilmiş (Paris, 1990), s. 132 ve devamı.
14. a.g.e., s. 31.
15. G. Kepel, The Prophet and the Pharaoh, Muslim Extremism in Egypt [Peygamber ve Firavun, Mısır'da Müslüman Ekstremizmi] (Londra, 1985), s.109.
16. Örneğin, K. Pfeifer'in Agrarian Reform Under State Capitalism in Algeria [Cezayir'deki Devlet Kapitalizmi Dönemindeki Tarım Reformu] (Boulder, 1985), s. 59; C. Andersson, Peasant or Proletarian? [Köylü mü İşçi mi?] (Stockholm, 1986), s. 67; M. Raffinot ve P. Jacquemot, Le Capitalisme d'etat Algerien [Cezayir'de Devlet Kapitalizmi] (Paris, 1977).
17. J. P. Entelis, Algeria, the Institutionalised Revolution [Cezayir, Kurumlaştırılmış Devrim] (Boulder, 1986), s. 76.
18. a.g.e.
19. A. Rouadia, Les Freres et la Mosque [Kardeşler ve Cami] (Paris, 1990), s. 33.

20. O. Roy, a.g.e., s. 88-90.
21. A. Rouadia, a.g.e., s. 82.
22. a.g.e., s.78.
23. a.g.e.
24. a.g.e. 24 Bu olaylar hakkında bir değerlendirme için bkz.D. Hiro, *Islamic Fundamentalism [İslami Köktencilik]* (Londra, 1989), s. 97.
25. H. E. Chehabi, *Iranian Politics and Religious Modernism [İran Politikası ve Dini Modernizm]* (Londra, 1990), s. 89.
26. E. Abrahamian, *The Iranian Mojahedin [İranlı Mücahitler]* (Londra, 1989), s. 107, 201, 214, 225-26.
27. M. Moaddel, a.g.e., s. 224-238.
28. A. Bayat, *Workers and Revolution in Iran [İran'da İşçiler ve Devrim]* (Londra, 1987), s. 57.
29. A. Tabari, "Islam and the Struggle for Emancipation of Iranian Women" [İslam ve İran'da Kadınların Kurtuluş Mücadelesi], A. Tabari ve N. Yeganeh, *In the Shadow of Islam: the Women's Movement in Iran [İslam'ın Gölgesinde: İran'da Kadın Hareketi]* içinde.
30. O. Roy, a.g.e., s168-69.
31. M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Fregosi, a.g.e.
32. A. Rouadia, a.g.e.
33. a.g.e.
34. a.g.e.
35. 1989'da sınavı giren 250.000 kişiden yalnızca 54.000'i mezun olabildi, a.g.e.
36. a.g.e., s. 146.
37. a.g.e., s. 147.
38. Bkz. R. P. Mitchell, a.g.e., s. 13.
39. Bkz. a.g.e., s. 27.
40. a.g.e., s. 38.
41. M. Hussein, "Islamic Radicalism as a Political Protest Movement" [Siyasal Bir Protesto Hareketi Olarak İslami Radikalizm], N. Sa'dawi, S. Hitata, M. Nussein ve S. Safwat, *Islamic Fundamentalism [İslami Köktencilik]* (Londra, 1989) içinde.
42. a.g.e.
43. S. Hitata, "East West Relations" [Doğu Batı İlişkileri], N. Sa'dawi, S. Hitata, M. Hussein ve S. Safwat içinde, a.g.e., s. 26.
44. G. Kepel, a.g.e., s. 129.
45. a.g.e., s. 137.
46. a.g.e., s. 143-44.
47. a.g.e., s. 149.

48. Bu dönem hakkındaki bir değerlendirme için bkz. örneğin, A. Dabat ve L. Lorenzano, *Conflicto Malvinense y Crisis Nacional (Mexico, 1982)*, s.46-8.

49. M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Fregosi, a.g.e., s. 34.

50. a.g.e., s. 85.

51. a.g.e., s. 95-96.

52. Phil Marshall'ın diğer açıdan yararlı makalesi "İslamic Fundamentalism -Oppression and Revolution [Zulüm ve Devrim], *International Socialism* 40 içinde, kesinlikle yanılıyor çünkü sömürgecilikle karşılaşan anti-emperyalist burjuva hareketleri ile dünya kapitalist sistemine entegre olmuş bağımsız kapitalist devletlere arşı koyan küçük burjuva hareketlerini birbirine karıştırıyor. Bu hareketlerin hakkında yaptığı tek vurgu onların "emperyalizme karşı mücadeleyi ifade etmeek"te oynadıkları roldür. Bu bugünkü Üçüncü Dünya'da yerel devletlerin ve yerel burjuvazinin genellikle sömürü ve zulmün doğrudan temsilci olduğunu unutmaktadır -radikal İslamcıların bazı kolları hiç değilse bunun kısmen farkındadır (Qutb'un Mısır gibi bir devleti "İslamcı olmayan" devlet tanımlamasındaki gibi).

53. E. Abrahamian, *Khomeinism*, a.g.e. s.3.

54. a.g.e., s. 17.

55. O. Roy, a.g.e., s.71.

56. M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Freğosi, a.g.e., s.26-27.

57. R. P. Mitchell, a.g.e., 145.

58. a.g.e., s.116.

59. a.g.e., s.40.

60. Hudaybi'nin kitabı, G. Kepel'de alıntılanmy, a.g.e., s.61.

61. a.g.e., s.71.

62. a.g.e.

63. a.g.e. s.44'deki alıntıya bkz.

64. a.g.e., s.53.

65. Detayalar için, bkz. a.g.e., s.78.

66. Faraj'ın yaklaşımlarının daha uzun bir değerlendirmesi için bkz., *The Hidden Imperative*, a.g.e., s.193-202.

67. a.g.e., s.208.

68. a.g.e., s.164.

69. a.g.e., s.210.

70. A. Rouadia, a.g.e., s.20.

71. a.g.e., s.33-4.

72. a.g.e., s.36.

73. a.g.e., s. 144.

74. a.g.e., s.145-146.

75. J.P. Entelis, a.g.e., s.74.

76. A. Rouadia, a.g.e., s.191.
77. a.g.e., s.209.
78. M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi, a.g.e., s.30.
79. a.g.e.
80. J. Goytisoló, "Argelia en el Vendava", *El Pais*, 30 Mart 1994 içinde.
81. *El Salaam*, 21 Haziran 1990, M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi'nin a.g.e., s. 200-202'den çevrilmiş.
82. Bu olaylar hakkındaki değerlendirmeye J. Goytisoló, a.g.e., 29 Mart 1994'ten bkz. Bu şimdi İngiliz büyük sermayesi, günlük *Financial Times* (19 Temmuz 1994 tarihli sayıya bkz.) ve ABD hükümeti tarafından tavsiye ediliyor:
83. J. Goytisoló, a.g.e., 30 Mart 1994.
84. a.g.e.
85. a.g.e.
86. a.g.e., 3 Nisan 1994.
87. *Guardian*, 15 Nisan 1994.
88. *Guardian*, 13 Nisan 1994.
89. J. Goytisoló, a.g.e., 29 Mart 1994.
90. M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi tarafından ekonomik politika üzerine yapılan çeviriye bkz. a.g.e.
91. a.g.e., s.109.
92. Bu F. Halliday tarafından öne sürülen yaklaşımdır. a.g.e. Max Schactman ve diğerlerinde Stalinizm ile ilişkili olarak öne sürülen görüştür. Bkz. M. Schactman, *The Bureaucratic Revolution* (New York, 1962) ve bir eleştirisi için T. Cliff "Appendix 2: The theory of Bureaucratic Collectivism" [*Bürokratik Kolektivizm Teorisi*], *State Capitalism in Russia* [Rusya'da Devlet Kapitalizmi] (Londra, 1988) içinde.
93. Cezayir ve Mısır'da solun büyük bölümünün durumu bugün böyledir.
94. H. E. Chehabi, a.g.e., s.169.
95. Detaylar için, bkz. A. Bayat, a.g.e., s.101-102, 128-129.
96. Rakamlar a.g.e., s.108'de verilmiştir.
97. M. M. Salehi, *Insurgency through Culture and Religion* (New York, 1988), s. 171.
98. H. E. Chehabi, a.g.e., s.169.
99. Rakam D. Hiro, a.g.e., s. 187'de verilmiştir.
100. *Class Struggles in Eastern Europe, 1945-83* (Londra, 1983) adlı kitabımın 3. bölümüne bkz.
101. T. Cliff, "Deflected Permanent Revolution", *International Socialism*, ilk dizi, no.12 (Bahar 1963), yeniden basım *International Socialism*, ilk dizi, no.61. Ne yazık ki bu çok önemli makale Cliff'in Ne Washington ne Moskova adlı seçme yazılarında yeniden basılmamıştır, ama *Bookmarks*'da bir broşür olarak bulunmaktadır.
102. "Kapitalizm öncesi toplumsal güçleri" hala Halliday'in düşündüğünden daha az temsil etmektedirler, a.g.e., s.35. Halliday böyle bir değerlendirme yaparak yalnızca Maoist-Stalinci kökeninin içinde bulunduğu yüzyılın kapitalizminin karakterini anlamasını nasıl engellediğini gösteriyor.

103. P. Marshall bir başka mükemmel kitap olan *Revolution and Counter Revolution in Iran'a* gönderme yapıyor, a.g.e.
104. A. Bayat, a.g.e., s.134.
105. T. Cliff, a.g.e.
106. M. Moaddel, a.g.e. s.212.
107. F. Halliday, a.g.e., s.57.
108. Maryam Poya "Iran 1979: Long Live the Revolution...Long Live Islam?" adlı makalesinde "şura"ları işçilerin konseyleri olarak çevirirken yanlışmıştır. *Revolutionary Rehearsals (Bookmarks, Londra 1987)*.
109. M. Moaddel'e göre. a.g.e., s.238.
110. A. Bayat, a.g.e., s.42.
111. E. Abrahamian, *The Iranian Mojahedin*, a.g.e., s.189.
112. M. Poya, a.g.e.
113. M. Moaddel, a.g.e., s.216.
114. Abdelwahab el-Affendi, *Turabi's revolution, Islam and power in Sudan (Londra, 1991)*, s.89.
115. a.g.e., s.116-117.
116. a.g.e., s.117.
117. a.g.e., s.115.
118. Kadınlara bakışı konusunda a.g.e., s.174'deki broşürdeki özete bkz. Aynı zamanda "Le Nouveau Reveil de l'Islam"daki makalesine bkz. a.g.e.
119. Affendi, a.g.e., s.118.
120. a.g.e., s.163.
121. a.g.e., s. 163-164.
122. a.g.e., s.116.
123. Amnesty International raporu, *Economist Intelligence Unit Report, Sudan, 1994:4'de yer alıyor*.
124. a.g.e.
125. *Economist Intelligence Unit Report, Sudan, 1993:3*.
126. *Economist Intelligence Unit, Country Profile, Sudan, 1993:4*. Turabi'nin kendisi "İslami uyanış artık Batı'ya karşı savaşmakla uğraşmıyor.. Batı artık bizim için düşman değildir" diyerek tavrını açıkça belirtmiştir. "Le nouviau Reveil de l'Islam", a.g.e.
127. *Economist Intelligence Report, Sudan, 1993:1*.
128. Bu Halkın Mücahitleri'nin yönetici ve üyelerinin düşünceleri hakkında oldukça doğru bir tanımdır, örgüt 1970'lerin ortalarında ikiye bölünmüş ve ayrılan bölmesi daha sonra Paykar adını almıştır. Ne yazık ki, bu örgüt de, devrimci Marksizm yerine gerillacılığını ve Maoçuluğu esas almıştır.
129. V. Moghadam, "Women, Work and Ideology in the Islamic Republic", *International Journal of Middle East Studies*, 1988, s.230.
130. a.g.e., s.227.
131. a.g.e.
132. E. Abrahamian, *Khomeinism*, a.g.e., s.16.

